

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ORHAN ARAS'IN HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNDE BİR
DEĞERLENDİRME**

Hazırlayan:
Asuman GÜRMAN ŞAHİN

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. İrfan Murat YILDIRIM

MANİSA
2009

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 11.06.2009 tarih ve 17/8 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Asuman GÜRMAN ŞAHİN'in "Orhan ARAS'ın Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Değerlendirme" Konulu tezi incelenmiş ve aday 25/06/2009 tarihinde saat 10.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra..60. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	<u>OY BİRLİĞİ</u>	☒
DÜZELTME yapılmasına	☐	<u>OY ÇOKLUĞU</u>	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Yrd.Doç.Dr. İrfan Murat YILDIRIM
(Danışman)

ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Bekir Sami ÖZSOY

ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Sabahattin ÇAĞIN

<u>Evet</u>	<u>Hayır</u>
*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐
Tez, mutlaka basılmalıdır.	☐
Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.	☒
Tez, basımı gereksizdir.	☐

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: GÜRMAN ŞAHİN

Adı: ASUMAN

Tezin Türkçe adı:

Orhan Aras'ın Hayatı Ve Eserleri Üzerinde Bir Değerlendirme

Tezin Yabancı adı:

The Life Of Orhan Aras An Evaluation Of His Works

Tezin yapıldığı

Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ **Enstitü:** SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

Yılı: 2009

Diğer kuruluşlar:

Tezin Türü: Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

Sayfa sayısı: 199

Referans sayısı:

Tez Danışmanının

Unvanı: Yrd. Doç. Dr.

Adı: İrfan Murat

Soyadı: YILDIRIM

Türkçe anahtar kelimeler:

- 1- Orhan Aras
- 2- Şiir
- 3- Roman
- 4- Siyasî Yazılar
- 5- Gurbetçi Yazar

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- Orhan Aras
- 2- Poem
- 3- Novel
- 4- Political Articles
- 5- Expatriate Author

Tarih: 25.06.2009

İmza :

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Orhan Aras’ın Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Değerlendirme” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

25 / 06 / 2009

Asuman GÜRMAN ŞAHİN

ÖZET

Bu çalışmada Almanya’da yaşayan, gurbetçi yazar Orhan Aras’ın yaşamı ve yapıtları incelenmiştir. İlk edebi eserini 1990 yılında Almanya’da yazdığı Karabağ’ın Gözyaşları adlı şiir kitabıyla edebiyat dünyasına sunan Aras’ın şiirin yanında, romanları ve siyasi yazıları vardır.

Bu çalışmanın amacı, yazarın yapıtlarını inceleyip edebiyat tarihindeki yerini belirlemektir. Tezimiz üç bölümden ibarettir. Birinci bölümde Orhan Aras’ın hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin listesine yer verilmiş, ikinci bölümde Orhan Aras’ın eserleri yapı ve tema bakımından incelenmiş ve son bölümde ise eserleri dil ve üslup yönünden değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

In this study, the expatriate writer who lives in Germany, Orhan Aras's life and his works of art is analyzed. He presented his first literary work with his poetry book called Karabağ'ın Gözyaşları to the literature world. He also has novels and political articles beside poetry.

The objective of this study is to determine the place of the writer's works by studying on them. Our thesis has three chapters. In the first chapter Orhan Aras's life, literary personality and the list of his works of art is presented. In the second chapter his works are analyzed from the point of structure and theme and in the last one his works are evaluated from the perspective of language and wording.

ÖNSÖZ

Çok eski bir tarihe sahipolan Türk milleti, zengin kültürünü yansıtan binlerce yazılı eser meydana getirmiştir. Türklerin yaşadığı farklı coğrafyalarda, Türkçenin farklı lehçe ve şivelerinde geçmişte olduğu gibi günümüzde de yazılı eserler oluşturulmaktadır. Yazarlar tarafından bu kıymetli eserler içerisinde işlenen kültürümüzün nakışları, bilimsel teknikler kullanılarak incelemeye tâbi tutulmalı ve gelecek nesillere aktarılmalıdır.

Biz de milletimize olan görevimizi yerine getirebilmenin gayreti doğrultusunda, Almanya’da yaşayan araştırmacı yazar ve şair **Orhan Aras**’ın eserlerini değerlendirmeye çalıştık. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde, **Orhan Aras**’la yaptığımız söyleşiden yola çıkarak kendisinin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. **Aras**’la yaptığımız bu söyleşiye tezimizin sonunda yer verdik.

Tezin ikinci bölümünde ise **Aras**’ın eserleri incelenmiştir. İnceleme esnasında eserden alınan örnekler parantez içi numaralandırma ile belirtilmiştir. Bu bölümün ilk kısmında yazarın şiirleri, tematik yönden değerlendirilmiştir. İkinci kısımda, ***Son Cennet*** romanını vaka, şahıs kadrosu, mekân, zaman ve bakış açısı ara başlıkları altında değerlendirilmiştir. Daha sonra da yazarın otobiyografik tarzdaki ***Ayrılığın Rengi Hüzün*** adlı eseri incelenmiştir. Bu bölüm, **Aras**’ın siyasî yazılarının toplandığı ***Azerbaycan Davamız*** ve ***Hoşgördük Gözel Yurdum*** adlı kitaplarının kısa değerlendirilmesiyle sonlandırılmıştır.

Tezimizin üçüncü ve son bölümünde yazarın roman ve şiirleri dil ve üslup açısından değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünden sonra **Orhan Aras**’ın fotoğraflarına yer verilmiştir.

Orhan Aras ve eserleri üzerine yaptığımız bu çalışmanın Türk kültür ve edebiyatına küçük de olsa bir katkı sağlayacağı inancındayız.

Tezin konusunun belirlenmesinde ve çalışmamızın yürütülmesinde hiçbir zaman desteğini esirgemeyen çok değerli danışman hocam Sayın **Yrd. Doç. Dr. İrfan Murat YILDIRIM**’a teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda çalışmamız süresince paylaşımcı kişiliği ile her zaman yanıımızda olan **Orhan ARAS**’a teşekkürlerimizi sunarız. Bunun yanında daima arkamda olan babam **Ziver GÜRMAN**, annem **Halime GÜRMAN**’a ve eşim **Davut ŞAHİN**’e sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	10
-------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

ORHAN ARAS'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİNİN LİSTESİ

1. HAYATI	11
2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	24
2.1. Duygu Dünyası	25
2.1.1. Vatan	25
2.1.2. Gurbet ve Hasret	26
2.1.3. Millet	27
2.1.4. Tabiat	28
2.1.5. Din	30
2.1.6. Aşk ve Kadın	31
2.1.7. Edebî Şahsiyetinin Oluşumu	32
3. ESERLERİNİN LİSTESİ	43
3.1. Şiirleri	43
3.2. Romanları	43
3.3. Siyasî Yazıları	43

İKİNCİ BÖLÜM

ORHAN ARAS'IN ESERLERİNİN YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1. ŞİİRLERİ	44
1.1. ŞİİRLERİN TEMATİK İNCELENMESİ	45
1.1.1. SİYASÎ ŞİİRLERİ	45
1.1.1.1. Karabağ Temalı Şiirler	45
1.1.1.2. Azerbaycan Temalı Şiirler	50
1.1.2. SOSYAL HAYAT İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	56
1.1.2.1. Sevgi Şiirleri	56
1.1.2.2. Beşerî Sevgi	62
1.1.2.3. İç Çatışmalarını Anlatan Şiirleri	66
1.1.3. DİĞERLERİ	73
2. ROMANLARI	74
2.1. SON CENNET	74
2.1.1. VAKA	74
2.1.2. ŞAHİS KADROSU	80
2.1.3. ZAMAN	107
2.1.4. MEKÂN	112
2.1.4.1. DIŞ MEKÂN	112
2.1.4.2. İÇ MEKÂN	118
2.1.5. BAKIŞ AÇISI VE ANLATICI	120

2.2. AYRILIĞIN RENGİ HÜZÜN	124
3. SİYASÎ YAZILARI	133
3.1. AZERBAYCAN DAVAMIZ	133
3.2. HOŞGÖRDÜK GÖZEL YURDUM	135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1. ŞİİRLERİ	138
1.1. Karabağ'ın Gözyaşları	138
1.2. Aşklar Daha Ölmedi	147
2. ROMANLARI	159
SONUÇ	176
ORHAN ARAS'LA YAPILAN SÖYLEŞİ	180
FOTOĞRAFLAR	199
KAYNAKÇA	204

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.s.	Adı geçen söyleşi
a.g.t.	Adı geçen tez
A.D..	Orhan Aras, Aşklar Daha lmedi
ev.	Çeviren
nr.	Numara
K.G.	Orhan Aras, Karabağ'ın Gözyaşları
S.	Sayı
s.	Sayfa

BİRİNCİ BÖLÜM

ORHAN ARAS'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİNİN LİSTESİ

1. HAYATI

Orhan Aras, 10 Ekim 1963 tarihinde, Iğdır'ın Merkez ilçesine bağlı Kuzugüden Köyü¹'nde doğmuştur. Babası, küçük yaşta yetim ve öksüz kalmış olan **Latif Aras**'tır. **Latif Aras**'ın babası da yaşadıkları çevrede hatırı sayılır din âlimlerinden **Halil İbrahim Bey**'dir. **Orhan Aras**'ın babaları Azerbaycan'dan Iğdır'a göç eden ve ikamet ettikleri köyü ilk kuran ailelerden biri olarak bilinir. Ömrünün sonuna kadar çiftçilikle uğraşan **Latif Aras**, okuma yazması olmayan; fakat oğlunun okuyabilmesi için bütün imkânlarını seferber eden fedakâr bir babadır.

Annesi ise **İbrahim Bey**'in kızı **Sebiha Aras**'tır. **Sebiha Aras**, muhitte sözüne itibar edilen din âlimlerinden dedesi **Molla Hamza**'dan çok etkilenmiştir. Dedesi sayesinde okuma yazmayı öğrenmiş ve dimağında yüzlerce şiir, hikâye biriktirmiştir. 1945 doğumlu olan **Sebiha Hanım**, henüz on altı yaşındayken **Latif Bey**le evlendirilmiştir. **Sebiha Hanım**'ın dünyaya getirdiği on iki çocuktan altı tanesi daha yedi aylık olmadan vefat etmiştir.

Orhan Aras'ın ikisi kız, üçü erkek olmak üzere beş kardeşi vardır.

Orhan Aras, okula gidecek yeterli öğrencinin olmadığı, bu yüzden yaş sınırı gözetilmeksizin herkesin okula gönderildiği bir zamanda, çok küçük yaşta ilkokula başlamıştır. Öyle ki, kendisi bu yılları şöyle hatırlar:

*“...İlkokul bir rüya gibiydi. Bu nedenle ilk iki yılı hemen hemen hiç hatırlamıyorum...”*²

İlkokul yıllarında çok başarılı bir öğrenci olan **Aras**, küçüklüğünden itibaren okumaya ilgi duymuş; gazete, dergi ve takvimlerde önemli bulduğu bütün yazıları saklamıştır. Aynı zamanda da köyün okuyucusu ilan edilmiştir. Kimi zaman, köy muhtarının okuma yazması olmadığı için muhtarlığa gelen mektupları, kimi zaman da sevgililerden gelen mektupları okumuş ve sevgilinin ağzından sevgiliye mektuplar yazmıştır.

Orhan Aras'ın hayal dünyası henüz ilkokul yıllarındayken gelişmeye başlamıştır. Köyde Ramazan gecelerinde geç vakitlere kadar süren hikâye anlatımları,

1.Kuzugüden Aşireti'nin Bayat Boyu(Bayatlar)ndan geldiği bilinmektedir. www.turktarihi.com.tr

² Orhan Aras ile 18.04.2009 tarihinde yaptığımız söyleşiden alınmıştır.

Kerbelâ hadiselerini anlatan kitapların okunması, **Aras**'ın duygu ve düşüncelerinin temellerini oluşturur. Aynı zamanda, **Aras**'ın babası **Latif Bey**'in Iğdır'dan getirdiği **Kerem ile Ash** ve **Leyla ile Mecnun** hikâyelerinin akşamları aile meclisinde **Aras** tarafından okunması, onun aşkın yüceliğiyle erken yaşta tanışmasını sağlamıştır. **Aras**'ın bu konuda unutamadığı bir hatırası vardır:

“...**Yıldırar Çınar**'ın *sanıyorum **Leyla ile Mecnun**'u anlatan, (başka hikâye de olabilir) bir filmine bakmıştım. Sonra onun bir başka filmde yarı çıplak bir kızla seviştiğini görünce ağlayarak sinemadan çıkmıştım. Aşkın kirletildiğine inanıyordum. Sanıyordum âşık aynen **Mecnun** gibi olmalı ve harama el uzatmamalıdır...*”³

Aras, 1972 yılında, dokuz yaşındayken Iğdır'daki bir ortaokula başlamıştır. Kendisinin deyimiyle **Aras**, hayatının ilk şokuyla bu yıllarda karşılaşmıştır. Çünkü, ilkokulu başarıyla bitiren **Aras**, orta birinci sınıfta sekiz zayıf getirmiştir. Bunun sebebi, çok küçük yaşta ailesinden ayrı kalarak okumak zorunda kalmış olmasıdır. O yıllarda kaldığı yer de pek iç açıcı değildir. Şehirde tutulan tek göz odada yalnız başına yaşamak zorunda kalır ve bu şehirdeki arkadaşları da lise öğrencileridir. Bu olumsuz şartlar, **Aras**'ın çalışmasını engellemiş ve orta birinci sınıfındaki başarısına gölge düşürmüştür.

Aras, okulun son senesinde kalacak yer bulamadığı için her gün okula babasıyla beraber altı kilometrelik yolu yürüyerek gidip gelmiştir. Babasının bu fedakâr tavrı, onun için ayrı bir önem ve değere sahiptir.

Aras'ın kitap okuma sevdası ortaokul yıllarında başlamıştır. O zamanların çizgi romanları olan **Tarkan**, **Teksas** ve **Tommiks** onun heyecanla okuduğu kitapları olmuştur. **Aras**'ın en fazla etkisi altında kalarak okuduğu eser, **Sunguroğlu** isimli tarihî bir romandır. **Aras**, romanın etkisiyle, sonraki bir yıl içinde **Abdullah Ziya Kozanoğlu**'nun bütün eserlerini okumuştur. **Aras**'ın belli bir dünya görüşüne sahip olmasının filizlenmeleri de bu yıllara aittir. Kütüphanesine aldığı kitaplar, tüm varlığını Türklük bilinciyle doldurmaya başlamıştır.

“... **Atsız**'ın **Bozkurtlar (Bozkurtların Dirilişi, Bozkurtların Ölümü)** kitabını okuduğumda artık hayalimde ben bir **Kür Şad**'dım ve Çin sarayını basmak için sabırsızlanıyordum. Gözümde Türk'ten başka bir millet, millet bile sayılmazdı...”⁴

Aras, artık silikleşmeye başlamış olan ortaokul yıllarını şöyle anımsamaktadır:

³ a.g.s.

⁴ a.g.s.

“... Derse çalışmıyordum. Sonra sinema ile tanışmıştım. Bir başka dünyaydı benim için. Derslerden kaçır sinemaya giderdim. Hiçbir filmi kaçırmazdım. Sağ-sol çatışması yoktu ama köyler arası çekişme vardı ve bizim köyden okula giden sadece bir kaç kişiydi. Bu yüzden, büyük köylerden gelen talebeler tarafından baskı altında tutulurduk. Çok kavgalar eder, tabî ki dayak da yerdik.

Okulda ilgimi çeken hiçbir şey yoktu. Sosyal Bilgiler hocam **Mustafa Bey** çok iyi bir insandı. Bir tek onunla aram iyiydi ve beni çok severdi. O dersten hep on alırdım. Türkçe hocamız, bizim ağzımızla alay ederdi. Bu yüzden Türkçe dersinden nefret ederdim.

Ortaokulla ilgili olumlu pek anım yoktur. Çok az şey hatırlıyorum. Hele parasızlık felaketti. Çoğunlukla tek başıma oturur hayallere daldardım. En büyük hayalim, okuyup ailemi kurtarmaktı. Ama ev problemi, hep onun bunun evinde bir sığıntı gibi kalarak okula gitmeler beni çok utandırıyor, çok yaralıyordu. Uzaktan bir kıızı seviyordum. Birkaç kez konuşmuştuk. Ama giyimimden utanır, pek yanına gitmezdim. Sevgiyi de sadece göz göze gelmek, beraber gülmek diye bilirdik. Elini bile tutamadım...”⁵

Aras’ın ailesi çok yoksul olduğundan, öğretmeni onun için en iyi yolun öğretmen okulu olduğunun kararını vermiştir. **Aras** da ortaokulun son sınıfında, babasından habersiz, çok sevdiği sosyal bilgiler hocası **Mustafa Bey**’in teşvikiyle “Öğretmen Okulu” sınavlarına katılmıştır. **Aras**, sınav gününü hiç unutamamıştır ve şöyle anlatmaktadır:

“... Sınava Kars’ta katıldık. Bu konuda bir roman bile yazabilirim. İki günde başımdan inanılmaz olaylar geçti. Daha çocuktum. Babam beni yapayalnız gönderdi Kars’a. 170 km. Hiç tanımadığım bir şehir. İlla **Âşık Çobanoğlu**’nu bulma sevdası... **Çobanoğlu**’nu dinledikten sonra gece yarısı geri dönme, oteli kaybetme, yolda ağlamalar... Sınav günü o gece yağmış yağmur suyu ile dolmuş küçük gölete düşme...

Islak elbise ve ıslak ayakkabılarla müthiş bir performans...

Sorular bana çok basit gelmişti. Çoğunu cevapladım. Kazandım. Kazandığım müjdesini bize bir köylümüz (benim yaşlarımda) getirdi ve annem ona bir tavuk verdi. İlk kavgamızda ondan tavuğu geri istedim. Hala gülüyorum hatırladığımda...”⁶

⁵ a.g.s.

⁶ a.g.s.

Aras, 1975 yılında Artvin Öğretmen Okulu’nu kazanmıştır. **Aras**, Artvin’e gidişini ve ilk izlenimlerini şöyle anlatmaktadır:

“... İlk önce babamla gittik. Ardahan üzerinden gittik. Bir gece Ardahan’da kaldık, orada otelde bayıldım. Uzun yolculuk yormuştu beni. İlk kez babamın beni çok sevdiğinin orada şahidi oldum. Uyandım, başımı dizlerine almış ve dizleri titriyordu. Beni hiç öpmemişti. Mesafeliydi. Orada öptü, ağladım.

Artvin dağların tepesinde bir yerdi. İlk kez dağ görüyordum. Gerçi Ağrı Dağı bizim oradan görünüyordu ama bir Kaf dağıydı bizim için. Ama kayalar, yokuş, derelere kurulmuş evler... Yabancıydı bana... Çok şaşırmıştım. Bir de orada ilk defa Gürcüce diye bir dil duydum, şaşırdım. Türkiye’de Gürcülerin de olduğunu bilmezdim...”⁷

Çoruh Nehri’nin kıyısına kurulmuş olan ve o yıllara göre modern sayılan Artvin Öğretmen Okulu’nun ilk yılları, **Aras** için gayet sakin ve çoğu zaman da eğlenceli geçmiştir. Fakat ailesinden uzakta oluşu, onun yüreğindeki ilk gurbet tohumları olmuştur. Çünkü bu kez, ortaokuldan da daha uzak bir mesafede okumaktadır.

Orhan Aras gerek gurbette olma, gerekse derslerin zor olmasından dolayı ilk yılını zorlukla tamamlamıştır.

Aras’ın şairlik yeteneğini ortaya çıkaran ilk olay o yıllarda gerçekleşmiştir. O, sınıfındaki **Hayal** adlı bir kıza âşık olmuştur. Bu aşk, onun ilk mısralarını yazmasına sebep olmuştur. **Orhan Aras**, bu kıza duyduğu aşkın yansımalarını şöyle anlatmaktadır:

“... İlk şiirimi onun için yazmıştım ve şiirin kafiyeleri hayal ile doluydu...”⁸

Orhan Aras’ın şiirlerinin miladı olan bu aşk olayından sonra **Aras**, bir defter alarak şiirlerini bir yerde biriktirmeye başlamıştır. Bir gün **Aras**’tan yaşça büyük bir arkadaşı, onun yazdığı bu şiirleri görmüş ve ona ciddi anlamda yol göstermiştir. Hatta **Aras**, bu arkadaşını **Aras**’a şiirdeki incelikleri keşfetmesinde yardımcı olduğu için edebiyat hocası olarak kabul etmiştir.

Aras’ın edebiyat hocası **Ali Can Bey**, onun dünyasına yeni bir boyut kazandırmıştır. Onun yazılarıyla özel olarak ilgilenmiş ve ona doğruyla yanlışla açıkça göstermiştir.

Daha sonra okulda duvar gazetesi çıkarmışlardır. **Aras**, bu gazete ile ilgili şunları anlatmaktadır.

⁷ a.g.s.

⁸ a.g.s.

“... Azerbaycanlı hayallerin beynimi, gönlümü doldurduğu sıralarda gazetelerin duyurduğu bir haber beni ve benim gibileri derinden sarstı. Gazetelerdeki haberde, sürgündeki Kırmılı lider **Mustafa Cemiloğlu**’nun tutuklandıktan sonra açlık grevindeyken hayatını kaybettiği yazılıyordu... Bunun üzerine **Cemiloğlu** için bir toplantı düzenledik. Toplantıda, heyecanlı konuşmalar, öfkelerimizi daha da kesinleştirerek her birimizi birer savaşıya dönüştürdü. O toplantıda ben de bir şiir okuyarak öfkemi dışarı vurdum. Sonra **Cemiloğlu** için bir duvar gazetesi hazırladık...”⁹

Aras’ın yeteneğinin farkında olan hocası gazetede ki hemen hemen bütün yazıları **Aras**’a yazdırmıştır. Fakat o yıllarda **Aras**, ağırlıklı olarak Azerbaycan Türkçesiyle konuştuğu için zorlanmıştır. Yine **Aras**’ın gazetede ilk yazı denemelerini bu yıllarda yaptığını söyleyebiliriz.

Öğretmen okulu, **Aras**’ın okuma sevdasının doruğa çıktığı yılları kapsamaktadır. Çünkü daha önce maddi durumlardan dolayı kitaplarla yeterince haşır neşir olamayan **Aras**, okulda bu imkâna ulaşmıştır. Okulunun zengin bir kütüphaneye sahip olması **Aras**’ın da dimağını zenginleştirmiştir. Kendisi de bu günlerini şöyle anımsamaktadır:

“... Öğretmen okulunda okuma sevdam zirveye çıkmıştı. Okulun zengin kütüphanesinden çıkmıyordum. O kadar okuyordum ki, sınıflarda seminerler verecek düzeye gelmiştim...”¹⁰

Orhan Aras’ın bu denli donanımlı olması, sınıflarda seminerler verecek düzeye gelmesi, yaşıyla ve eğitim düzeyiyle çelişir gibi görünmektedir. Lakin bu çelişki, dönemin yoğun siyasî atmosferine baktığımızda kendiliğinden ortadan kalkar.

Orhan Aras’ın öğretmen okulunda okuduğu yıllarda Türkiye’nin trajik panoraması bellidir. Sağ-sol, ülkücü-komünist tartışmaları hızlanmıştır. Bu olaylar, başta bütün gençleri olmak üzere herkesi çemberi içine almıştır. İnsanlar, adeta büyük bir meydan savaşının içindeymiş gibi saflarını tutmuşlar ve birbirlerine karşı bilenmişlerdir. **Aras** da yerini ülkücü cepheye almıştır. Ama kendisi, olayları ve olayların ciddiyetini sorgulayabilecek bir yaşta değildir. Kendisinin deyişiyle “...*Boyu uzun, ama daha çocuk...*”¹¹ olan **Aras**, henüz on üç yaşındadır. Fakat dönemin atmosferine o da küçük yaşta kapılmıştır. **Orhan Aras**, kapıldığı rüzgârı şöyle anlatmaktadır:

⁹ Orhan Aras, Azerbaycan Davamız, Hamle Yayınları, İstanbul 1994, s.26 – 27.

¹⁰ a.g.s.

¹¹ a.g.s.

“...Sadece Komünistlerin namus ve dini sevmediklerini, reddettiklerini öğrenmiştik. Sonra başka şeyler de öğrendik. Hatta seminerler bile vermeye başladım. Siyaset bir hastalık gibi beni sarmış sarmalamıştı. Siyasetten başka hiçbir şey düşünmüyordum. Dersleri umursadığım yoktu. Sınıfı kör topal geçiyordum. Sonra olaylar başladı. Her iki ayda bir, okulun camları çerçeveleri iniyor ve bizler polis zoruyla evlere yollanıyorduk. Ölümden korkmak, dayak yemek gibi şeyler önemsizdi. Hepimiz Türkiye’yi kurtarma sevdasında idik. Türk dünyası ile ilgili konular kafamı meşgul ediyordu. **Mustafa Cemiloğlu**’nun açlık grevi ile ilgili duvar gazetesi hazırlamıştık...”¹²

Bu olaylar, **Aras**’ın içindeki Türk birliği inancını daha da alevlendirmiştir. Bunun üzerine, kalbinde büyük ve önemli bir yere sahip olan Azerbaycan’a daha da yaklaşmıştır. Bundan dolayı, ilk önce Azerbaycanlı şairlerin şiirlerini okuyarak işe başlamıştır. O yıllarda Azerbaycanlı **Hüseyin Cavit**, **Ahmet Cevat** gibi şairleri tanımış ve severek okumuştur. Sonra **Şehriyar** ve onun dillere destan şiiri **Heyder Babaya Selam**’ıyla tanışmıştır. Onu derinden etkileyen bu şiir, **Aras**’ın içindeki Azerbaycan’a karşı merakını da iyiden iyiye artırmıştır.

İçindeki merak duygusu, daha büyük açılımlar göstererek bütün Türkistan’a yayılmıştır. O zamanki duygularını **Aras** şöyle dile getirmektedir:

“...Türkistan sözü Mekke ile Medine gibi kutsaldı içimde. Oradakileri hep ayaklarında kollarında zincirlerle düşünüyordum...”¹³

Artvin Öğretmen Okulu’ndayken boykotlar, kavgalar, tatiller, yaralanmalar artınca, **Aras**, birkaç arkadaşıyla birlikte bir buçuk yıl sonra Kars Susuz Öğretmen Okulu’na sürgün edilmiştir. Fakat Artvin’deki kargaşa Kars’ta da vardır. Kars’ta ilk kez karakolla tanışmıştır. **Aras**, Kars’taki günlerini şöyle anlatmaktadır:

“...Oradaki durum daha kötüydü. Dışarıya bile çıkamıyorduk. Her hafta okulun arkasına dinamitler atılıyordu. Dışarıya çıkınca elli altmış kişilik gruplarla çıkıyorduk. Daha çocuk yaşta militanlaşmıştık. Ayaklarımızda askeri botlar, sırtlarımızda asker elbisesi renginde parkalar vardı...”¹⁴

¹² a.g.s.

¹³ a.g.s.

¹⁴ a.g.s.

Aras, bir yıl da Kars'ta okuduktan sonra olaylar nedeniyle tekrar Erzurum –İlca Yavuz Selim Öğretmen okuluna nakledilmiş ve orada altı ay kadar kalmıştır. **Aras** Erzurum'da geçen günlerini şöyle anlatmaktadır:

“ ... Erzurum da okul çok sakın geçti. Ama Artvin ve Kars'ta hemen hemen her gün boykotlar ve olaylar vardı. Kaç kez ölümlerden döndük. Sağ-sol çatışmalarının en yaygın ve şiddetli dönemi... ”¹⁵

1980 kuşağının içinde ve olayları bizzat yaşamış biri olan **Orhan Aras**, o yıllarda kendisini şu şekilde tanımlamaktadır:

“...Doğrusu hayata dar bir pencereden bakıyordum. Kafamda her şey siyah ve beyazdı. Sağcılar iyi, solcular kötüydü. Herkes Türklerin düşmanıydı. Devlet kutsaldı. Her şeye sadece ve sadece milli çizgiden bakıyordum. Yoksulluğumuz, kaybolup giden aşklarımız, daha bir el tutamamanın özlemi yoktu kafamda.

Şimdiki kuşaktan tek farkımız çok okumamızdı. Hemen hemen her şey hakkında az çok bilgimiz vardı. Saatler süren tartışmalar yapıyorduk. Ama hayatı tanıımıyorduk. Hayatla ilgili fikirler üretmiyorduk. Hiç bir düşüncemiz şahsî değildi. Hep tarihin övüncü ile oyalanıyorduk. Viyana'ya kadar bütün ülkeler bizimdi ve bir gün bizlerin olacaktı.

Doğrusu o karamsar yıllarda karamsar değil hep ümitliydim. Ama içimde bir yara hep sızlıyordu. Bu sanıyorum sevgisizlikti. Sevgiye muhtaçtım. Belki de bu yüzden kitaplarımda hep sevgi arayışı oldu. Sevdiğim kızlarla ilişkileri hep siyasi çalışmalara kurban ediyordum. Hatta beni çok seven bir solcu kızı sadece solcuydu diye üzmemekten zevk alıyordum. Hep hayal kırıklıkları ve şiddet... Hayat görüşümü etkileyen etkenler vatan, Turan ve şiddetti...”¹⁶

“... 70'li yıllar, bizim neslimiz için bir kör dövüşünün, bir çıkmazın, korkunç hayallerin ve hayal kırıklıklarının gerçekleştiği yıllardı. Okullar, birer eğitim yuvasından çok gladyatörlerin birbirini öldürdüğü Roma'nın o ünlü arenalarına benziyordu. Herkes kutsal bir davanın safında olduğunu iddia ediyor ve karşısındakini hainlikle, satılmışlıkla suçluyordu. O zamanki düşüncelerimize göre, herkes birilerinin adamıydı ve bir yerlerden besleniyorlardı. Sürekli karşı saftaki düşmanlardan(!) öfkeyle söz ediyor, başka ülkelerin insanlarını şıçasına ülkeyi savunma psikozuna giriliyordu. Her grup kendini yüzde yüz haklı görüyordu. Düşüncelerinden bir nebzecek taviz bile

¹⁵ a.g.s.

¹⁶ a.g.s.

hıyanetle eş anlamlı görülüyordu... Dostluk, arkadaşlık, hemşerilik, sınıf arkadaşlığı hatta renge, ırka, dile, dine bakmayan aşk bile ideoloji çerçevesinde bir kıymete sahipti. Bir başka düşüncede olan sınıf arkadaşınızla aynı sırada oturamaz, onunla tek kelime bile konuşamazdınız. Eğer konuşurken görülürseniz vay halinize!”¹⁷

Orhan Aras’ın üniversiteyi okuduğu yıllar, 1980 sonrası olduğu için lise yıllarına göre daha sakin geçmiş, **Aras** Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesini bitirmiştir. Bu arada zamanının çoğunu yazmaya ve düşünmeye ayırmış, ilk ciddi şiirlerini de bu dönemde yazmıştır. Zaman buldukça, edebiyatın hikâye ve roman türlerinden de örnekler vermiştir. Fakat bunlar diğerleri kadar önemli değildir.

Orhan Aras düşünmeyi, sorgulamayı ve eleştirmeyi seven biri olduğu için, felsefe alanına da o yıllarda belli bir eğilim göstermiştir. Vakit bulduklarında, arkadaşlarıyla beyin fırtınası niteliğinde felsefî tartışmalar yapmıştır. Okuma hayatının en verimli dönemlerinden biri, üniversite yılları olmuştur. Çünkü **Aras**, o yıllarda bütün dünya klasiklerini okuyup bitirmiştir.

Orhan Aras, 1982 yılında Almanya’ya göç etmiştir. Almanya’ya gidişini, ilk günlerdeki alışma sürecini **Aras**, *Azerbaycan Davamız* adlı eserinde şöyle dile getirmiştir:

“Heç bilmezdim döngeler var, dönüm var

Ayrılık var, itginlik var, ölüm var.

Üstat Şehriyar’ın dediği gibi, ‘ayrılık’ın ne olduğunu bilmezdim. Daha doğrusu bu kadar uzun, ıstıraplı, yakıcı ve korkunç olduğunu bilmezdim. 1982 yılı hayatımın dönüm noktası oldu. Türkiye’yi ve Türkiye’deki dostlarımı her şeyin üzerinde gören biri için yabancı bir ülkede yapayalnız yaşamak nedir, onu orada öğrendim. Her şeye yeniden başlamak ve yalnızlıkların içerisinde insanın kendi kendisiyle mücadeleye kalkışması kolay bir şey değildi. Dostunuz, eleştirmeniniz, teşvikçiniz kendiniz olmak zorundasınız. Kendi içinizde yaratmanız gereken ‘ikinci ben’ bazen size düşman da olabilir. Her şeyi kötü ve çirkin göstererek hayatı sizin gözünüzde cehenneme çevirebilir. Yahut da tam tersi olabilir. Sizi olduğunuzdan daha bilgili, daha değerli, daha güzel, daha zengin göstererek sizi uçurumdan aşağı attırabilir. Yani insanın kendini tanıma süreci içinde kendisiyle baş başa kalışı ne kadar yararlı ve gerekli olsa da o kadar tehlikelidir.

¹⁷ Orhan Aras, *Azerbaycan Davamız*, Hamle Yayınları, İstanbul 1994, s.24-25.

*O günler sanki demir bir kafesteydim. Şehre indiğimde, tramvaylar, arabalar, fabrikalar, binalar, tabelalar ve duygusuz soğuk insanlarla karşılaştım. Öyle insanlar ki, demir bakışlı, demir tozuna batırılmış insanlar... Bana dost olmayan, beni selamlamayan, benimle aynı duyguları paylaşmayan insanlarla ortak yanımda ne olabilir ki?...”*¹⁸

Orhan Aras, evli ve ikisi kız, biri erkek olmak üzere üç çocuk babasıdır. Bunlar **Hilal**, **Nihal** ve **Bilal Aras**’tır. **Hilal** 1985, **Nihal** 1987 ve **Bilal** 1988 Almanya doğumludur.

Orhan Aras, İktisat Fakültesini bitirmesine rağmen bu sahada çok az çalışmıştır. Almanya’da yine siyasî çalışmalar nedeniyle burada insanlarla birlikte olabilmenin tek yolunun sendikal çalışmalar olduğunu anlamış ve bu yöne ağırlık vermiştir.

Aras, 1994 yılından beri sendikacılıkla uğraşmaktadır. Kendi alanıyla ilgili seminerlere katılmakta, toplantılar düzenlemektedir. **Aras**’ın bu mesleği tercih etmesinin bir sebebi de insanlarla içli dışlı olmayı sevmesinden ileri gelmektedir. Ayrıca **Aras**, işinin dışında, ilgi alanı olan Avrupa’da Türk kültürünü tanıtmakla kendini görevli addetmiştir.

Orhan Aras için Almanya, ruhunun yaşadığı mutsuzluklarla yaralandığı bir yerdir. **Aras**, her zaman yurdunu özlemle anmış; aklı, kalbi hep Türkiye’de kalmıştır. Almanya, ona ruhen olmasa da maddî anlamda çok şey katmıştır. Bochum Üniversitesinde dışarıdan Türkoloji derslerine katılmıştır. Oradaki Türkologlar **Aras**’ı çok etkilemiştir. **Prof. Hermann Vary**, **Prof. Marcel Erdal** gibi Türkologlarla Bochum Üniversitesinde tanışmıştır. **Prof. Annemaria Schimmel** ve **Annemaria Von Gabain**’e yazdıklarını göndermiş, onlarla mektuplaşmıştır.

Aras’ın kalbinde oluşan Azerbaycan sevgisi ve onu kurtarma aşkı, henüz çocuk denilecek yaştaiken okuduğu eserlerle oluşmuştur. Bu eserlerden biri **Ali ve Nino**, bir diğeri de **Suyu Arayan Adam** romanıdır. **Ali ve Nino**’daki **Ali**’nin bağımsızlık savaşındaki kahramanlığı **Aras**’ı çok etkilemiştir. **Aras**, bu duygularını şöyle dile getirmektedir:

¹⁸ Orhan Aras, Azerbaycan Davamız, Hamle Yayınları, İstanbul 1998, s.45-46.

“... Mutlaka bir gün oraya gidip ben de savaşmak istiyordum. **Suyu Arayan Adam**’da ise bir öğretmen vardı. O öğretmen gibi gidip orada öğretmenlik yapmak istiyordum. Dilimde **Ahmed Cevad**’ın bir şiiri vardı hep:

.....Elimde asa

Bir gün huzuruna geleceğim ben!”¹⁹

Yüreğinde ayrı bir yere sahip olan Azerbaycan ile ilgili aktif ve ciddi çalışmalara Almanya’da başlamıştır. **Orhan Aras** için Azerbaycan bir davadır. Bu davayı çözebilmek için de birliğe ihtiyaç vardır. **Azerbaycan Davamız** adlı eserinde bunu şöyle dile getirmektedir:

“...**Cenap Şehabettin**’in dediği gibi, ‘İnsanlar da koçlar gibi kafalarıyla dövüşürler.’ Azerbaycan’ın dört bir yana dağılmış garip askerleri olan biz gençler de gelecek dövüşler için kafalarımızı hazırlamalıydık. Bölünmüş, kaybedilmiş, sömürülerin, kıyımların en dehşetlisine maruz kalmış bir ülkenin darmadağın olmuş çocukları olarak geleceği biz kucaklamalıydık. Bunu da ancak kafalarımızdaki bilgileri çoğaltarak başarabilirdik...”²⁰

Bu çalışmalar için de **Aras**, Azerbaycan’dan getirdiği kitapları okuyarak bu ülkeyi daha yakından tanımaya çalışmıştır.

20 Ocak 1990 yılında Rusya’nın Azerbaycan halkını ezmesi üzerine **Aras**, ilk defa faaliyete geçmiştir. Arkadaşlarıyla Azerbaycan’la Dayanışma Komitesi kurmaya karar vermiştir. Ve Almanya’da faaliyette bulunan diğer derneklerle bu olayı protesto için 3 Şubat 1990 yılında Köln’de miting düzenlemişlerdir.

Mitingden sonra yine **Orhan Aras**’ın başkan yardımcılığında yeni bir komite kurulmuştur.

Komite, 1990 yılında çalışmalarına hız kazandırmış ve 1990’da kurulacak Azerbaycan dernekleriyle ilgili çalışmalarını tamamlamıştır. Komitenin bundan sonraki hedefi, Azerbaycan’la kurulması gereken ilişki olmuştur. Komite, o yıl Azerbaycan’a gitmiştir. **Orhan Aras**’ın Azerbaycan’la ilk kez kucaklaşması bu yıla rastlamaktadır. **Orhan Aras**’ın buradayken hiç unutamadığı olaylardan biri, **Bahtiyar Vahapzade** ile yaptığı sohbet olmuştur.

¹⁹ a.g.s.

²⁰ Orhan Aras, Azerbaycan Davamız, Hamle Yayınları, İstanbul 1998, s.51.

Almanya'daki komite, işlerini hızlandırmıştır. 1993 yılının Mayıs ayında Azerbaycan'ın tekrar karışması üzerine, 3 Mayıs 1993'te bir bildiri kaleme almışlardır. Çalışmaları sürerken, Bonn'daki Azerbaycan Büyükelçiliği bu topluluğu dışlamak ve aradaki bağı koparmak istemiştir. Bunun üzerine, arada geçen çeşitli diyaloglar sonucu ilişkiler tamamen kopmuştur.

Daha sonra **Aras**, Avrupa'da Azerbaycan lobisi kurmak için girişimlerde bulunmuş, bunun için **Haydar Aliyev**'le görüşmüştür. Girişimleri sonuç vermeyince, **Aras**, hayal kırıklığına uğramıştır. **Aras**, bu yıkılışını şöyle dile getirmektedir.

“... Benimle Azerbaycan'ım arasına sadece uzak uzak yollar, sınırlar, nöbetçiler, kanunlar değil, öfkeler, kıskançlıklar, çirkin siyasî oyunlar da girmiş, önümdeki duvarı yükselttikçe yükseltmişti. Işıklı bir sevda yolundan, önyargıların kararttığı daracık, çıkılmaz bir sokağa girmiştım artık. Sabrı ömrünü aşan bir derviş gibi gözlerimi uçsuz bucaksız ufuklara dikerek benden uzaklaştıran Azerbaycan'ı düşünmekten başka çarem kalmamıştı. Ben yârimi kaybetmişim artık.

*Bir duygu selinde yitirdim seni
Gerçek çehrelerde bulamadım yar!
Yalancı ışıklar yedi gölgeni
Seni gerçeklere salamadım yar!”²¹*

Aras'ın Türk dünyasına yönelik çalışmaları bireysel olarak halen devam etmektedir.

“... Bazen Alman okulları ve üniversitelerinden İslam ve Ermeni konusu hakkında gelen davetlere konuşmacı olarak katılıyorum. Çeşitli dernekler ve kiliseler okuma günleri için davet ediyorlar.

Türk dünyasına yönelik davetli ziyaretlerim oldu. Avrupa'dan oralara çeşitli yardım hareketlerini koordine ettim.

Son olarak Avrupalı Türk gençleri için seminerler veriyorum...”²²

Azerbaycan sevdalısı **Aras**, Azerbaycan edebiyatını, tarihini çok severek, sindirerek okumuş ve öğrenmiştir. Azerbaycan için onlarca broşür, makale ve üç kitap yazmıştır. **Aras**, hâlâ Azerbaycan'da çıkan 525. adlı gazetede günlük köşe yazıları

²¹ Orhan Aras, a.g.e., s.118.

²² a.g.s

yazmaktadır. Aynı zamanda da Azerbaycan Yazarlar Birliği fahri üyesi ve Avrupa Bürosu rehberidir. Bunların yanı sıra **Aras**, Almanya'daki ilk Türk özel televizyonu olan "Der Erste Deutsch Türksch Fernschsender"ın (SANDER) medya bölümü başkanıdır. **Aras**, Hessen Eyaleti sendikasının yönetim kurulundadır. Şimdi ise Lahn Dill bölgesi sendika yöneticisidir.

Orhan Aras'ın ilk siyasi görüşü Türkçülüktür. **Ziya Gökalp** ve **Hüseyin Nihal Atsız**'dan çok etkilenmiştir. **Atsız**'ın, **Dr. Rıza Nur**'un ve **Zeki Velidi Togan**'ın Türk tarihi tezlerinden yola çıkarak tarih bilinci ve kültürünü oluşturmaya çalışmıştır.

Aras, **İsmail Gaspıralı**'nın çalışmalarına her zaman hayran kalmıştır. Öyle ki, benimsediği "öz-Türkçecilik" anlayışının temellerini ondan almıştır. Çünkü **Aras**, Güney Azerbaycan'da başlayan "Öz-Türkçecilik" kavramının bütün Türkistan'a yayılmasını istemektedir. **Kaşgarlı Mahmut** ve **Ali Şîr Nevâî**'nin dilimize vurgunlukları onu çok derinden etkilemiştir

1980'lere doğru Türkçülük anlayışının yanında İslam da yerini almaya başlamıştır. O dönemlerde **Aras**, muhafazakâr-milliyetçi bir çizgide yürümüştür.

Almanya, kendisinin de dediği gibi hayatının dönüm noktasıdır. Çünkü Avrupa'ya gittikten sonra karşılaştığı ırkçılık olayları, fikirlerinde değişimlere yol açmıştır. Özellikle İslam'a saldırılar, ister istemez **Aras**'ı savunma pozisyonuna geçirmiştir.

Aras için Avrupa, Türk kültürünün ne denli büyük olduğunun farkına vardığı bir yerdir. **Aras**, burada Doğu ile Batı'yı kıyaslama imkânı bulmuştur. Türk ve İslam kültürünün üstünlüklerini keşfetmiştir. Ama fütihat ve başka ülkelere sahiplenme duyguları, içinde tatlı birer hatıra olarak kalmıştır.

Aras, insanların aslında temelde iyi olduklarını anlamış ve kötü olanın politika ve sömürü olduğu kanaatine varmıştır.

Orhan Aras'ın gençliğinin ilk yıllarındaki çağlayan ruhu bir nebze olsun dinginleşmeye başlamıştır. Çünkü bir şeyleri elde etmek uğruna yapılan savaşları, insanlık adına tehlikeli bulmaktadır.

Aras hâlâ milliyetçidir. Fakat ırkçı değildir ve ırkçılıktan nefret etmektedir. **Aras**'ın isteği sadece kendi milletin de iyi, müreffeh ve eşit yaşamasıdır.

Kültür deyince durağanlığı değil, yüzyıllardan beri akıp gelen güzel tecrübelerin ve dilin çok iyi korunması düşüncesindedir. Bu konuda mirasyediliğe son derece karşıdır. Açık bir toplum anlayışı, adil bir demokrasi ve iyilerin muhafaza edilmesi

adına muhafazakârdır. Ama **Aras**, insanların ortak dünyası ve barışı adına beynelmilelci olduğunu söyler.

2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Yazılarını her zaman kendi imzasıyla yazan **Aras**, kitapların dünyasına çok küçük yaşlarda dahil olmuştur. Henüz ortaokul yıllarındayken sevdiği kıza yazdığı bir şiirin, kendisinin ilk edebî ürünü olduğunu söyler.

O yıllarda **Aras**, şiir türünden ziyadesiyle etkilenmiştir. Hafızasını beğendiği şiirlerle doldurmuştur. Daha çok Halk Edebiyatının ürünleri onun dikkatini çekmiştir. Âşıklar ve onların dilinden dökülen mısralar **Aras**'ın şiir dünyasını oluşturmuştur. Özellikle "... 19. yüzyılın tanınmış Azeri âşıklarından **Âşık Elesger**'in şiirlerini ezberlediğini..."²³ ifade eder.

Aras'ın ortaokul yıllarında, o dönemde dağa çıkan bir eşkıya olan ve Iğdır'da mertliğiyle efsaneleşen **Kaçak Tefik (Tohit)**'e yazdığı şiir dikkat çeker.

*"Belinde tabanca, elinde mavzer
Dağların ardından yürüdü Tohit.
Peşinde gidiyor bir tabur asker
Kar oldu ovayı bürüdü Tohit"*²⁴

Aras'ın yüreğine işlenen Azerbaycan sevdası, aslında onun edebî kişiliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Aras, daha sonraları şiirle birlikte hikâyeler de kaleme almaya başlamıştır. On beş yaşına geldiğinde hikâye ve şiirleri *Erciyes*, *Türk Edebiyatı Dergisi* ve *Hergün* gibi dergi ve gazetelerde yayınlanmaya başlamıştır.

1982 yılında Almanya'ya giden **Aras**'ın yazarlık hayatının olgunlaşma safhası bu döneme rastlamaktadır. **Aras**, gurbette de edebî ürünlerini oluşturmaya devam etmiş ve ilk eseri olan *Karabağ'ın Gözyaşları* adlı şiir kitabını 1990 yılında yayınlamıştır. Ardından da 1998 yılında *Azerbaycan Davamız*, 2000 yılında *Aşklar Daha Ölmedi*, 2002 yılında *Ayrılığın Rengi Hüzün*, 2006 yılında *Deutschland Gib Mir Ein Wenig Liebe (Almanya Bana Biraz Sevgi Ver)**, 2007 yılında *Hoşgördük Gözel Yurdum* ve

²³ a.g.s.

²⁴ a.g.s.

* Bu eser *Ayrılığın Rengi Hüzün* adlı romanın Almancaya tercümesidir.

son olarak yazara 2008 yılında edebiyat ödülü getiren *Son Cennet* adlı eserini yayınlamıştır.

2.1. Duygu Dünyası

Orhan Aras'ın eserlerinde oluşan estetik yapıya daha yakın olabilmek için, onun duygu dünyası, küçük küçük mozaikler halinde, derinlemesine incelenmelidir. Bu incelemenin de yapılabilmesi için, **Aras**'taki vatan, gurbet ve hasret, tabiat, din, millet ve aşk gibi kavramların edebî kişiliğindeki yeri tespit edilmelidir.

2.1.1. Vatan

“... Vatan topraklarının, bir milletin hayatında elbet çok önemli bir yeri vardır. Fertlere millî şahsiyetlerini kazandıran, vatan toprağıdır; ormanları, dağları, ovaları, gökleri ve bütün kâinatı ile vatan coğrafyasıdır. Bir millete mensup olan fertler, bütünüyle kendi tarih ve coğrafyalarının şekillendirip olgunlaştırdığı, onlara öteki milletlerden çok farklı bir karakter ve ruh kazandırdığı, insanlardır. Fertler, vatanın bağrında doğar, onun üstünde yaşar, ölünce de ebedî uykularını yine vatan topraklarında uyurlar. Ona ‘anavatan’ deyişimizin başlıca sebebi de bu olmalıdır.”²⁵

Gönül teli her zaman titreyen **Orhan Aras**'ta, “anavatan” özlemi, gözyaşını çağıştırmıştır. **Aras**, henüz çok küçük yaşlardayken bu duyguyla tanışmıştır. Iğdır'ın Merkez ilçesine bağlı Kuzugüden köyünde dünyaya gelen **Aras**, aslen Azerbaycan kökenli bir Türk ailenin ferdidir. Ve çevresinde kendisi gibi sayısız insan vardır. 1970–1980 yılları arasında, Azerbaycan yüksek duvarlarla çevrili, yasaklı bir ülkedir. Iğdır'daki birçok insan, oralara kavuşabilmenin arzusuyla yanıp tutuşmaktadırlar. İşte ilk yoğun hasret duygusunu **Aras**, burada yaşamıştır.

Daha sonra **Aras**, fikirlerinin henüz tam manasıyla şekillenmediği bir yaşta Almanya'ya gitmek zorunda kalmıştır. Bu gidiş, artık yüreğindeki hasretin iki kat artması manasına gelmiştir.

Onun yüreğinde iki tane anavatan vardır. Birisi hemen hemen bütün siyasî faaliyetlerini onun uğruna verdiği Azerbaycan, diğeri ise doğup büyüdüğü Türkiye'dir, Anadolu'dur. Fakat **Aras**, yazılarında ve şiirlerinde daha çok Azerbaycan üzerinde durmuştur. Çünkü Azerbaycan, yanında koskoca Anadolu dururken, yaraları sürekli

²⁵ Mustafa Özbalcı, Yahya Kemal'in Duygu ve Düşünce Dünyası, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.29 – 30.

kanayan bir vatandır. Bunun karşısında **Aras**, tıpkı **Lamartine** gibi düşünmektedir. “*Vatan cedlerinin küllerinden doğar.*”²⁶ Azerbaycan’ın kurtuluşu, geçmişimizde yatan şanlı tarihimize bağlıdır. Tarihimizdeki kahramanlıklara, güce inanıp bugün vatan için bir şeyler yapılmalıdır. Bu duygularla hareket eden **Aras**, en büyük silahı olan kalemi ile, yaklaşık 1990 yılından beri, bu görevini gerçekleştirmektedir. Vatanının elemlerine, ıstıraplarına ses getiren **Aras** için, bir vatan şairidir demek doğru olmaz belki, ama vatanla ilgili yazdığı yazılarıyla “dava adamı” demek yerinde olacaktır.

2.1.2. Gurbet ve Hasret

Vatan ve uzaklık kelimeleri bir araya geldiği zaman, hemen gurbet ve hasret kelimelerini akla getirmektedir. Gurbet ve hasret kelimeleri de adeta eş anlamlı kelimeler gibidir. Hatta bir yaprağın iki yüzü gibidir, diyebiliriz. Çünkü bu kavramlar, birbirlerinden ayrılamayan bir bütündür.

Aras, 1982’den beri Almanya’da kalması sebebiyle vatandan uzakta yaşamış, bu yüzden de devamlı sıla hasreti çekmiştir. Bunun dışında, onda büyük bir gurbet ve hasret duygusunun kökleşmesinin en önemli sebebi, hiç şüphesiz doğup büyüdüğü yerlerde öğrenmeye başladığı Azerbaycan’a, Karabağ’a duyduğu büyük özlemdir. Bunun sonucunda da millî değerlere bağlılık, mazînin şeref ve zafer dolu asırlarına hasret duyma, onun birçok şiirinin teması olmuştur. *Şehid* adlı şiirinde maziye dönen **Aras**, elde edilmesi gereken gücün kaynağının geçmişte olduğunun en açık işaretlerini vermektedir.

(...)

“Atıldın, o eski zamanlar gibi,

Ay ile yıldızla dönüştü adın.

Dövüştün dövüştün aslanlar gibi

Şükür ki ceddini utandırmadın.

²⁶ Mustafa Özbacı, a.g.e. s.31.

*Allah yüreğinde, Allah dilinde,
Putlar parçaladın, putlar devirdin!
Canını verip de Allah yolunda
Yönünü en güzel yöne çevirdin.”*

(K.G., s.4)

Aras, Azerbaycan’ın kaybedilmiş topraklarına duyduğu hasreti ilk şiir kitabı olan *Karabağ’ın Gözyaşları* adlı eserinde ifade etmiştir. Bu yüzden onun içinde daimi bir acıyla beraber, büyük bir gurbet duygusu da kök salmıştır.

(...)
“*Karabağ’ım, n’olar dinle, meni gan!
Sen de herkes kimi öz derdine yan!
Her bir ilde bu zulmete dolansan
Diyerem ki, bextsiz Orhan kimisen!”*

(Karabağ’ım, K.G., s.7)

Görüldüğü gibi Karabağ’ın elden çıkmış olması, **Aras**’ın en büyük üzüntü kaynaklarından biri olmuştur.

Aras, sadece şiirlerinde değil hemen hemen bütün eserlerinde gurbet ve hasret kavramından bahsetmektedir. Yazmış olduğu *Son Cennet* romanı da gurbet ellerde geçen, hasret içinde yanan iki gencin romanıdır. *Ayrılığın Rengi Hüzün* zaten otobiyografik bir romandır ve **Aras**’ın yurduna duyduğu özlemin boyutu burada daha derin olarak görülmektedir.

Bunların neticesinde **Aras** için bir gurbet şairi ve yazarı demek yanlış bir ifade olmayacaktır.

2.1.3. Millet

Orhan Aras için millet kavramı dil, din, ırk, adetlerimiz, zevklerimiz, alışkanlıklarımızın meydana geldiği bir terkiptir.

Yazar, *Son Cennet* adlı eserinde, mümkün oldukça Türk milletinin özüne ait olan birçok folklorik öğeye yer vermiştir. Aynı zamanda ortaya çıkardığı Ali karakteri

ile Türk tarihinin, Türk kültürünün önemini çizmiştir. Bu açıdan bakıldığında Ali, **Aras**'ın düşünce dünyasının bir yansıması gibidir.

“...*Ben değişirken ruhumuzu şeytana satmayalım diyorum! Değişelim, gelişelim ama özümüzü kaybetmeyelim. Yabana atamayacağımız değerlerimiz var.*” (s.117)

Özünü kaybetmeden, muasır medeniyetler seviyesine çıkmak düşüncesini savunmasıyla görüyoruz ki **Aras**, burada **Ziya Gökalp**'ın fikirlerinin etkisi altında kalmış gibidir.

Aras, milletine ve kahramanlıklarla dolu olan Türk tarihine sıkı sıkıya bağlıdır. Gerek yazılarında gerekse şiirlerinde bu şanlı tarihi her zaman anlatmaktadır. Örneğin **Son Cennet**'teki Ali'nin konuşmasına bakacak olursak bunu açıkça görebiliriz.

“... *En büyük fatihler de, en büyük mazlumlara da buralardan çıkmış! En büyük, en akıllı, en erdemli, en şair oğulları; en dirençli, en yüreği büyük analar, kadınlar bu toprakların meyvelerinden gıdalanmıştır! Avrupa'nın önünde komplekse kapılmamıza hiç gerek yok! Bizler, İbrahim'in, Musa'nın, İsa'nın, Muhammed'in mirasçılarıyız!*” (s.115)

Aras, kendisini Avrupa'da yaşayan Türk tebligatçısı olarak tanımlamaktadır. Eserlerinde Türk milletini en iyi şekliyle tanıtmayı kendine görev edinmiştir. Bu nedenle de tüm eserlerinde vatan ve millet kavramlarını titizlikle işlemiştir. Çünkü o, kendisinin belirttiği gibi Avrupalıların zihnine yapışmış olan Doğu'nun hakkındaki yanlış kanaatleri silmeye, onu en doğru manasıyla tanıtmaya çalışmaktadır.

2.1.4. Tabiat

Tabiat, yazar ve şairlerin en önemli dekoru, en çarpıcı ruh hallerinin tezahür ettiği ve aynı zamanda en süslü kelimelerinin vuku bulduğu bir mekândır.

Aras için tabiat, hiç de uzak olmadığı bir mekândır. O tabiatın göz alıcı manzaralarını, ilk defa çocukluğunun geçtiği Iğdır'ın uçsuz bucaksız yeşil tarlalarında, iğde ağaçlarının gölgesinde karşılamıştır.

Aras'ın eserlerinde bütün haşmetiyle yer alan en mühim tabiat unsuru hiç şüphesiz ki Ağrı Dağı'dır. Yazar, **Son Cennet** romanında kahramanını bu dağın koinuna saklar.

“... Ağrı Dağı’nın zirvesini kucaklamış milyonlarca yıllık karların ısıltısı beni benden alıyor; uzak diyarlara götürüyordu. Bir kaçak, bir sığıntı olsam da yine de derin ve güzel hayallere götürüyordu beni.” (s.22)

Aras’ın eserlerinde diğer bir önemli tabiat unsuru Aras Nehri’dir. Kendi soyadını aldığı nehir, kimi zaman şiirlerinde derdini anlatmaya çalıştığı bir yakını, kimi zaman da yazılarında Azerbaycan’la Türkiye arasında kalmış bir yoldaştır.

“ Deli deli niye bele ahırsan?

Denen görüm, derdin nedir Ay Aras?

Bir o taya, bir bu taya bahırsan,

Bilirsen mi zulm beledi Ay Aras?”

(...)

(Ay Aras, K.G., s.8)

Aras, Iğdır’da, bu tabiat harikası yerde huzuru bulmuş, ferahlığı hissetmiştir. Çünkü çocukluğunun en güzel masallarını burada dinlemiş, en saf sevgilerini burada yaşamıştır. **Ayrılığın Rengi Hüznün** adlı otobiyografik eserinde bu halini şöyle dile getirmektedir.

“... Kaçışlarımı sana anlatmıştım. Bir ruhtan bir ruha, bir gönülden bir gönüle, bir şehirden bir şehre, bir ülkeden bir ülkeye... Ama nereye gitsem, nedense gönlüm hep o küçücük köyde kalıyordu. Tarlasında, suyunda, çiçeğinde, böceğinde, sahte de olsa siyah önlüğümde, salkım söğüdümde, beyaz danada ve Gönülcüğün ela gözlerinde, gamzelerinde kalmıştı yüreğim. Ayrılıkların hüznün renginde kaldığı gibi!” (s.17)

Aslında tabiat, **Aras**’ın ruhunun daraldığında saklandığı bir mekândır. Almanya’da da olsa, ne zaman karamsar bir psikoloji içerisindeki anlatımlara girse kendisini, kahramanını dışarı atar.

“... Dün öyle fenaydım ki sorma. Kara, yağmura inat evden çıktım ve birkaç kilometre yürüdüm..” (**Ayrılığın Rengi Hüznün**, s.36)

“... Salondaki karmaşa, insan ve renk cümbüşü midemi bulandırdı. Uğultuya dönen sesli sessiz konuşmalar, bağırın, çağırın, oynayan, sandalyeleri, masaları çeken çocuklar, tavana kadar yükselmiş sigara dumanı, bıyıklı, bıyıksız çirkin, yakışıklı, yaşlı, genç erkeklerin anlamlı anlamsız bakışları, kadınların umutsuz, kırılğan ve sinik halleri, kafama doluşan düşünceleri bir yerden bir yere savurdu, içimi allak bullak etti. Titreye

titreye pardösümiün yakalarını kaldırdım, hemen kendimi dışarıya attım.” (Son Cennet, s.204)

Görüldüğü üzere **Aras**, uzun yıllar Almanya’da yaşamış ve oranın doğasıyla, mekânıyla hemhal olmuş olsa da kendisinde ve eserlerinde en lirik, en romantik tabiat unsuru vazgeçemediği doğup büyüdüğü yerlerdedir.

2.1.5. Din

*“... **Yahya Kemal**, dinin bir milletin tekevvününde başlıca âmil olduğuna inanır. Ona göre, milletlerin mayası kan değil, dindir. Mesela İslamiyet, bizim milletimizin teşekkülünde bir harç vazifesi görmüştür. **Yahya Kemal**, millî varlığımızın ve medeniyetimizin mihveri yaptığımız İslam terbiyesi altında çok büyük ve önemli işler başardığımızı söyler.”²⁷*

Aras’ın eserlerindeki din duygusunun ele alınışı, **Yahya Kemal**’in eserlerindekiyle paralellik gösterir diyebiliriz. Çünkü **Aras** da tıpkı **Yahya Kemal** gibi, bir milletin oluşmasında, din ve iman kavramlarının öneminin farkına varmış ve şiirlerinde bu kavramları titizlikle işlemiştir.

Karabağ’ın Gözyaşları adlı şiirinde iman, din ve bunların getirdiği güç kavramlarını en açık şekliyle vermektedir.

(...)

“Silahın, göğsünde iman olmalı

İmanın güneşi, ışığı sönmez!

Her kalbe, her beyne iman dolmalı,

İmanlı milletin oğlu sürünmez!”

(K.G., s.1)

Bilindiği gibi, İslamiyet, din ve vatan yolunda savaşırken ölenlere şehitlik mertebesi verir ve onlara cennet vaat eder. **Orhan Aras**, İslâm’ın bu ulvî mertebesine yürekten inanır. Onun ***Şehid*** adlı şiiri, bu duyuş ve düşüncesinin en güzel bir tezahürüdür.

²⁷ Mustafa Özbalcı *Yahya Kemal’in Duygu ve Düşünce Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.69.

*“Vücudun hicranda, odda yanarken,
Ruhun da cennetin koynuna girdi.
Hürriyet herkese sâde sunarken,
Sana da göz kırptı, ölüm getirdi.*

*Lakin hürriyetin verdiği ölüm,
Bir gün vatanına yar olacaktır!
Alçakça kanını akıtan zalim,
Yarın parçalanıp savrulacaktır!”*
(...) (K.G., s.4)

2.1.6. Aşk ve Kadın

“... Aşk, hiç şüphesiz insanoğlu için derin manalar taşıyan büyük mefhumlardan ve hayatın etrafında döndüğü başlıca mihverlerden birisidir. Eskiden beri insanoğlunu en çok ilgilendiren, onun hayatını en çok dolduran ve ölümle beraber onun en ciddi meselelerinden birisi olan ve olmakta devam ede gelen aşk duygusunu, yine öteden beri en güzel ve tesirli bir şekilde dile getiren şairler ve onların sihirli parmaklarından çıkan tılsımlı mısralar olmuştur. İster beşerî, ister İlahî karakterde olsun, her çeşit aşk duygusunun ifade vasıtası olarak şiir, edebiyat mahsulleri içinde daima ön sıralarda bir yer işgal etmiştir. Bizde ve bütün dünya edebiyatlarında aşk duygusunu işleyen şiirlerin çoğunluğu teşkil ettikleri kolayca söylenebilir. Her şeyden önce bir duygu işi olan şiire, gönüllerimizin bu eşsiz incisine, galiba en çok yaraşan da bu duygudur.”²⁸

Aras bir dönem şiirlerinde İlahî aşkı işlemiştir. Bu dönem şiirlerinde “nefis, çile, isyan, sabır, şükür etmek” gibi ifadelerle şiirlerinde sıkça yer vermiştir. **Karabağ’ın Gözyaşları** adlı şiir kitabında yer alan şiirlerin içinde bu aşkı en iyi anlatan şiiri **Şükür**’dür.

²⁸ Mustafa Özbalcı, a.g.e., s.114.

*“İsyanın önünde inattır şükür
Düşküne, acize kanattır şükür
Sana doğru dönmüş kula Allah’ım,
Hayattır hayattır hayattır şükür.”*

(K.G., s.37)

Aras, şiirlerinde aşkın en yakıcı halini işler. Özenle seçtiği kelimeler her kesimden insanın yüreğindeki ortak bir duyguya, ortak bir acıya işaret etmektedir. Bunun en güzel örneğini **Su Yüreklim** şiirinde görmekteyiz.

(...)
*“Acı acı
Şu özlemler, şu ağrılar
Düşlerime girmiş zehir
Yağmurlarla yağmış olmak nehir nehir
Şu göz sende, şu kalp sende
Bir rüzgârın uğultusu
Hemi sende, hemı bende!
Peri saçlım,
Duygularım dilim dilim
Duy sesimi
Puslu gözlüm, su yüreklim.”*

(A.D.Ö., s.107)

Aras’ın şiirlerindeki ve yazılarındaki dikkati çeken en önemli unsur, aşk kavramını işlerken sevdiğini gizlemesidir. Hiçbir şiirinde aşk dolu hitaplarda bulunduğu kadının çizgilerine rastlamayız. Öyle ki **Ayrılığın Rengi Hüzün**’de sevdiğine yazılan mektupların hiçbirinde kadının silüetine bile rastlamamaktayız.

2.1.7. Edebî Şahsiyetinin Oluşumu

Aras’ın edebî dünyasını etkileyen ilk ürünler destan ve halk hikâyeleri olmuştur. Edebî kişiliğini oluşturmada başrol oynayan şahsiyetler ise **Hüseyin Nihal Atsız**,

Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek, Yunus Emre, Ziya Gökalp ve Cemil Meriç'tir.

“...Beni ilk etkileyen şahıs dedem **Molla Hamza**, annem ve sonra da **Nihal Atsız**' dır. Onun kitapları, makaleleri... Sonra **Peyami Safa**. İlk üstadımdır diyebilirim. Hemen hemen her eserini okudum. **Ahmet Hamdi Tanpınar**'ın **Huzur** romanını sanıyorum üç, dört kez okumuşumdur...”²⁹

Aras ilk dönemlerindeki kalem denemelerinin tamamıyla **Abdullah Ziya Kozanoğlu** taklitlerinden ibaret olduğunu söyler.³⁰ İlk zamanlardaki şiirlerinde ise halk şiiri tarzlarının özellikleri ağır basar.

(...)

“Karabağ’ım, n’olar dinle, meni gan!

Sen de herkes kimi öz derdinde yan!

Her bir ilde bu zulmete dolansan,

Diyerem ki, behtsiz Orhan kimisen!”

(Karabağ’ım, K.G., s.7)

Aras’ı **Çalığışu** romanı çok etkilenmiştir. Bu eser onu, romanın nasıl yazılacağı hakkında ciddi ciddi düşünmeye ve araştırma yapmaya sevk etmiştir.

Ömer Seyfettin’den sonra **G. D. Maupassant**’ın hikâyeleri, kendisini hikâyeye adeta tutkun hale getirmiştir. Ama hikâye türünde sonraları **Çehov**’u daha çok sevmiştir. **Antho Çehov**’daki derin humor onu çok güldürmüştür. **Montesquieu**’nun **Denemeler**’i, yazarın etrafa daha dikkatli ve derin bakmasına sebep olmuştur.

Aras’ın **Arif Nihat Asya**’yla tanışması onun şiirde rahatlamasını sağlamıştır. **Asya**’nın dilini serbest; ama dolu dolu kullanması, **Aras**’ın da şiir dilini belirlemiştir. Çünkü **Aras**’ın şiir dili, rahat ve kolay bir konuşma diline dayanmaktadır.

Aras, **Gabriel Garcia Marquez**’in lirik ve cazibeli dilinden etkilendiğini söyler. Hatta kendi yazılarındaki derin lirizm havasını ondan almıştır, demenin yerinde bir ifade olacağını kendi de söyler. Buradan da şu sonuca varabiliriz.

Aras’ın şiirlerindeki duygusal yanının temellerini **Marquez**, rahat söylemleri kullanma yanının temellerini de **Arif Nihat Asya** meydana getirmiştir, diyebiliriz.

²⁹ a.g.s.

³⁰ a.g.s.

Aras, yalnızca Türk yazar ve şairlerden etkilenmemiştir. Batı şiirinde **Eluard**'ı ve daha çok **Louis Aragon**'u dikkatle takip etmiştir. **Aragon**'un ideolojisi değil; hem şiiri hem de yorulmaz eylemciliği **Aras**'ın hoşuna giden nokta olmuştur. Şairin *Elsa'nın Gözleri* adlı şiiri, **Aras**'ın dilinden düşmeyen şiirler arasındadır.

*“Öyle derin ki gözlerin içmeye eğildim de
Bütün güneşleri pırıl pırıl orada gördüm”³¹*

Dünya edebiyatında her devirde bir akım, baskın olmuş ve belli bir döneme hem edebiyat hem de felsefe olarak damgasını vurmuştur. Bunlar, klasizm, romantizm, parnasizm (sanat sanat içindir), natüralizm, sembolizm, idealizm, realizm, fütürizm, dadaizm, gerçeküstücülük, letrizm (harfçilik), var oluşçuluk, personalizm olarak sıralanabilir.

Aras, dünya edebiyatını etkisi altına alan akımlar için şunları dile getirmektedir:

“... Her dönem edebiyatının kendine göre bir tadı vardır. Son dönemler dünya edebiyatında personalizm (şahsiyetçilik) daha çok ön plana çıkmaktadır. İnsanın yalnızlığı, çaresizliği, çevreden soyutlanması, insan ilişkilerindeki yozlaşma, temel değerlerin yok olması, küçük aileler nedeniyle geçmişten gelen tecrübelerin kesintiye uğraması gibi konular, genel olarak dünya edebiyatının konusu haline gelmiştir. Özellikle son dönemler, Batı'da masal gibi bir dünyaya dönüşün anlatımı dünyayı doldurmaktadır. Bu insandaki aşkın bitişiine duyulan isyanın göstergesi olsa gerek...”³²

Orhan Aras, Türk edebiyatının dışarıda sanılandan daha güçlü olduğunu altını çizmektedir. Günümüzde, Türk şiirinin ve nesrinin çok iyi bir noktaya ulaştığını savunmaktadır. Çünkü **Aras**'a göre çok zengin bir kültürümüz vardır. Bu kültür de edebiyatımızın sonsuz kaynağını oluşturmaktadır. **Orhan Aras**'la yaptığımız konuşmada Türk edebiyatı hakkında şunları ifade etmektedir:

“... Türk edebiyatındaki Batı etkisi, sonra Cumhuriyet öncesi ve sonrası millîcilik, dilde sadeleşme, öze dönüş gibi eğilimler gittikçe farklı yönlerde kaymıştır.

Tanzimat'taki çırpınışlar, taklitler, sonra vatan mefhumunun edebiyata girişi, Namık Kemal, gittikçe kendini aramaya yönelik akımlar, dilde sadeleşme çabaları hatta ifrat, Türkçülük, İslamcılık, Milli mücadele dönemi, sonra Anadoluculuk; köyü ve

³¹ a.g.s.

³² a.g.s.

köylüyü merkeze alan akımlar... Bir dönem tamamen ideolojilerin emrine giren edebiyat... Sonra durulma, gelişme... Her akım ve dönem kendine özgü bir edebiyat türü yaratmıştır. Bence Türk şiiri ve nesri, şu anda çok iyi bir yerededir. Ülkemizde taşlar yerli yerine oturdukça edebiyat da üzerine düşeni yapmaktadır. Türk kültürü büyük bir edebiyat yaratmaya müsait mümbit bir kültürdür. Batıya öğretecek çok değerimiz vardır. Şiirde ve nesirde onları taklit etmekten vazgeçersek büyük atılımlar yapacağımızdan ümitliyim... ”³³

Aras’ın sanatçı kimliğinde Halk Edebiyatı önemli bir yere sahiptir. Özellikle de Âşık Edebiyatı onun şiirlerinin temelini oluşturmaktadır. İlk şiir kitabı olan **Karabağ’ın Gözyaşları** tamamıyla Halk Edebiyatından beslenmiştir.

Aras, Halk Edebiyatının önemli bir türü olan ağıtla çok küçük yaşlarda tanışmıştır. Kardeşlerinin çoğunun daha yedi aylık olmadan ölmesi, annesinin yanık yanık ağıtlarına **Aras**’ı şahit etmiştir. Yine içindeki Azerbaycan sevdası da onun Halk Edebiyatı ile yakınlaşmasına olanak sağlamıştır.

Sanatını oluşturmada çok büyük değere sahip olan Halk Edebiyatı için **Aras** şunları söylemektedir:

“... Halk edebiyatı halkımızın hem göç, hem ayrılık, hem sevdâ, hem sevinç, hem zafer, hem de inanç deryasını ifade etmektedir. Çünkü bu millet her gittiği yere dilindeki hikâyesi ile gitmiştir. **Dadaloğlu**’nda başkaldırıcı, **Yunus**’ta hoşgörü ve inancı, **Karacaoğlu**’nda elif elif tüten sevdâyı görürüz. Asya’dan Avrupa’ya kadar türkû yakılmayan aşk, gözyaşıyla sulanmayan ağıt, köy yoktur.

Mayamız halkımızın dilindeki incelikle, yani onun oluşturduğu sanatla oluşmuştur. Daha küçücükken halk hikâyeleri dinler, şiirler, türküler, destanlar, atasözleri ezberlerdim. Annem yüzlerce şiir bilirdi.

İlk yazdığım şiirler de zaten halk türkülerinin taklitleri gibidir. Romanlarımda da o hikâye ve söylencelerden izler var.

Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni, Âşık Şenlik, Âşık Elesger, Âşık Veysel, Dede Korkut ve Köroğlu Destanları bu halkın gönlünün zenginliğine işarettir. Onlardan etkilenmemek mümkün müdür...?”³⁴

Orhan Aras’ın şiirlerinde Divan Edebiyatının yansımalarını göremesek de **Son Cennet** romanında kullandığı beyitlerden bu konuda belli bir birikime sahip olduğunu

³³ a.g.s.

³⁴ a.g.s.

görmekteyiz. **Aras**'ı özellikle **Fuzûlî**, diğer şairlerden daha çok etkilemiştir. Öyle ki, **Fuzûlî**'nin gazellerini çok erken yaşlarda ezberlemiştir.

Aras'ın **Fuzûlî**'ye gönül vermiş olması tabî ki de diğer şairlere sırt çevirmiş manasına gelmemektedir. Aşk en güzel kelimelerle anlatan şair/yazarımız aşkın tılsımvary sözcüklerini bu dönem edebiyatı şairlerinden aldığı açıktır. Kendisi de Divan Edebiyatı sanatçıları hakkında kısaca şunları dile getirmektedir:

*“... Türk klasiklerinin hemen hemen hepsini okudum. Divan Edebiyatında en çok **Fuzûlî** ve **Nef'î**'yi sevdim. Divan Edebiyatının belli başlı şairlerini okudum. Aşk konusunda rehberim halâ onlardır. **Fuzûlî**'nin aşka vurgunluğunu, **Nef'î**'nin öfkesini ve küfrünü, **Nedim**'in güzelliğe ve zevke olan vurgunluğunu, **Şeyh Galip**'in mistik deruniliğini severim...”³⁵*

Aras, Divan Edebiyatını aşkın hazinesi olarak görmektedir. Aynı zamanda Divan Edebiyatının yok olmasını savunan şair/yazarlarımız arasındadır. Hâlâ bir yığın gizeme sahip olan ve çözülmeyi bekleyen böylesine zengin bir kültürün yaşatılması taraftarıdır. **Aras**, günden güne ivmesi artarak devam eden dildeki yozlaşmanın okuyucuyu Divan Edebiyatından uzaklaştırdığını iddia etmektedir. Oysaki **Aras**, bir şairin olgunlaşabilmesini, Divan Edebiyatı kaynaklarının yeterince benimsenmesine bağlamaktadır.

Orhan Aras, Divan Edebiyatından sonraki dönem için şunları söylemektedir:

*“... Yeni Türk Edebiyatı farklı farklı limanlarda kanlanmış, canlanmışır. Genel bir kanaat için geldikleri akımları iyi incelemek gerekmektedir. Tabî ki Yeni Türk Edebiyatında gerçekçilik adına toplumcu bir akım daha baskındır. Karikatürize edilmiş insan veya toplum bir dönem rağbet bulsa da önemini yitirmiştir. Şiirde, romanda yerlilikle birlikte sanatın asıl hedefine doğru bir çırpınış var. Ben Yeni Türk Edebiyatının toplumcu gerçekçiliğinden etkilenmişim ama biraz şahsiyetçiliğe de yer verdiğim saklanamaz. Yukarıda yazdığım gibi yenilerden en çok etkilendiğim **Sezai Karakoç**'tur...”³⁶*

Ayrıca bu döneme dair şu ifadelerde de bulunmuştur.

*“... **Tevfik Fikret**'in bazı şiirlerini sevsem de en çok **Mehmet Akif** e yakın oldum. Edebiyat-ı Cedide'den en sevdiğim **Halit Ziya Uşaklıgil**'dir. Onun hikâye ve romanlarında teknik bakımdan tam bir kusursuzluk dikkati çeker. Realist bir yöntemle,*

³⁵ a.g.s.

³⁶ a.g.s.

gözleme dayalı olarak yazdığı eserlerinde insan-çevre ilişkisi çok başarılıdır. Yazar, kişilerin iç dünyası ile yaşadıkları çevre arasında çok sıkı bir bağlantı kurar.

***Mehmet Rauf** ve onun **Eylül** romanı da o dönemin dikkati çeken bir çalışmasıdır ve beni etkilemiştir...*³⁷

Edebiyat kadar bütün sanat dalları da, toplumda gelişen olayları gösteren en büyük ve en gösterişli bir ayna gibidir. Kurtuluş yıllarının afet dolu günlerini ve sonucunun tarifsiz mutluluğunu anlatan dönem, Memleket Edebiyatı adını verdiğimiz dönemi kapsamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'yu ve Anadolu insanını merkeze alan sanat çalışmaları bu isimle anılmıştır. Bu başlık altında incelenen sanatçıların ortak bir sanat anlayışları yoksa da heceyi tercih etmeleri ve Halk Edebiyatı motiflerini kullanmaları göze çarpan ortak yanlarıdır. Başlıca temsilcileri **Zeki Ömer Defne, Ömer Bedrettin, Ahmet Kutsi Tecer, Behçet Kemal Çağlar, Halide Nusret Zorlutuna** gibi şair ve yazarlardır.

Cumhuriyet öncesinde, Anadolu ancak halk şairlerinin şiirlerinde vardır. Cumhuriyetten sonra yazarlar, şairler Anadolu'yu ve Anadolu insanını tanımaya, tanıtmaya çalışırlar.

Orhan Aras'a göre millî bir edebiyatın vuku bulması için bu gerekli bir haldir. Ve sevinç sarhoşluğu içerisinde coşan bu duygular, büyük bir yazar ve şair kitlesi kadar **Orhan Aras**'ı da etkisi altına almıştır. Fakat **Aras**, Memleket Edebiyatının dar mekânda kaldığını, kısır bir döngü içerisinde ürünlerini verdiğini iddia etmektedir.

Aras'ın eserlerinde mahallî edebiyat unsurları da vardır.

Gittikçe derinleşen medeniyetler arası çekişme ise, **Aras**'ın daha çok dikkatini çekmektedir. Bunu gerek **Son Cennet** romanında, gerekse de dergi ve gazetelerde yer alan yazılarında açık olarak görmekteyiz. **Aras**, bu fikrini şu sözleriyle açıklamaktadır:

*“... Farklı bir medeniyet olarak var olup olmama konusu gündemdeyken dimağımın başka konularla dolu olmasını kabullenemem...”*³⁸

Aras'ın eserlerini incelediğimizde, bir milletin inanç ve törelerini, beşikten mezara geçiş törenlerini, bayramlarını, oyunlarını kısaca bütün milletin varlığını kapsayan folklorik öğeler, hatırı sayılır ölçüde karşımıza çıkmaktadır. Eserlerinde halk deyimlerine ve hikâyelerine yer vermektedir. **Son Cennet** romanın yanı sıra makalelerinde de bunların örneklerine bolca rastlamaktayız. **Aras**'a bu açıdan

³⁷ a.g.s.

³⁸ a.g.s.

bakıldığında biraz da kendisinde **Aytmatov**'un izlerini görürüz. Çünkü **Aras** da tıpkı **Aytmatov** gibi millî değerlerine sahip çıkan ve en ufak bir fırsatta bunları yazılarında işleyen bir yazardır.

“... Ama onu hep izlemiştim. Rusça yazsa da yazılarındaki melodi bana yabancı değildi...”³⁹ diyen **Aras**'ın yazılarında ve eserlerinde **Cengiz Aytmatov**'un izlerini görmek mümkündür.

II. Yeni Şiiri ve şairleri **Aras** için ayrı bir yere sahiptir. Şairin ikinci şiir kitabı olan *Aşklar Daha Ölmedi*'ye baktığımızda bunu rahatlıkla görebiliyoruz. Çünkü **Aras**'ın ilk şiir kitabı ile ikinci şiir kitabı arasında şekil itibariyle muazzam değişiklikler görülmektedir. İlk şiir kitabı, bir âşığın kaleminden çıkmış izlenimi verirken, ikinci şiir kitabı bütün ölçü ve kalıpları yıkmış, kendi içerisinde bir değişim yaratmıştır.

Aras, II. Yeni Şiirinin en önde gelen isimlerinden **Sezai Karakoç** ve **Cemal Süreya**'dan çok etkilendiğini belirtmektedir. **Karakoç** ve **Süreya**'nın şiirlerinin özünü oluşturan yeni imgeler ve -kapalılık değil de- sırlı yapılaşma **Aras**'ın kimi şiirlerinde yer almaktadır.

Aras, Divan Edebiyatından günümüze kadar gelen ve ileride de bu şekilde sürecek olan, şiiri daha da gizemli yapan soyutluluk ilkesinin devam edeceğini ileri sürmektedir.

Aras, günümüzde adeta bir çığ şeklinde ilerlemekte olan postmodern açılımların bizde yanlış anlaşıldığını iddia etmektedir. **Aras**, postmodern açılımlar hakkında şunları dile getirmektedir.

“... Aslında postmodern edebiyatın Doğu'ya getirdiği bir şey yoktur. Doğu, zaten baştan beri postmoderndir (Batı'nın anladığı manada değil tabîî). İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıkmış Modern Edebiyat, savaşın büyük yıkımları ve acılarından sonra, edebiyata mistik bir hava hâkim olmuştur. Bu da Amerika'da moderne karşı bir akım olarak nitelendirilmiştir. Demirin (Sanayinin) soğukluğundan ve acı gerçekliğinden bıkan insanlar eserlerinde masalımsı bir dünya yaratmaya başlamışlardır. Bu bizim için yeni değil ki... Şark'taki bütün hikâyelerde bu vardır. Aradaki fark Doğu'nun mistizmi ve masalı tabiidir ve kendindendir.

Avrupa ve Amerika kendisine bu akımla yeniden masal veya mistik bir hava vermeğe çalışmaktadır. Ama edebiyatta lirizmin öldürüldüğünün farkında değildirler.

³⁹ a.g.s.

Çünkü modernizmden bu kaçış suni bir kaçıştır. Edebiyatta sunilik yenilik değil yıkılıştır.

Benim eserlerimde Avrupai bir postmodernizm yoktur. Sadece kendimizden izler taşır ve izler hep yeniliğe doğru kapılar açar. Eserlerdeki mistik hava kendi mistiğimizdir...”⁴⁰

Orhan Aras, gözünü Azerbaycanlı şairlerle açmıştır. Sonraları kitapların dünyasına girdikçe sevdiği ve etkilendiği yazarların sayılarında artış görülmüştür. **Aras**’ın en sevdiği Türk yazarları **Peyami Safa**, **Ahmet Hamdi Tanpınar**, **Kemal Tahir** ve **Reşat Nuri Güntekin**’dir. **Aras**, **Peyami Safa** ve **Ahmet Hamdi Tanpınar**’ın en girift ruh çözümlerini, **Kemal Tahir**’in Anadolu’sunu, **Reşat Nuri Güntekin**’in İstanbul insanını en güzel haliyle anlatmasını sevmekte ve onları dikkatle incelemektedir.

*“... Sonra **Peyami Safa**. İlk üstadımdır diyebilirim. Hemen hemen her eserini okudum. **Ahmet Hamdi Tanpınar**’ın **Huzur** romanını sanıyorum üç, dört kez okumuşumdur...”⁴¹*

Orhan Aras’ın Türk edebiyatında yer alan ve kendisini etkileyen şahsiyetlerle ilgili dikkat çekici cümleleri şunlardır:

*“... İlk dönemler solu okumazdım. Sonra **Kemal Tahir**’in romanlarını okudum. Sevdim. **Yaşar Kemal**, **Orhan Kemal**, **Aziz Nesin**’i okudum. **Nazım Hikmet**’e hep hoşuktum. Sonra şiirlerini okuduktan sonra Türkçesine hayran kaldım. **Oğuz Atay**, **Adalet Ağaoğlu**, **Fakir Baykurt**, **Bekir Yıldız** gibi belli başlı sol yazarları da okudum.*

*Fikir dünyası olarak **Peyami Safa**, **Erol Güngör**, **Ahmet Kabaklı**, **Cemil Meriç** gibi yazarlardı. Sonra felsefi kitaplara merak sardım. O dönemlerde İran devrimi olmuştu. Sosyolog **Ali Şeriatî**’nin eserleri tercüme ediliyordu. Hemen hemen hepsini okudum ve çok etkilendim...”⁴²*

Almanya’da yaşayan **Aras**’ın edebiyat hayatının şekillenmesinde, en az Türk edebiyatı kadar Alman edebiyatının da önemli bir yeri vardır.

Alman edebiyatını yakından takip eden ve ilgilenen **Aras**, Alman edebiyatı ile ilgili şunları söylemektedir:

⁴⁰ a.g.s.

⁴¹ a.g.s.

⁴² a.g.s.

“... Almanlardan en sevdiğim **Hermann Hesse**’dir. **Thomas Mann** bilmiyorum hoşuma gitmedi. **Stefan Zweig** çok önemli. **Heinrich Böll** çok değerli. **Günther Grass**’ı da sevemedim. Klasiklerden **W. Goethe** ve **Schilleri** sevdim.

İlk kez Almanya’da başlayan dinde reform dalgası da Alman edebiyatını derinden etkilemiştir. İnsanın içsel, ruhanî özgürlüğü vs.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Alman Edebiyatı, darmadağın edilen bir ülke nedeniyle büyük psikolojik travmalarla doludur. Bunu **Grass**’ın ve **Böll**’ün romanlarında açık şekilde görürüz.

Günümüz Alman edebiyatı otobiyografiler, romanlar ve denemelerle adeta geçmişle bir hesaplaşma fırtınasına dönüşmüştür. **Wolfgang Hilbig, Erich Loest, Monika Maron, Ch. Wolf** gibi yeni dönem yazarları çevre kirliliğini, ahlaki çöküşleri ve kendisini bir kâbusun içinde bulan insanları anlatırlar...”⁴³

Aras, Alman edebiyatının yanı sıra, Türklerin Almanya’da büyük bir yekûna sahip olması dolayısıyla, Almanya’da gelişen Türk edebiyatının da gündemde olduğunu savunmaktadır. Almanya’da üçüncü kuşak içine giren **Akif Pirinççi** gibi kişiler yazılarını Almanca kaleme almaktadır. Fakat bunun yanında ikinci ve birinci kuşak olan **Orhan Aras**’ın da içinde bulunduğu kuşak ise iki dilde yazmaktadır. **Aras**, iki dilde de yazılması taraftarıdır. Bunun Türk dili ve kültürünün hem tanıtımı hem de yaşaması açısından çok önemli olduğunu savunmaktadır.⁴⁴ **Aras**, Almanya’daki Türk edebiyatı konusunda kısaca şunları dile getirmektedir:

“... Almanlar, ne yazık ki hâlâ Almanya’daki Türk edebiyatına gereken dikkati göstermiyorlar. Ama edebiyatımız, gün geçtikçe güçlenmektedir ve çok geçmeden Alman edebiyatı üzerinde gerekli tesiri de icra edecektir...”⁴⁵

Aras için Rus edebiyatı bambaşka bir yere sahiptir. Kendi kaleminin, hayal ve fikir dünyasının oluşmasında Rus yazarların eserlerinin etkili olduğunu ifade eder.

“... Bir süre Rus klasikleri beni öyle cezbedi ki hep Rus yazarı okudum. **B. Pasternak**’ın ‘**Doktor. Jivago**’ isimli romanını defalarca okudum. **Tolstoy, Turgenyev, Gogol, Puşkin, Soljenistin, Çehov** ve diğer Rus yazarları... **Dostoyevski**’yi çok sevdim

⁴³ a.g.s.

⁴⁴ a.g.s.

⁴⁵ a.g.s.

ama Ortodoksluğu ve Slavcılığı beni soğuttu ondan. *Stendhal*'ın *Kırmızı ve Siyah*'ı da beni çok etkilemiştir... ”⁴⁶

Aras için **Tolstoy**, düşünceleri okyanus büyüklüğünde olan bir yazardır. Ve **Aras**'ın kalemini olgunlaştırmasında gizemli bir güce sahiptir. **Aras**, çok değişik şeylere ve olaylara farklı farklı açılardan bakmayı **Tolstoy**'un eserlerinden öğrendiğini söylemektedir.

Rus yazarlardan **Tolstoy**'un dışında **Dostoyevski** de **Aras**'ın çok sevdiği ve etkilendiği bir yazar olmuştur. Onu sevmesinin nedenini de şöyle açıklamaktadır:

“... Çünkü kendi milletinin ruhunu çok güzel yansıtmıştır. Onu okuduğunuzda Rus ruhunu hemen tanırırsınız...”⁴⁷

Orhan Aras'ı Rus Edebiyatından sonra en çok etkileyen Fransız edebiyatı olmuştur.

“...Rus tesirinden sonra Fransız klasiklerini okudum. *Sefiller* başucu kitabım oldu. *Hugo*, *Balzac*, *J.P. Sartre*, *G. D. Maupassant* ve tabii ki *Madam Bovari*'nin yazarı *Gustave Flaubert*, *J.J. Rousseau*'nun itiraflarını defalarca okudum. Hâla da okurum. Fransız şairlerinin karamsarlığı bana itici geldi...”⁴⁸

Orhan Aras'ın kendisi üzerinde etkisi olduğunu ileri sürdüğü diğer yazar ve şairler şu şekilde sıralamak yerinde olacaktır:

“... Norveç edebiyatından *Kunt Hamsen*'in *Açlık* eseri beni çok etkilemiştir.

Marcel Proust ve *Ismail Kadere* sevdiğim diğer yazarlar arasındadır. Son dönem yabancı yazarlardan ise *Amin Maaluof* dikkatimi çekmektedir...”⁴⁹

Orhan Aras, edebî kimliğinin yanı sıra daha çok siyasî ve kültürel tebligatçı kimliği ile de tanınmaktadır. Çünkü *Azerbaycan Davamız* adlı eserinde de belirttiği gibi hayatında uzunca bir dönem dava adamı olarak yerini almıştır. Aynı zamanda okul yıllarından başlayarak, her yerde siyasî ve kültürel derneklerde kurucu ve yönetici olması da bu yönünü daha baskın hale getirmiştir. Öyle ki, Avrupa gençliği **Aras**'ı daha çok siyasî ve kültürel çalışmalarıyla tanımaktadır.

Bir şair, yazar ve nihayetinde bir sanatçı olan **Orhan Aras**'ın diğer sanat dallarıyla yakından ilgisi vardır. Müzik, diğer sanat dallarının yanında onun için ayrı bir

⁴⁶ a.g.s.

⁴⁷ a.g.s.

⁴⁸ a.g.s.

⁴⁹ a.g.s.

önem arz etmektedir. O, yazılarına ilhamı müziğin verdiğini söylemektedir. Daha çok türkü dinlemeyi seven **Aras**, Klasik müziğe karşı da ilgilidir. Klasik müziğin ruhu arındırıcı etkisinin farkında olan yazar, müzikle ilgili birkaç makale de kaleme almıştır.

Aras'ın resim yapmaya hiç kabiliyeti olmasa da Almanya'nın zengin sanatsal etkinliklerinden yararlanmasını iyi bildiğini söyler.⁵⁰ Açılan hemen hemen bütün resim sergilerini gezdiğini söyleyen yazara göre resimler, tıpkı kitaplar gibi ayrı ayrı dünyaları temsil etmektedir. Kitaplar, dertlerini kelimelerle dökerken, resimler derdini renklerle ifade ederler. Bu yüzden **Aras**, kimi zaman bu resimlerden renkleri çalarak eserlerine renk vermektedir.

Aras tiyatroya karşı özel bir yakınlığının olduğunu söyler.⁵¹ Çünkü her oyun, her karakter ya da her tip, bir yazı için ona belki de bir malzeme olacak, hayal dünyasına açılan görsel bir şöleni oluşturacaktır. **Aras**, şimdiye kadar üç tiyatro eseri yazmış; ama henüz yayınlamamıştır.

Görüldüğü gibi **Aras**, sadece yazılarının kabuğuna hapsolmemiştir. Kendisini bulabileceği sanat dallarıyla da yakından ilgilenerek ruhunu doyurmaya çalışmakta ve aynı zamanda iç dünyasında oluşturduğu fikirlerini kâğıtlara tüm inceliğiyle dökmektedir.

⁵⁰ a.g.s.

⁵¹ a.g.s.

3. ESERLERİNİN LİSTESİ

3.1. Şiirleri

Karabağ'ın Gözyaşları, Hamle Yayınları, İstanbul, 1990, s.61.

Aşklar Daha Ölmedi, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000, s.120.

3.2. Romanları

Ayrılığın Rengi Hüzün, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002, s.128. (Bu eser Deutschland Gib Mir Ein Wenig Liebe adıyla Almanca olarak 2005'te Almanya'da yayımlanmıştır.)

Son Cennet, Anfora Yayınları, İstanbul, 2008, s.344.

3.3. Siyasî Yazıları

Azerbaycan Davamız, Hamle Yayınları, İstanbul, 1998, s.168.

Hoşgördük Güzel Yurdum, Yom Yayınları, Bakü, 2007, s.53.

İKİNCİ BÖLÜM

ORHAN ARAS'IN ESERLERİNİN YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1. ŞİİRLERİ

Orhan Aras hem Türkiye Türkçesinde hem de Azerbaycan Türkçesinde şiirler kaleme almıştır. *Karabağ'ın Gözyaşları* adlı şiir kitabındaki şiirlerin kırk üçü Türkiye Türkçesi ile yazılmıştır. Bunlar:

*“Karabağ'ın Gözyaşları”, “20 Ocak”, “Kardaş Kömeği”, “Şehid”, “Değişler”, “İki Yüzlü Batı”, “Umutlar”, “Azerbaycan'ıma”, “Karamsarlık”, “Bilemezsin Sen”, “Sevgi”, “Olmadı”, “Baba”, “Mektup”, “Ne Çıkar”, “Kaderin Habercisi”, “Öğrenebilsem”, “Çaresiz”, “Arılar”, “Viranedeyim”, “Neden”, “Bir Rüya”, “Rüya”, “Ölüm Mü?”, “Günahım”, “Sabır”, “Algülüm”, “Pişmanlık”, “Yakarış”, “Şükür”, “Ses Geldi Geçmişimden”, “Kalemin Meydanı”, “Yıkılsın Bir Bir”, “Bir Gün Ve Düşündürdükleri”, “Sırlı Özün İçinde”, “Biçimlerin Kavgası”, “Beyaz Bulut”, “İncinmeyen Bir Ben Kaldım”, “Babacığım”, “Ana”, “Yine Bu İnce Kaval”, “Taburcu”, “Hatıra I”, “Hatıra II”*dir. Bu eserde toplanan şiirlerinden on bir şiiri de Azerbaycan Türkçesi ile yazılmıştır. Bunlar:

“Karabağ'ım”, “Ay Aras”, “Anama Külekle Mektup”, “Umutlar”, “Karabağ'dan Gelen Mektup”, “Özüüm”, “Fuzulice”, “Ana Dilim”, “Zümrütlerin Düşündürdükleri”, “Ay Ağ Bulut”, “Söz Açılrsa” ve *“Divanî”*dir.

Orhan Aras'ın, Aşklar Daha Ölmedi şiir kitabında toplamda kırk altı şiiri bulunmaktadır. **Aras**, bu şiir kitabında Azerbaycan Türkçesiyle şiirler kaleme almamıştır. Bu eserinde bulunan şiirlerin isimleri şunlardır:

“Aşklar Daha Ölmedi”, “Dokun Aşk Doğsun Ellerinden”, “Kimdin Sen”, “Zaman ve Ötesi”, “Her Şey Aştı, Sıcaktı, Topraktı”, “Ben Değilim’ Deyen Dil Benim”, “Ölüme Yazıldık”, “Acınız Yüreğime”, “Değişmek Miydi Muradım?”, “Dirilmek”, “Babacığım”, “Bilmiyorsun”, “Anne”, “Çekin Çılgınlıkları Kulaklarımdan”, “Dövüşen Bir Aslan Değildim Ben Aslında”, “Bu Topraklar Bizim Değil”, “Seni Unutur Muyum Hiç”, “Yuvaya Sesleniş”, “Yüreğime Anadolu Ekmişim”, “Merhaba”, “Yine Bir Gece Yarısı”, “Sen”, “Almancı Kardeş”, “Ey

Çocuk”, “Uzaklardayım”, “Birazdan Gideceğim Buralardan”, “Buradan Gitmeli”, “Sende Kalsın Anadolu!”, “Biliyorum, Ağlayacağım”, “Yani Hiç Bir Şey”, “Dün Gece”, “Biz”, “Ne Çabuk Unuttun”, “Küçüğüm”, “Yine Sen Yoksun Yanımda”, “Seni Sevdim”, “Sen Sanattan Anlamazdın”, “Ben Çocukluktan”, “Gözyaşı Denizi”, “Mağlup”, “Gel Götür”, “Su Yüreklim”, “Hırsızlığın Beni Yaktı”, “Yaralı Kuşum”, “Seni Özlemişim Ben Seni”, “Sevmek Ne demektir?”, “Ne Güzel Olurdu”.

1.1. ŞİİRLERİN TEMATİK İNCELENMESİ

Orhan Aras’ın şiirleri, siyasî şiirler, sosyal hayatla ilgili şiirler ve diğerleri başlığı altında izleyen bölümde değerlendirilecektir.

1.1.1. SİYASÎ ŞİİRLERİ

Orhan Aras’ın siyasî içerikli şiirlerine baktığımızda karşımıza sadece iki unsur çıkmaktadır; Azerbaycan ve Karabağ. Kendisinin biyografisi incelendiğinde bu konuların üzerinde neden durduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Ailesinin hem köken olarak Kafkaslardan gelmesi hem çocukluğunda Azerbaycanlı ihtiyarların gözlerinde ve yüreklerinde duyduğu Azerbaycan özlemini görmesi ve dillerinde sürekli anlatılan Azerbaycan hikâyelerini dinlemesi hem de hayatının büyük bir bölümünü Azerbaycanlı kardeşlerine ayırması, onların acılarına ortak olması **Orhan Aras**’ı bu temalar üzerine yoğunlaştırmıştır.

1.1.1.1. Karabağ Temalı Şiirler

Orhan Aras’ın, altı şiiri Karabağ ile ilgilidir. Öyle ki ilk şiir kitabına da adını verdiği *“Karabağ’ın Gözyaşları”*ndaki şiirleri bugün hâlâ devam etmekte olan Azerbaycan halkının kanayan yüreğinin sessiz haykırıışlarını anlatmaktadır.

*“... Karabağ sorunu Azerbaycan ile Ermenistan arasında oldukça uzun bir tarihî geçmişe sahiptir. Halen bir çözüme kavuşturulmayı bekleyen Karabağ sorunu, katliamlar, yerinden edilmeler gibi ciddi insan hakları ihlaline sebep olmuştur.”*⁵²

Aras, Karabağ’ı konu edinen şiirlerinde kimi zaman bu bahtsızlığından, kimi zaman Karabağ’ın içinde bulunduğu duruma karşılık hiçbir yardımda

⁵² <http://Azerbaycan.ihh.org.tr/insan/daglik/daglik.html>.

bulunamamasından, verilen şehitlerden bahsetmiştir. Kimi zaman da içinde duyduğu Karabağ hasretini, Karabağ'dan gelen bir mektupla dindirmiştir.

Şiirlerinde romantizmin, lirizmin izlerine kuvvetle rastlanan **Orhan Aras**, Karabağ'ın içinde bulunduğu hali “*Karabağ'ın Gözyaşları*” adlı şiirinde bahtsızlığa bağlamaktadır.

“Adını Karabağ koymuşlar diye
Kim çaldı acıyı bahtına senin
Sahibin var iken düşmanlar niye
El sürer tacına, tahtına senin?”
(...) (K.G., s.1)

Karabağ her ne kadar bahtsızlığın, savaşın, kaybedişlerin içinde olsa da **Aras**, onun küllerinden tekrar doğması için halkına çağrıda bulunur. Çünkü **Aras**, bu doğuşun halkın gücüyle olacağına inanmaktadır.

(...)
“Düşmanda olsa da bin türlü hile,
Ayırma sen sakın, cananı candan
Ağlamak, haykırmak artık nafiye,
Asla silah olmaz gözyaşlarından!”
(...) (Karabağ'ın Gözyaşları, K.G., s.1)

Orhan Aras, siyasî temalı şiirlerinde “iman”, “Allah yüreğinde”, “Allah yolunda”, “Allah dilinde” gibi kavramlara yer vererek bir savaşın kazanılmasındaki iman unsurunun önemini vermektedir. Dolayısıyla **Aras**'ın gönlünde millî ve dinî duyguların iç içe olduğunu söyleyebiliriz. “*Karabağ'ın Gözyaşları*” adlı şiirinde bu unsurların ne denli önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz.

(...)

“Silahın, göğsünde iman olmalı

İmanın güneşi, ışığı sönmez!

Her kalbe, her beyne iman dolmalı,

İmanlı milletin oğlu sürünmez!”

(...)

(K.G., s.1)

Aras, iman duygusunun yanı sıra İslam âleminde çok değerli bir mertebe olarak kabul edilen şehitlik mertebesine ulaşmanın ulvîliğini de vermektedir. Din veya yüksek bir ülkü uğruna ölmekle kabul görülen bu mertebeyi **Aras**, “*Şehid*” adlı şiirinde titizlikle işlemektedir.

(...)

“Vücudun hicranda odda yanarken

Ruhun da cennetin koynuna girdi

Hürriyet herkese sâde sunarken

Sana da göz kırptı ölüm getirdi.”

(...)

(K.G., s.4)

Şair, “*Şehid*” adlı şiirinde merkeze Karabağ’ı koymaktadır; fakat aslında buradan Türk tarihinin sayfalarında sayısı belli olmayan tüm şehitlerimize gönderme yapmaktadır.

(...)

Atıldın, o eski zamanlar gibi,

Ay ile yıldıza dönüştü adın.

Dövüştün-dövüştün aslanlar gibi,

Şükür ki ceddini utandırmadın!

Allah yüreğinde, Allah dilinde,
Putlar parçaladın, putlar devirdin!
Canını verip de Allah yolunda,
Yönünü en güzel yöne çevirdin.”

(K.G., s.4)

Orhan Aras, “*Kardeş Kömeği*”⁵³ şiirinde Azerbaycan’ın kanayan yarası olan Karabağ’da yaşıyanların karşısında kendi çaresizliğini anlatmaktadır. Aslında bu çaresizlik sadece **Aras**’a ait değildir. Bu aresizlik bütün Türklere aittir. Şair, bu şiiriyle kilometrelerce uzağında kalınmış olsa da Karabağ’ın gönüllerdeki yerini ve çırpınışları anlatmaktadır.

“Siz ‘kardaş’ dedikçe yandık kavrulduk
Sel gibi yaş aktı gözlerimizden.
Demet demet siyah gller savurduk,
Ağıtlar fışkıran sözlerimizden.

mitler arzular doğranır bir bir
Erir yüreğimiz gönüllerimiz erir
Bir gün binlercesi kmeğe gelir
Oğullarımızdan kızlarımızdan...”

(K.G., s.3)

Aras, adeta Karabağ’la bütünleşmiş gibidir. “*Karabağ’ım*” adlı şiirini Azerbaycan Türkçesiyle yazarak yüreğindeki samimiyeti, yakınlığı ortaya koymaktadır. Öyle ki Karabağ’ın bu bahtsızlığını kendi bahtsızlığına benzetmektedir.

“Karabağım, kefen geyip başına,
mr talan olan insan kimisen!
Gizledipsen üstündeki âlemi,
Mrvvetsiz doğan devrân kimisen!”

⁵³ Kmek: Yardım.

(...)

Karabağım, n'olar dinle, meni gan!
Sen de herkes kimi öz derdine yan!
Her bir ilde bu zulmete dolansan,
Diyerem ki , beytsiz Orhan kimisen!"

(K.G., s.7)

Orhan Aras, siyasî temalı şiirlerinde, tarih sayfalarına işlenen acı olayları dile getirirken daha çok bu yaşanmışlıkları bir şekilde halkına duyurmak ya da hatırlatmak amacıyla yazmış gibidir. Azerbaycan'ın ve özellikle de Karabağ'ın içerisinde bulunduğu hali ve çırpınışlarını tamamıyla bir sesleniş, bir uyandırma edasıyla anlatmıştır. "*Karabağ'dan Gelen Mektup*" adlı şiirinden bizden yardım bekleyen Karabağlıların çaresizlik içerisindeki hallerini, beklenen yardımlarını duyurmaya çalışır.

(...)

"Kara geyinipdi her bir bucağım,
Seslenmir laleler gene Gence'de
Hele bekleyirem açıp gucağım,
Beklemek çok çetin bu işkencede....

Bivefa olmayıp yüzüm güldürsen,
Bir haber göndersen ne olar ağı?
Ya gelsen dedıma, ya da öldürsen,
Sönmeden gurtarsan sönen ocağı...

Can gardaşım, ciğer köşem, ne deyim,
Bir selama, bir sabaha gıymasan!..
Kime gedim, kimden imdat isteyim,
Meni özge bir gardaşın saymasan?

(...)

(K.G., s.12)

“... Günümüzde halen Ermeni işgali altında bulunan Karabağ üzerinde XX. yüzyılın başlarından itibaren hak iddiasında bulunmaya başlayan Ermeniler, bu iddialarını demografik ve sosyo-ekonomik nedenlere dayandırmakta ve tarihin ilk çağlarından beri Karabağ’ın Ermeni yurdu olduğu tezini ileri sürmektedirler. Ancak; Karabağ ve çevresi, tarihin ilk dönemlerinden itibaren bölgeye gelen Türklere ev sahipliği yapmış ve bölge Türk yurdu olarak tüm dünyada kabul görmüştür.”⁵⁴

Karabağ’ın talihsiz tarihî süreci, 1990 yılında kara bir haberle noktalanmıştır.

“... 1990’lı yıllarda Kafkaslarda baş gösteren kaos ortamından istifade etmek isteyen Ermeniler, Dağlık Karabağ’ı ele geçirerek Büyük Ermenistan’ı kurma yolunda önemli bir adım atmak istemişlerdir. Bu nedenle Sovyetler Birliği’nde **Gorbaçov**’un iktidara gelmesiyle birlikte başlayan glasnot (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarından cesaret alan Ermeniler, 1987 yılından itibaren Dağlık Karabağ’ı Ermenistan’a bağlama yönündeki çalışmalarına hız vermişlerdir. Moskova yönetimine aynı taleple tekrar başvuran Ermeniler, yine ret cevabı alınca harekete geçerek, Karabağ’da Türk-Ermeni çatışmalarının bir kez daha başlamasına sebep olmuşlar ve bir süre sonra Karabağ’ı işgal etmişlerdir.”⁵⁵

1.1.1.2. Azerbaycan Temalı Şiirler

Orhan Aras’ın biyografisi incelendiğinde görülmektedir ki **Aras** Azerbaycan’a ve özellikle Azerbaycan’ın yaşadığı trajik olaylara büyük ilgi göstermektedir. Hatta o bununla yetinmemiş aynı zamanda da ciddi çalışmalar içine girmiştir. “**20 Ocak**”, “**İki Yüzlü Batı**”, “**Azerbaycan’ımız**”, “**Umut**” ve “**Ay Aras**” Azerbaycan’ı, Azerbaycan’ın başından geçen acı hadiseleri ve talihsizlikleri anlatan şiirlerdir.

20 Ocak 1990, Azerbaycan kronolojisinde önemli bir tarihe tekabül etmektedir.

“20 Ocak 1990’da Sovyet Ordusu’nun Bakü’ye girişi, 1988’de Karabağ’daki bölücü hareketi ve Ermenistan’ın bu bölgeyi kendi kontrolü altına almak için çabalar göstermesi sırasında Azerbaycan halkının kendi vatanının savunma amacıyla giriştiği ve süreç içerisinde Moskova’dan bağımsız olma mücadelesine dönüşen siyasî gelişmelerin içinde önemli bir dönemeçtir. 20 Ocak’ta Sovyet Ordusu’nun Bakü’de

⁵⁴ Zafer Atar, Doksan Üç Harbinden (1877–1878) 1923’e Karabağ Meselesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2004, s.152.

⁵⁵ a.g.t. s.152.

yaptığı katliam Azerbaycan halkının bağımsızlık mücadelesini bastırma girişimidir. 20 Ocak’a giden süreç Azerbaycan halkının kendisine Ermeni saldırısı ve Moskova’nın adaletsiz tutumuna yönelik gelişmeler ışığında şekillenmiştir.”⁵⁶

Orhan Aras, “20 Ocak” şiirinde Azerbaycan için çok önemli bir gün olan 20 Ocak’ı “Yüreğimde hiç dinmeyen sızı”⁵⁷ olarak tarif etmektedir. **Aras**, bu şiirinde 20 Ocak gününü okuyucunun gözünde adeta resmetmiştir. **Aras** için o gün umutların hüsrana döndüğü umutsuz bir gündür.

“Yüreğinde hiç dinmeyen sızı var
Umutlarım bir bir hüsrana döndü
Bu nasıl uğursuz gün imiş dostlar
Azerbaycan bugün al kana döndü

Güllerin üstüne serpilince kan
Sanki saat durdu devrildi zaman
Karalar giyince can Azerbaycan
Bülbülün şarkısı figana döndü.”

(...) (K.G., s.2)

Orhan Aras, Azerbaycan’ı konu edinen şiirlerinden “*Değişler*” adlı şiirini Azerbaycan’ın bağımsızlığı için çalışan milliyetçi önder **Ebülfaz Elçibey**’e ithaf etmektedir. Şiirin içinde Şuara suresinin 227. ayetine yer vermiştir.

“O zulmedenler yakında hangi inkılâp ile sarsılacaklarını bilecekler.”⁵⁸ (Eş-şuara 227)⁵⁹

⁵⁶ <http://www.turksam.org.tr/a1157.html>.

⁵⁷ Orhan Aras, Karabağ’ın Gözyaşları, Hamle Yayınları, İstanbul 1997, s.2.

⁵⁸ Orhan Aras, a.g.e. s.2.

⁵⁹ <http://www.1forum.net/islam-ve-insan/es-suara-suresi-turkce-meali-ve-aciklamasi-123555.html>

Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah’ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunular başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüş (hangi akıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.

(...)

“Deme ki, bu dünya kalkmaz yerinden.

Bir inkılap sarsar onu derinden.

Kederi çıkınca yüreklerinden,

Bu mazlum ümmetin hâli değişir.”

(...)

(K.G., s.5)

Orhan Aras, Karabağ ile ilgili şiirlerinde de olduğu gibi vazgeçilmez unsuru olarak tavin ettiğı umut, geleceğın güzele ait olması, aydınlıklar, karanlıkların değışmesi gibi kavramlar “*Değışler*” şiirinde de karşımıza çıkar. **Orhan Aras**, gerek Azerbaycan gerekse de Karabağ konusunda, hangi şartlar içerisinde bulunursa bulunsunlar karamsarlığa düşmemeye çalışmıştır. Hatta nasihat dolu cesaretlendirmelere yer vermiştir.

“Karanlık devr nı değışmez sanma

Asır değışince t l  değışir.

Zalimin gücüne asla inanma

Yerlere düşünce dili değışir.”

(...)

“Milletin yıkılmaz ümitleri var

Bütün aydınlıklar  mitten doğar

Darmadağın olur köhne saraylar,

 ağın efendisi, kulu değışir.”

(K.G., s.5)

Azerbaycan’da yaşanan olayları ve bu olaylar karşısında Batı’nın gerçek yüzünü mısralarında işleyen **Aras**, “*Azerbaycan Davamız*” adlı kitabında “* ki Yüzlü Batı*” şiirini yazdığı ortamı ve içinde bulunduğ  durumu şöyle anlatmaktadır:

“... Azerbaycan’da başlayan hadiseler, Karabağ’ın kara talihi, ‘Halk Cephesi’nin kuruluş  gibi olayları takip ettikçe, bağımsızlık güneşinin Azerbaycan üzerinde de doğmak üzere olduğ nu hissediyorduk. Azerbaycan’dan gelen video kasetlerini seyrettikçe hareketin halk üzerindeki etkisini, hareketin liderlerini

gözlemlemek imkânına kavuşuyorduk. Yıllardan beri sadece hayal edebilen gelişmelerin hiç beklenilmeyen bir zamanda ve birden bire ortaya çıkması, bizleri hem şaşkınlığa sürüklüyor hem de sevinçlere boğuyordu. Fakat bizim sevincimiz çok sürmeden 1990 yılındaki 20 Ocak olayları patlak verdi ve Azerbaycan kana bulanırken biz de gözyaşlarına boğulduk. 19 Ocak'ı 20'ye bağlayan gecede emperyalist Rusya'nın hiç acımadan Azerbaycan halkını ezmesi Batı'nın gerçek yüzünü de ortaya çıkarmış oldu. Elimde uzaktan kumanda kanaldan kanala atlarken hiçbir televizyonda aradığımı bulamamamın ve acının etkisiyle bir sonraki gece sabaha kadar uyuyamadım... Şiirler yazdım. O şiirlerin birinde Batı medyasının tutumunu eleştirdim.”⁶⁰

Aras, şiirinin yazma hikâyesinde de görüldüğü gibi Batı medyasına ciddi tenkit okları yöneltmektedir.

*“Kafkaslar'da insanlar birbirine kıyarken,
Bu sizdendir, bu bizdendir diye ayrım yaptınız!
Medeniyet adına insanları soyarken,
Yalanlara inanıp, yalanlara taptınız!”
(...)
“Maddeye tapan hayat ruhunuzu kuşatmış
Ahlâkın ve vicdanın izi kalmamış sizde!
Kalbiniz aşkı değil, intikamı kuşatmış,
Kör olsun ilminiz de, medeniyetiniz de!”⁶¹*

“... Yüzlerce insanın can verdiği ve o kadar insanın yaralandığı Azerbaycan olaylarını Batı medyası umursamaz bir tavırla vermiş, hatta olayların sorumlusunun Azerbaycan Türkleri olduğunu utanmadan ileri sürmüşlerdi.”⁶²

Orhan Aras, hiçbir şiirinde çaresizlik içine düşülmesine izin vermemiştir. Onun şiirlerinde umut önemli bir kavramdır. Halkına seslenen **Aras**, yüreklerdeki tükenmemesi gereken umudun Azerbaycan için bir çıkış yolu olduğunu her zaman hatırlatmaktadır:

⁶⁰ Orhan Aras, *Azerbaycan Davamız*, Hamle Yayınları, İstanbul 1998, s.53.

⁶¹ Orhan Aras, a.g.e. s.54.

⁶² Orhan Aras, a.g.e., s.54.

(...)

“Umutlar yaşıdan canlar ölse de,
Umudun ışığı, cevheri ölmez!
Umutlar sarılıp hep dökülse de,
Sadece Allah’tan umut kesilmez.

Ne geder garanlık aksa zamandan,
Gene de umuda geden yollar var.
Bir bayrak ucaldıp gıpgızıl gandan,
Umudu zaferle taçlandırırılar.”

(...)

(Umutlar, K.G., s.10)

Orhan Aras, şiirlerinde Turan kavramından açıkça bahsetmese de Azerbaycan’ın içinde bulunduğu durumundan kurtulmasını Türk birliğine, Türk tarihine ve dine bağlar:

(...)

“Bağrından doğan güneş, yüzüne şevk verecek
Yeni doğan bebekler hürriyeti görecek
Dünyanın bu çarkını yine Türk çevirecek
Gariplerin otağı canım Azerbaycan’ım!”

(...)

Nedir sende bu sükût, nedir sende bu hüzn?
Sen tarihin, dininle, şan, şerefine övün!
Zalim kahrolur elbet, hürriyet doğar bir gün,
Kahramanlar yatağı canım Azerbaycan’ım!”

(Azerbaycan’ıma, K.G., s.11)

Şanla örülü tarihe karşı bilinç ve sevgi **Orhan Aras**’ın şiirlerinde sürekli yerini bulmaktadır. **Aras**’ın bu duyguları “*Ses Geldi Geçmişimden*” şiirinde şöyle terennüm edilmektedir:

(...)

Şanlı hatıralar yüklenen bulut,
Koptu, gökyüzünün mavi ucundan.
Zafer kisvesinde beliren umut,
Bir mendil salladı hayal burcundan.”

(...)

“Ya Rabbim ne saadet, ne bilinmez güç,
Zamanın göğsüne mührünü vuran?
Bu mudur kalplerde beliren sevinç,
Tarihi şerefle, şanla dolduran?”

(...)

(K.G., s.38)

Azerbaycan ve Karabağ’ın konumunda Aras Nehri stratejik bir noktadadır. Çünkü Karabağ “*Küçük Kafkas dağları ile Kür ve Aras çayları arasındaki toprakları kapsar.*”⁶³ Şairimizin soyadıyla da müsemma olan Aras Nehri, **Aras**’ın şiirleri arasında yer bulmaktadır.

(...)

“Zaman geçip, dünya olup bize dar.
Sen bilersen gelbimizde neler var...
Her gedende, gerip olan o Hazar,
Ne danıştı, neler dedi, ay Aras?”

(...)

(Ay Aras, K.G., s.8)

⁶³ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914–1990 (Cilt II: 1980–1990), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1994, s.204.

(...)

“Bu garip balan Orhan senin için ağlıyor

Kalbindeki ateşle gözlerini dağlıyor

Hazar ile coştukça, Aras ile çağlıyor

Seni bilir öz bağı canım Azerbaycan’ım!”

(...)

(Azerbaycan’ıma, K.G., s.11)

1.1.2. SOSYAL HAYAT İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ

Siyasî hayatta aktif ve dinamik bir role sahip olan **Orhan Aras**, sosyal hayatın içerisinde var olan olgulara da yakından temas etmiştir. Romantik olması, büyük ölçüde lirik şiirler yazmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle sosyal hayatla ilgili şiirler başlığı altında sevgi, hasret, özlem kavramlarının örüldüğü sevgi ve beşerî sevgiyi ile iç çatışmalarını anlatan şiirlerini ele alacağız.

1.1.2.1. Sevgi Şiirleri

Sevgi şiirleri adı altında inceleyeceğimiz şiirler; vatan hasretini, yurdundan uzak kalmayı, yurdu için döktüğü gözyaşlarını en samimi şekilde işlemiş şiirlerinden oluşmaktadır. Şairin bu konuda bu denli hassas olması hiç de şaşılacak bir durum değildir. Çünkü kendisi henüz on dokuz yaşındayken yurdundan kilometrelerce uzaklıkta olan Almanya’ya göç etmiştir. **Orhan Aras**’ı çok fazla müteessir eden bu halini kendisi şöyle dile getirir:

“ Heç bilmezdim döngeler var, dönüm var

Ayrılık var, itginlik var, ölüm var.

*Üstad **Şehriyar**’ın dediği gibi, ‘ayrılık’ın ne olduğunu bilmezdim. Daha doğrusu bu kadar uzun, ıstıraplı, yakıcı ve korkunç olduğunu bilmezdim. 1982 yılı hayatımın dönüm noktası oldu. Türkiye’yi ve Türkiye’deki dostların her şeyin üzerinde gören biri için yabancı bir ülkede yapayalnız yaşamak nedir, onu orada öğrendim. Her şeye yeniden başlamak ve yalnızlıkların içerisinde insanın kendi kendisiyle mücadeleye*

kalkışması kolay bir şey değildir. Dostunuz, eleştirmeniniz, teşvikçiniz kendiniz olmak zorundasınız... O günler sanki demir bir kafesteydim.

Alır hayal meni bulutlar kimi
Aparır kendimin üstüne töküür
Geçmişde gizlenen hatireleri
Tutup bir ucundan söktükçe söküür”⁶⁴

Şairin yurt sevgisini terennüm ettiği şiirleri şunlardır:

“Her Şey Aşktı, Sıcaktı, Topraktı”, “Bu Topraklar Bizim Değil”, “Seni Unutur Muyum Hiç”, “Yuvaya Sesleniş”, “Yüreğime Anadolu Ekmişim”, “Merhaba!”, “Yine Bir Gece Yarısı”, “Sen”, “Almancı Kardeş”, “Ey Çocuk”, “Uzaklardayım”, “Birazdan Gideceğim Buralardan”, “Buralardan Gitmeli”, “Sende Kalsın Anadolu’m!” ve “Biliyorum Ağlayacağım”.

Orhan Aras, yurdundan ayrı olmanın acısını, gurbetliğin tanımını tüm çıplaklığıyla **“Bu Topraklar Bizim Değil”** şiirinin mensur kısmında açıklayarak içinde duyduğu yoğun hisse ayna tutmuştur.

“... Gurbet bir cehenneme kaçıştır. İnsanın kendisinden, toprağından kaçışın adıdır gurbet. Ayrıca yabandır, eldir, bir başka korku, bir başka görünüştür gurbet.

Yalnızlıktır, karamsarlıktır, yoğun yoğun özlemdir gurbet. Sürekli gurbeti yaşamak insanı kendi kendisiyle yakınlaştırıyor. Kendi içindeki düşmanlığı yenmeyi öğretiyor insana. Çünkü kiminiz kimseniz yoktur. Çünkü inilediğinizde ‘Can’ diyecek, ana kokan, şefkat dolu bir ses, alnınızda birikmiş soğuk terleri silecek bir el yoktur yanınızda. Ve kendinizle sarmaş dolaş olmak zorundasınız. Kendinizi tanımak, kendinizi sorgulamak ve kendinizi onaylamak zorundasınız.”⁶⁵

“Bu topraklar bizim değil
Bu dağlar bize uzak
Bu otlar bir başka yeşil
Bu yollar bizlere tuzak”
(...) (A.D.Ö., s.49.)

⁶⁴ Orhan Aras, Azerbaycan Dâvamız, Hamle yayınlar, İstanbul 1998, s.45 – 46.

⁶⁵ Orhan Aras, Aşklar Daha Ölmedi, Boyut Kitapları, İstanbul 2000, s.49.

Aras, yurdundan ayrı kalmanın yarattığı derin özlemin yanı sıra, anneye duyulan özlemi de gurbet kavramıyla özdeşleştirmektedir.

(...)

“Anam yok yanı başımda

Bu güneş ısıtmıyor beni

Çiçekleri bir başka kokuyor buranın

Uykuları uyutmuyor beni”

(...)

(Bu Topraklar Bizim Değil, A.D.Ö., s.49)

“Anacığım, biliyorum,

Tandırdaki una, hasrete bulanmış yüzün

Biliyorum,

Bir ekmek kokusunda aramışsın bizi

Biliyorum,

Dar geldi şimdi evimiz sana.

Dolaştın boynu bükük odaları bir bir,

Bizden bir şeyler ummak ümidiyle...”

(...)

(Yuvaya Sesleniş, A.D.Ö., s.53)

“Avunamıyorum karanlıkta

Annemden ışık istedim

Dingin bir sabahı özlemişim,

Sıcak bir yeşili...

Sonra, bir kapı arkasında ağlayarak

Deli deli

Ve haykırmak alabildiğince

Buradan gitmeli!”

(...)

(Buradan Gitmeli, A.D.Ö., s.76)

“Ana, duyduk yakarışını ve duanı buradan, sakın üzülme!”

(...)

(Yuvaya Sesleniş, A.D.Ö., s.53)

Orhan Aras, içindeki yurt sevgisini anlatırken ona duyduğu sevgiyi, aşkı, bağlılığı anlatmaktan ziyade ondan uzakta kalmanın içinde yarattığı derin hüznü dile getirmektedir. Bu nedenle, bu tema etrafında toplanan şiirlerinin büyük bir kısmını yürek ağrısı, özlem, gözyaşı, uzaklık, yalnızlık, gurbet, hasret gibi kavramların armonisi oluşturmaktadır.

(...)

Artık aşılmaz olmuşsa aramızdaki yollar

Artık bir hançer gibi oturmuşsa yüreğime gurbet

Artık, bir alacakaranlıkta öpemiyorsam gözlerinden

Ve gözyaşlarını silemiyorsam yanaklarından

Bil ki, yine yalnızım, yine gözlerim nemli, yine dardayım

Bil ki, uzaklardayım gülüm, uzaklardayım.”

(...)

(Uzaklardayım, A.D.Ö., s.69)

Orhan Aras, yurduna duyduğu sevgiden söz ederken tamamen bireysel bir duyuş içerisinde. Şiirlerine baktığımızda köyüne, yuvasına ve ailesine karşı içindeki özlemi, sevgiyi dile getirir. Köyüne duyduğu özlemi şöyle dile getirmektedir:

(...)

Dudaklarda cıgara,

Ellerde tespih vardı

Büyükler konuşurdu bağıra bağıra,

Çocuklar susardı.

Tebessümler kısaydı, yarımdu dudaklarda,

Küfürler yoksulluk kusardı.

Umutsuzluk çökmüştü ortalığa,

Umut bir buğday tanesi kadardı.

Akşamdı

Karanlık buram buramdı.

Her şey,

Topraktı, berraktı, sıcaktı”

(...) (Her Şey Aşkta, Sıcaktı, Topraktı, A.D.Ö., s.20)

(...)

Yine bir gece yarısı,

Konuşsak benden, sizden, dünyadan,

Sabaha dek doyasıya biz,

Sonra kan çanağına dönmüş gözlerimden

Tekrar tekrar öpseniz!”

(Yine Bir Gece Yarısı, A.D.Ö., s.61)

Orhan Aras, vatanından ayrı kalmanın derin ıstırabını yaşamış olsa da millî unsurlara, bayrağa şiirlerinde yer vermemektedir. Yalnızca “*Yüreğime Anadolu Ekmişim*” şiirinde vatanına sonsuz bağlılığını dile getirirken gurbette olsa da hiçbir zaman yurduyla arasındaki bağları koparmayıp yurdunu silmeyeceğini dile getirmektedir.

“Sanma ki,

Unuturum seni

Dağlarımız,

O güzel insanlarımızı...

Sanma ki,

Düşerim soysuz bir derde

Ve kaybolur giderim

Uzak metropollerde...”

(...) (A.D.Ö., s.56)

Aras, sosyal hayatı konu edinen şiirlerinde birer şiir de olsa, sanatçı olmanın ulvîliğinden ve ana dilin ne denli önemli olduğundan bahsetmektedir.

“Ömür günlerini çekdikçe bir bir,
Dünya da bir eser qoymak gerekti.
Ağılla bilgiye yetirip sebir,
Gönüldeki eşgi yaymak gerekti.”

(...) (Zümrütlerin Düşündürdükleri, K.G., s.49)

“Menim danıştığım öz ana dilim,
İçimde gaynayan eşgin sesidi.
Bu ince şakkıltı, bu ince nağme,
Bülbülün gül inen ötüşmesiydi.”

(...) (Ana Dilim, K.G., s.48)

Aras, “*Kalemin Meydanı*” adlı şiirinde aydın olabilmenin, iyi bir yazar olabilmenin faziletinin kolay olmadığını çok keskin bir dille ifade etmektedir.

“Ey meydâne kalemiyle girenler,
Bu meydâne Köroğlu tek er gerek!
Kaya gibi Hakka arka duranlar,
Fazilete omuz vermiş ner gerek!

Yiğit zırhsız bu meydane girmesin,
Edebini edepsiz vermesin
El bağından gizli çiçek dermesin,
İlim cephesinde namus, ar gerek.

(...)

Fikir kıvrım-kıvrım, çilesi dinmez,
Kök salır cihanda, izi silinmez.
Aydın demek ile aydın olunmaz,
Aydın fikre çile gerek, nûr gerek.”

(K.G., s.39)

Aras, “*Almanıcı Kardeş*” şiirinde Almanya’ya gidip çalışmak zorunda kalan Türk işçilerinin durumunu anlatmaktadır. Şiirinde buradaki işçilerin içine düştükleri çalışma koşullarının zorluklarından söz etmektedir.

“Kendi ülkemiz kendimize yetmedi.

Çünkü ne topraklarımızın sahibiydik, ne de aklımızın.

Ellerimiz boş, ağzımız açıktı.

Kimimizi “ideoloji” adına öldürttüler...

Kimimizi, köylerde susuzluktan bağı çatlamış topraklarla baş başa bıraktılar...

Kimimizi “yalancılıktan” okutup sokaklara saldırdılar....

Kimimizi de, pazularına bakarak, “Misafir işçi” adıyla yaban ellere saldırdılar.”

(...)

Bir yüreğin yurdunda

Bir yüreğin burada...

“Yabancılık” kazınmış alınına,

Emeğine karşılık...

Müebbede sürgünsün!”

(A.D.Ö., s.65)

1.1.2.2. Beşerî Sevgi

Orhan Aras’ın şiirlerini “beşerî sevgi” başlığı altında incelediğimizde anne, baba sevgisi ve sevgili ile ilgili şiirler karşımıza çıkmaktadır.

“*Anama Külekle Mektup*”, “*Ana*”, ve “*Anne*” şiirlerinde **Aras**, anne sevgisini, anne olmanın yüceliğini bütün güzelliği ile işlemektedir.

“Nursuz karanlığa dönünce zaman,

Güzel arzulara direktir ana.

Bazen şefkat yağan, muhabbet yağan,

Bazen de hıçkıran yürektir ana.”

(...)

Etten ve kemikten her can içinde,
Allah'ım, ne ulvî
İnsandır ana!
Çileyle örülmüş destan içinde,
Mürüvvetle gelen dstandır ana!"

(Ana, K.G., s.58)

"Baba" ve *"Babacığım"* adlı şiirlerinde baba sevgisinin yanı sıra babasına duyduğu özlemi de işlemektedir.

(...)
"Yıkık duvarı aştın.
Ve gittikçe yaklaştın.
Benim içimde hüznün,
İçimde gurbet vardı....
Koşmak istesem bile,
Ayaklarım dururdu,
Biliyordun..."

(Babacığım, K.G., s.56)

Şairin beşerî sevgiyi işlediği diğer şiirler şunlardır:

"Biz", "Ne çabuk Unuttun", "Küçüğüm", "Yine Sen Yoksun Yanımda", "Seni Sevdim", "Sen Sanattan Anlamazdın Ben Çocukluktan", "Gözyaşı Denizi", "Mağlup", "Gel Götür", "Su Yürekli", "Hırsızlığın Beni Yaktı", "Yaralı Kuşum", "Seni Özlemişim Ben Seni", "Sevmek Ne Demektir?", "Ne Güzel Olurdu" ve "Algülüm".

Orhan Aras'ın siyasî ve sosyal şiirlerini incelediğimizde, karşımıza hep aynı kavram çıkmaktadır: Hüzün. Kaldı ki **Aras** için hüznün şairi tanımını da yapabiliriz. Şair kendisini de yaralı kuşa benzeterek şunları dile getirmektedir:

"... Herkesin bir yarası var. Kimi yüreğim yaralı der; kimi gönlüm, kimi dimağım?..."

Benim ise yaralı bir kuşum var. Yüreğim de, umutlarım da hepsi onda. Hatta şiirlerimin anahtarı da ondadır.”⁶⁶

Şair beşerî aşkı işlediği şiirlerinde bir sevgiliye duyulabilecek bütün hisleri en lirik şekliyle mısralarında vermektedir. Sevgiliye ulaşmak, ona kavuşmak ve ayrılık bu duyguların başında gelenleridir.

Şairi en çok hüzne boğan sevgiliye ulaşamamaktır:

“Gel, götür bugünden beni yarına

Bakma sen hasretin intizarına

Gel, al yüreğimi avuçlarına

Güzelim, sımsıcak yuvana götür.”

(...)

(Gel Götür, A.D.Ö., s.106)

“Ne güzel olurdu,

Yalnız beni düşünseydin, beni

Gölgeler sinmeseydi yüreğime

Sonra, yarınları yaşasaydın dolu dolu

Benim de yerime,

Ne güzel olurdu.”

(...)

(Ne Güzel Olurdu, A.D.Ö., s.118)

Şairin şiirlerindeki sevgililer muhayyeldir. İstirap çektiren, yalnızlığa düşüren, zehirleyen, peri saçlı, badem gözlü, su yürekli, puslu gözlüdür.

(...)

“Acı acı

Şu özlemler, şu ağrılar

Düşlerime girmiş zehir

Yağmurlarla yağmış olmak nehir nehir

Şu göz sende, su kalp sende

Bir rüzgarın uğultusu

⁶⁶ Orhan Aras, Aşklar Daha Ölmedi, Boyut Kitapları, İstanbul 2000, s.49.

Hemi sende, hemi bende!
Peri saçlım,
Duygularım dilim dilim
Duy sesimi
Puslu gözlüm, su yüreklim.”

(Su Yüreklim, A.D.Ö., s.106)

Orhan Aras, Halk Edebiyatında ve Klasik Edebiyatta ortak bir motif olan sevgilinin aşığın yüreğinde yara açması ve yaraya hiçbir ilacın çare olmaması motifini, “*Algülüm*” şiirinde işlemektedir.

(...)
“Bir çare nedir ki, ilaçsız olsun?
İncitmeden sarsın derin yaramı...
Gitsin, gitsin elem, gitsin kaybolsun,
Bıraksın inleyen ocaklarımı!”

(K.G., s.33)

(...)
“Seni sevdim,
Badem gözlerini,
Ve serin bir rüzgâr gibi ruhumu okşayan
Sözlerini,
Bir de,
Sempatik nazlarını
Sevdim.”

(...) (Seni Sevdim, A.D.Ö., s.99)

Şair, aşkı mısralarında işlerken ayrılığın verdiği derin acıyı da aynı güzelliği ile işlemektedir.

(...)

“Sen yine yanımda yoksun bu akşam,
Ama sıcaklığın avuçlarımda...
İnce bir nağmenin büyüğü beni
Sarsa da, ellerin hep saçlarımda.

Senin yokluğunun durduğu yerde
‘Geçmiş gecelerden biri durmakta’
Sanki hayalinden uzanan bir el
Nedense hep beni beni vurmakta!”

(Yine Sen Yoksun Yanımda, A.D.Ö., s.1)

Orhan Aras, aşk şiirlerinde diğer şairlerin daha önce söylediklerinden daha fazlasını söylemese de kimi zaman alışılmamış bağdaştırmalar ve imajları kullanarak dikkatleri çekmektedir.

“Güneşin ışıklarını öptüm, kokladım.”

(Yine Sen Yoksun Yanımda, A.D.Ö., s.1)

“Ellerin ellerimin davetli misafiri”

(Küçüğüm, A.D.Ö., s.95)

“Nasibin serçenin gagasındaki tüy”

(Mağlup, A.D.Ö., s.105)

1.1.2.3. İç Çatışmalarını Anlatan Şiirleri

Bu bölümde şairin kendi içerisinde yaşadığı karamsarlıkları, iç dünyasında bulmaya çalıştığı arayışları anlatan mistik boyutlu şiirlerini inceleyeceğiz.

Orhan Aras’ın şiirlerinin içerisinde karamsarlığı dile getiren şiirlerinin sayısı göz ardı edilmeyecek kadar dikkat çekicidir. **Aras**’ın bütün şiirlerinde adeta karalara bürünmüş bir hüznün karşımıza çıkmaktadır.

Şair, “**Sevgi**” başlıklı şiirinde belli bir yorgunluğu, halsizliği, hayat karşısındaki renksiz duruşunu anlatmaktadır.

“Uzanmış duygularım boylu boyunca yere,
Karıncalardan bile sevgiler ummaktayım.
Yeşil bir kelebeğin kucağında göklere,
Çıkıp savrulmaktayım, çıkıp savrulmaktayım.”

(K.G., s.19)

Orhan Aras’ın karamsarlığı dile getiren bu denli şiirler yazmasında, Almanya’ya erken yaşta gitmiş olması ve çok sevdiği vatanı ile ailesini uzaklarda bırakmış olması bir sebep olarak düşünülebilir. Yalnızlık içinde kalması ona karanlığı, soğuğu, bıkkınlığı, ümitsizliği terennüm ettirmektedir.

“Yaşamak ki bir rüya, bir pençede çırpınmak.”

(Karamsarlık, K.G., s.17)

(...)

“Anlarım, bilirim, sezerim deme,
Ben bile bir elim kendi kendime
Bir soğuk karanlık çökmüş içime,
Yüreğim üşüyor bilemezsin sen!”

(Bilmezsin Sen, K.G., s.18)

Şairi kimi zaman etrafında gerçek dostlarının olmayışı da karamsarlığa itmektedir. Bu duygularını “**Olmadı**” adlı şiirinde çevresindekilere sitayişte bulunurcasına haykırmaktadır.

“En keskin ümitler kayboldu birden
Kahroldum, teselli veren olmadı.
Hüsn-ü kabul gördüm divanelerden
En yakın yârandan soran olmadı.

Bivefaymış beşer, değilmiş tekin
Yer etmiş ışksız beyinlerde kin
Her gelen bir yumruk savurdu, lakin
Yüreğimden beni vuran olmadı.

Yıllar silikleşti gelmiyor yâda
Bazen bir hatıra, bazen bir sada
Bazen sevdiklerim bulunduysa da,
Bütün varlığımı saran olmadı.”

(K.G., s.20)

Karamsarlığı anlatan şiirlerinin içinde ölüm kavramına da rastlanmaktadır. Ölüm bazen kaçıştır, bazen düğündür. Aras, “*Ölüme Yazıldık*” adlı şiirinin mensur kısmında ölümle ilgili şunları söylemektedir:

“... Bizler sanki ölüm süvarileriyiz. Herkes bir yerlerimizi kaşır, sonra güle oynaya ölüme gönderir bizi. Öürken bizler de seviniriz, bizi ölüme yazdıranlar da... Bizler, yaşamın dargınlığından, umutların tükenişinden ölümü düğün olarak görürüz.”⁶⁷

“Karamsar duygularla bugün yoğruldum yine
İdeal ölüm olsa koşarım kendisine.

Yaşamak ki bir rüya, bir pençede çırpınmak.
Bir yuvadan kalkarak öbür yuvaya konmak.

Bir mum sönüşü gibi sönünce hayatımız,
Ne keder, sevinç kalır, ne de alın yazımız.”

(Karamsarlık, K.G., s.17)

⁶⁷ Orhan Aras, Aşklar Daha Ölmedi, Boyut Kitapları, İstanbul 2000, s.27.

“Nedir beynimdeki çıban, nedir ne?
Fikir bahçesinde açan gül müdür?
Günlerce sormuşum kendi kendime,
Yoksa ölümüm mü, ölümüm müdür?”

(Ölüm Mü?, K.G., s.32)

Orhan Aras iç çatışmalarının izdüşümünü yansıttığı bazı şiirlerinde arayış içindedir. “*Öğrenebilsem*”, “*Çaresiz*”, “*Viranedeyim*”, “*Neden*”, “*Bir Rüya*”, “*Kimdin Sen?*” ve “*Yani Hiçbir Şey*” şiirleri arayışlarını terennüm etmektedir.

Çaresizlik ve huzursuzluğun içinde şair, hayatın sırlarını aramaktadır.

(...)

“Sorular, sorular birer bilmece
Ne kelime yeter, nedeki hece
Bir masal şehrine gidip gizlice,
Hayatın sırrını öğrenebilsem!”

(...)

(Öğrenebilsem, K.G., s.26)

Sıkıntı, bunalım ve karanlığın getirdiği karamsar bir tablo içerisinde şair, arayışa, sorgulamaya gitmektedir.

“Nedenin ardında saklanan neden
Karanlıktan ‘neden’, aklanmış ‘neden’...
Deryanın içinde sanki bir derya,
Sorgulanan ‘neden’, yoklanan ‘neden’.”

(Neden, K.G., s.30)

(...)

“Varlığımla yokluğum sanki vuruşan ordu;
Beynime serilmişler görünmeyen cesetler...
Ancak tutabildiğim acı, belki yokluğun özü,
Belki de cisimleşmiş karanlığın bir yüzü?”

(Bir Rüya, K.G., s.31)

Arayışı, sorgulayışı terennüm eden şiirleri arasından “*Viranedeyim*” şiiri, kullandığı imajları ve ifadelerin derinliği bakımından dikkate şayandır:

“Kıvrılmış bir köşede düğümler çözüyorum,
Buhranlı bir demimde, acı işkencedeyim.
Kat kat olmuş düşünce, hangi hal, hangi durum?
Belki de çok karışık, belki de çok sadeyim?
(...)
Sorular yağmuruna benim kilitli kasa.
İçimdeki gecede sanki kalbim yarasa.
Ah, dikenler içinde arayışım olmasa!
Gönüller sofrasında dopdolu bir badeyim.”
(...) (K.G., s.29)

Orhan Aras şair ve yazarlık hayatının belli bir döneminde dinî yönü ağır basan; içe, öze dönüşle ilgili konularla ilgilenmiştir. *Karabağ’ın Gözyaşları* adlı şiir kitabında “*Ve Huzur*” başlığı altına alarak bu türdeki mistik şiirlerini bir araya getirmiştir:

“*Yakarış*”, “*Şükür*”, “*Bir Gün Ve Düşündürdükleri*”, “*Sırlı Özün İçinde*” ve “*Biçimlerin Kaygısı*”dır.

Orhan Aras, tasavvufî manayı derinlemesine ele almamış olsa da belli başlı unsurları kullanarak tasavvufun özünü anlatan şiirler yazmıştır. “İlah, çile, nefis, sabır, isyana karşı durma, şükür” kavramları bir sufînin Allah yolunda ruhunu arındırırken aynı zamanda geçirmiş olduğu merhaleleri de gösterir. Zira sufî, bu yönde ilerlerken ruhunu dünya nimetlerine karşı doyurup nefsinin sabırla, isyan etmeden şükrederek terbiye etmelidir. **Aras**, bu unsurları “*Yakarış*” ve “*Şükür*” şiirlerinde açık bir şekilde işlemektedir.

“Ruhumun köküne ateşi koydum
Kor kor oldu gönlüm, söndür İlahı!
İbrahim misali hasrete doydum
Nurunla hicranı dindir İlahi!

Çilem şefkatini dilenen yetim
Hicaptan eridi kemiğim, etim
Vallahi kalmadı gücüm kudretim,
Nefsime tahtından indir İlahi!

Darbeler göğsüme yağdı her yandan
Can diye bir şey kalmadı candan
Soluğum kesildi, koptum kervandan
Beni rüzgârlarına bindir İlâhi!

Sabırla müşkülüm nisyan değildir
Hıçkırıp ağlamam isyan değildir
Yakarmak nimetsiz bir an değildir,
Beni benden alan andır İlahi!”

(K.G., s.36)

“İsyanın önünde inattır şükür
Düşküne, acize kanattır şükür
Sana doğru dönmüş kula Allah’ım,
Hayattır hayattır hayattır şükür”

(Şükür, K.G., s.37)

Aras, beşerî aşkın yanı sıra şiirlerinde işlediği İlâhî aşkı anlatırken alışılmamış bağdaştırmalara yer vermemiştir.

(...)

“Rüzgârlar her esişte ilaheler söylüyor,
O nağmeler içinde müezzin ezan okur.

Kalp kanı her çekişte iman pompalarıyla,
Gönüllerde kabırır, Arafat, mübarek Tur.

İman insanoğlunu dengeleyen med-ü cezr...

İmana bağlanışın önünde sular durur.”

(...)

(Bir Gün Ve Düşündürdükleri, K.G., s.41)

Bir sanat eserini yorumlarken sanatçının kişiliğini, psikolojisini tamamen yansıttığını düşünmek, zaman zaman yanlış sonuçlar doğurabilir. Fakat **Aras**’ın hayatının belli bir döneminde dinî duyguları ağır basan dindar bir yaşam içerisinde olduğunu düşünürsek bu şiirlerinin kendi ruh halini yansıttığını söylememiz şüphesiz doğru bir kanaat olacaktır.

“Hayatımın çizgisi arzularıma köstek;

Neşelerin izleri kaldı efkârlarımda.

Hıçkırın bir düzümlü seçtim ayıkladım tek tek

Pişırdım duyguları, pişırdım sırlarımda.”

(...)

(Sırlı Özün İçinde, K.G., s.42)

Mistik boyutlu şiirlerin içerisinde “***Biçimlerin Kavgası***” şiiri dikkat çekicidir. Çünkü ilmi, felsefeyi ve insan beynini çok ciddi ve keskin bir dille eleştirmektedir.

(...)

Bir yanda billurdan set, bir yanda coşan afet,

Alıklaşan dahiler... Gel de cümbüşü seyret!

Felsefe, hep felsefe, mimlenmiş boş boğazlık

İlimin gölgesinde büyütülen kurnazlık.

Allah’ım kaç bin yıllık sırtan kafatası,

Biçimlerle uğraşan biçimlerin kavgası!..”

(K.G., s.43)

1.1.3. DİĞERLERİ

“*Günahım*”, “*Sabır*”, “*Pişmanlık*”, “*Beyaz Bulut*”, “*Fuzulice*”, “*İncinmeyen Bir Ben Kaldım*”, “*Söz Açılrsa*”, “*Divan*”, “*Taburcu*”, “*Hatıra I*”, “*Hatıra II*”, “*Dokun, Aşk Doğsun Ellerinden*”, “*Ben Değilim’ Diyen Dil Benim*”, “*Dirilmek*” ve “*Çekin Çığlıkları Kulaklarımdan*” adlı şiirler, umumiyetle hayatın karşısında direnişi, insanlıkla hemhal olmayı ve egoizm gibi çeşitli konularda yazılmıştır. Sıraladığımız bu şiirler, **Aras**’ın daha önceki lirik şiirlerine de pek benzemezler.

“ Yaşanmışlık deli bir dehlizde kıyasıya
Övülmek...
Bir sarnıçta uyuyan su olmak zamanı unutarak
Damlalarca, damlalara
Dövülmek...
Öpüşen iki kuş gagasında bir buğday danesince
Güldanece
Gülme...”
(...)

(Dirilmek, A.D.Ö., s.33)

“İlk önce ruhum incindi;
Devranın alışılmış fırıldaklıklarından...

O, sükuta ermeden,
Bir canhıraş feryat ki,
Sormayın...
Kalbim küsüvermiş!

El tutmaz, ayak tutmaz...
Düşünceler bir biri ardında,
Kervanlara özenmekteler.”
(...)

(İncinmeyen Bir Ben Kaldım, K.G., s.51)

2. ROMANLARI

Orhan Aras'ın kaleme aldığı *Son Cennet ve Ayrılığın Rengi Hüzün* adlı romanlarını vak'a, şahıs kadrosu, mekân, zaman ve bakış açılarını bu bölümde değerlendirmeye çalışacağız.

2.1. SON CENNET

2.1.1. VAKA

Roman, “*bir mimari ve senfoni*”⁶⁸ eser gibi üzerinde planlı ve itinalı çalışmayı gerektiren bir yapıttır. Bu yapının en önemli kısımlarından birisi olan vaka, “*romanın hayata dönük yüzü, romanın vitrinidir. Uydurulmaz, hayattan ödünç alınır. Ödünç alınmasına rağmen, bir romanın cazibe merkezi onun etrafında döner.*”⁶⁹

Son Cennet adlı eserde vaka, 1980’li yıllarda romanın kahramanlarından Can’ın siyasî olaylara karışıp köylüsü ve yakın arkadaşı Yusuf’u yaralayarak sonucu Iğdır’daki köyüne dönmesiyle başlar.

Can, yaşadığı bu olayları ailesine yüzeysel bir şekilde anlatır. Fakat Yusuf’u vurduğunu söyleyemez.

“... -Okulda herkes birbirine girdi. Birkaç kişi vuruldu. Yusuf’a da kurşunlar isabet etmiş, hastaneye kaldırmışlar. Her birimiz bir yana dağıldık. Polisler peşimizde! Bulsalar bizi döve döve öldürecekler.” (s.16)

Can’ın babası bunun üzerine Can’ın saklanması için onu Ağrı Dağı civarındaki bir köyde oturan akrabalarının yanına götürür. Can’ın bu köye varmasıyla birlikte romanda hareket unsuru ivme kazanmaya başlar.

Burada bir süre tabiatla baş başa kalan Can, tanıştığı Memo ve Dilo ile birlikte vakit geçirir. Aynı zamanda da hayata onların gözüyle bakmaya çalışır ve kendini sorgular.

“... Vahşi ve heybetli dağların ortasında yalnızlığım ve korkularım arttıkça artıyordu. Hiçbir şey beni teselli etmiyordu. Onlarca güzelliğin ve huzurun içinde yürek ağrılarımın ve pişmanlıklarımın ıstırapıyla cayır cayır bakıyordum. Ülkede baş veren

⁶⁸ Charles Plisner, Roman Üzerine Düşünceler (Çev. Hilmi UÇAN), Hece Yayınları, Ankara 2003, s. 13.

⁶⁹ Mehmet Tekin, Roman Sanatı (Romanın Unsurları), Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s. 63.

olaylar, gün geçtikçe artan baskı hikâyeleri, en ücra köylere kadar yayılmış ideolojik kavgalar, toplumsal bir çıldırma halini almış karşılıklı öldürmeler, her gün değişik bir gündem yakalamaya çalışan siyasetçiler artık beni hiç mi hiç ilgilendirmiyordu. İçimdeki yangını dolanıp durduğum derelere tepelere taşımakla meşguldüm ve her gün yeni bir pişmanlıkla geri dönmeyi, yatağımı düşünce dikenleriyle doldurmayı bir alışkanlık haline getirmiştım.” (s.30)

12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koymas ve okuldaki örgütün başkanı Âkil Abi’nin Yusuf’un öldüğü haberini göndermesiyle Can’ın daha güvenli bir yere gitmesi ailesince kararlaştırılır. Can, babasının arkadaşı Molla Hasan’ın yanına, İran’ın Makü şehrine gider.

İran’ın 1980’li yıllarda en az Türkiye kadar karışık olmasına rağmen, Can’ın buradaki yakınlarının yanına saklanması da ilgi çekicidir. Can’ın İran’a gelmesi ve başından geçen olaylar, romanın önemli vaka parçalarını oluşturmaktadır.

Can, Molla Hasan’ın eşi ve üç çocuğu ile birlikte bir süre İran’da kalır. Molla Hasan’ın iki çocuğundan biri olan Aliye, tıpkı Can gibi Marksist bir bakış açısına sahiptir. Molla Hasan’ın diğer çocuğu Aliye’nin ağabeyi Ali ise İslamî bir dünya görüşüne sahip İran Devrim Muhafızı’dır.

Aliye, devrine, ailesine, kaderine boyun eğmeyen bir yapıya sahiptir. Yaşadığı ülke şartları ile Aliye’nin karakteri birbirine tezat oluşturmaktadır. Çünkü İran’da var olan yönetim şekli, bireysel hakların dile getirilmesine imkân sağlayan bir yapıya sahip değildir. Aliye’nin bireyselliğini ortaya koyabileceği yer Avrupa’dır. Fakat İran gibi bir ülkeden yurt dışına çıkabilmek hiç de kolay değildir. Bunun için tek yol, yurt dışından birisi ile evlenmek ve eş durumundan dolayı ülke dışına çıkabilmektir. Aliye’nin bu yolu kullanabileceği tek kişi ise Türkiye vatandaşı olan Can’dır.

Aliye, bu durum tespitini yaptıktan sonra Avrupa’ya gitme aracı olarak gördüğü Can’ı kendisiyle evlenmeye razı etmeye çalışır:

“...Bak seninle açık konuşacağım. Beni çarşafli görüp de aptal zannetme. Türkiyelilerin öbür İslam ülkesindeki insanlara biraz havadan baktıklarından haberim var... Ben devrime kadar Tahran’da üniversitede, Yabancı Diller Fakültesinde okuyordum. Son sınıftaydım. Devrim olunca ortalık karıştı; buraya dönmek zorunda

kaldım. Buralar bana göre değil. Burada boğuluyorum! Lütfen yardım et gidelim buralardan! Gideceğin yere beni de götür!” (s.95)

Can, yardım amacıyla da olsa sevmediği birisi olan Aliye ile evlenmek istemez. Fakat bir akşam Aliye’nin kurduğu oyunun sonunda evlenmek zorunda kalır.

“... -Ben seni sevmiyorum ki! Sevmediğim biriyle nasıl evleneyim.

-Doğrusunu istersen ben de seni sevmiyorum. Bu gerçek bir evlilik olmayacak. Avrupa’ya gidince sözünü bile etmeyiz.” (s.104)

Evlendikten bir süre sonra Aliye, Devrim Muhafızı olarak görev yapan ağabeyi Ali’ye, Can’la beraber Almanya’ya gitmek istediklerini ve bunun için kendilerine yardım etmesini ister. Ali’den istediği yardım, İran’da kaçak olarak bulunan Can’a yurt dışına çıkabilmek için gerekli olan pasaportun hazırlanmasıdır. Ali, ilk önce kardeşi Aliye’nin bu yardım ricasını kabul etmez. Fakat daha sonra, sahip olduğu nüfuzu kullanarak Can’a sahte pasaport hazırlatır ve böylelikle Aliye’yle birlikte Can’ın yurt dışına çıkmasına yardım etmiş olur.

Romana adını veren **Son Cennet** Almanya’dır. Almanya, hem vaka zincirinin en büyük halkasını, hem de Can ve Aliye’nin hayatlarında dönüm noktasını oluşturur. Çünkü Almanya’ya gidiş, hayallerine ulaştıkları yer olacaktır; fakat bu gidiş tam tersine Aliye ve Can için kâbusun kapısını aralamaktan başka bir işe yaramayacaktır.

Can ve Aliye, havaalanına iner inmez Can’ın pasaportunun sahte olduğu anlaşılır ve Can tutuklanır.

“...Pasaportunu kabindeki polise uzatıp beklemişti. Ne kadar beklemiştik? Belki üç dakika belki de beş... Aniden iki polis çıkmış ve Can’ın koluna girmişlerdi. Pasaportu hâlâ kabindeki şişman sarı bıyıklı polisin elindeydi. Kabine yaklaşmış ve sadece ‘Ne oldu?’ diye sorabilmişim. Şişman polis kalın dudaklarını oynatarak ‘sahte’ sözcüğünü fısıldamıştı. İşte o an olan olmuştu. Benim bağırp çağırmama rağmen, ricalarıma aldırmadan iki polis Can’ın bileklerine kelepçe takarak onu götürmüşlerdi.” (s.178)

Bu olaydan sonra Aliye, Can’dan uzun süre haber alamaz. Kendisi ise hiçbir suçu olmamasına rağmen Wetzlar şehrindeki bir mülteci yurduna yerleştirilir. Aliye, mülteci yurduna yerleştirildikten sonra Almanya’nın gerçek yüzüyle karşılaşır.

“... Sık sık yasak sözcüklerini duydukça, türküler söyleyerek bir iş yerinin yolunu tutmak, geniş ve temiz asfalt yollarda bir arabaya binerek yolları aşmak, şehirlerden şehirlere geçerek yeni yüzler, yeni diller, yeni yaşamları tanımak gibi özgürlük düşleri birer birer beni terk ediyordu.” (s.200)

“... Zavallı Aliye! Düşleri çalınan Aliye!” (s.205)

Vaka zinciri, bir yandan Aliye'nin arkadaşı Fatma ile birlikte Can'ı arama girişimleri ile ilerlerken bir yandan da Aliye'nin Almanya'da başından geçenleri gözler önüne sererek devam eder. Yani roman, Can ile Aliye'nin birbirlerinden ayrılmalarından sonra tamamıyla Aliye'nin bakış açısından anlatılmaya başlanır.

Aliye, öncelikle kendisinin hiçbir suçu yokken mülteci yurduna yerleştirilmesinin ve kendisine hiçbir iş verilmemesinin manasızlığını anlamaya çalışır; ama karşılaştığı manzara gayet açıktır. Birbiri ardına dizilmiş yasakların ardında, büyük bir ırkçılık, ayrımcılık politikası yapılmaktadır.

“... Acaba Michael'ın sözünü ettiği farklılık bu kadar önemli miydi? diye düşünüyordum. Birbirini anlamamak, anlayamamak, anlamaya çalışmamak... İnsanlar, dinler, kültürler arasında derin çizgiler çizmek, ayırmak, farklı tanımlamak, ayrıntıları önemsemek... Işığın önünde iki karanlık gibi durmak... Arzular, alışkanlıklar, Batı'nın bir türlü kavrayamadığı aşk... Bütün bunlar, farklılıkta önem kazanmıyor muydu?”

(s.265)

Aliye, mülteci yurduna ırkçılığın yanı sıra misyonerlik faaliyetlerine ve taciz olaylarına da tanık olmuştur. Yurdun müdiresi Bayan Meier, Aliye'yi Hristiyanlaştırmaya çalışır.

“...Gözleri köşedeki küçücük İsa heykelciğine takıldı. İşaret parmağıyla heykelciği gösterdi.

—Kaldırmamışsınız...

Haça asılı incecik bakır heykele baktım.

—İnanın kaldırmak aklımın ucundan bile geçmedi. Niye kaldırayım ki?

—Bazı odalarda olunca hemen kaldırıyorlar da...

—Doğrusu ben dinle pek ilgilenmiyorum.

Şaşkın bir tavırla yüzüme baktı.

—Belki de Müslümanlığın kadınlar üzerindeki baskısı sizde daha fazla iz bırakmış o yüzden...

Küçük, siyah çantasını açarak içinden bir kitap çıkardı.

—Bunu verirsem okur musunuz?

—Aldım, baktım. Almanca bir İncil'di.

...

—İsa'yı tanıdıkça çok seveceksiniz. O, Muhammed gibi savaşçı biri değildi. Hep sevgiden söz etmiştir.

—Öyle de Bayan Meier, ama Hristiyanlık sadece İsa gibi olsa hak vereceğim. Ama Ortaçağ'daki ve günümüzdeki Hristiyanlık böyle mi?

—Bak bunda haklısınız. Ama ben sizi gerçek İsa ve gerçek Hristiyanlıkla tanıştıracam merak etmeyin.” (s.248)

Aliye bir iş bulup çalışabilmek umuduyla mülteci yurdunun müdür yardımcısı Richter ile samimiyetini artırır. Fakat Richter, Aliye'ye farklı bir gözle bakmaya başlar ve ona tacizde bulunur.

Aliye böylesine üzücü olaylarla karşılaştığı sıralarda uzun süreden beri ilk kez çok mutlu olur. Çünkü Can, Wetzlar mülteci yurduna gelir. O, Aliye ve Fatma'nın Frankfurt'ta bir Türk kahvehanesine bıraktıkları notu almış ve bunun üzerine Aliye'yi bulmuştur. Can, başından geçenleri tüm ayrıntılarıyla anlatır:

“...O iki polis beni bir süre sorguladıktan sonra gece Frankfurt Mülteci Yurduna götürdüler. Hep seni soruyordum, hiç kimse bana senin nerede olduğun hakkında bir açıklama yapmıyordu. Senin geride yapayalnız kaldığını düşündükçe sinir krizleri geçiriyordum... Frankfurt Mülteci Yurdu benim için felaket bir yerdi... Bir odada dört kişi yatıyorduk. Oda arkadaşlarımın her biri bir başka ülkedendi ve hiç birinin dilini anlamıyordum. Birkaç günlük sorgulama ve resmî işlemlerden sonra ilk fırsatta mülteci yurdundan çıktım ve bir daha da geri dönmedim. İlk gece sokaklarda dolaştım. Ertesi gün köylüm Mehmet Amca'yı buldum...” (s.273)

Can ve Aliye, adeta ayrı kaldıkları zamanın acısını çıkartırcasına bütün gün beraber vakit geçirirler. Fakat Aliye, yurttan kaldığı için Can Frankfurt'a dönmek zorunda kalır.

Can, Aliye'den ayrı kaldığı süre içerisinde iş bulmuştur. Fakat çalışma koşullarının ağır olması ve fazla miktarda kimyasal maddeye maruz kalması nedeniyle hastalanır. Durumunu Aliye'ye bir mektupla bildirir.

"... Aliye'm, öyle kötüyüm ki sorma! Ellerim mosmor. Kalem bile zor tutuyorum. Kötüsü karnum ve sırtımda da ağırlar olması. Sabaha kadar ter içinde boğuldum ve öksürdüm." (s.320)

Aliye, mektubu aldıktan sonra Can'ın yanına gidebilmek için borç para bulur. Hemen Frankfurt'a gider. Can'ın durumunun anlatılardan daha da kötü olduğunu görünce, onu yanında götürmeye karar verir. Can'ı gizlice yurduna yerleştirir.

Can'ın vücuduna giren kimyasallar, zaman geçtikçe kötüleşmesine sebep olur. Bunun için onun bir doktora gösterilmesi gerekir fakat Almanya'nın karşı çıkılması mümkün bile olmayan yasakları nedeniyle onu doktora götüremez. Çünkü Aliye, yasak olduğu halde Can'ı Frankfurt'tan Wetzlar'a getirmiştir. Bu durum, Aliye'nin çaresizlik içinde kıvrınmasına sebep olur.

"... Göz kapaklarını zorlayarak kaldırdı. Gözleri sapsarıydı. Nefes alıp veriş i daha da sıklaşmıştı. Sağ elini yorganın altından çıkararak kalbinin üzerine götürdü. Sonra gözlerini alabildiğince açtı ve öylece kalakaldı." (s.343)

Roman, Can'ın ölmesi ve Aliye'nin çılgınlıkları ile sonlanmaktadır.

"... Kıpırtısız gecenin karanlığını ve sessiz matemimi yırtarcasına bağırdım! Asyalı haykırışım duvarlara çarpa çarpa gökyüzüne yükseldi. Yukarıdaki Dom Kilisesinin çanı gümbür gümbür çalmaya başladı." (s.344)

Aliye'yle Can'ın son cenneti, yerini kâbuslarla dolu bir cehenneme bırakmıştır.

ŞAHİS KADROSU

*“Kişi, kurgu metinlerinin olmazsa olmaz elemanlarından biridir. Bir olay ya da durumun bir anlatıcının sözüyle aktarıldığı roman gibi metinler, olay, zaman ve mekân gibi elemanların belirli alakalarla bir araya getirilmesi sonucunda oluşmuşlardır. Bu elemanların en önemlilerinden biri de kişilerdir.”*⁷⁰

*“Bir anlatıdaki kişiler düzlemi, görünen eyleyenler dizgesi olan şahıs kadrosu; anlatının gizini eylemleriyle kurmaya ve geliştirmeye çalışırlar.”*⁷¹

Orhan Aras’ın *Son Cennet* adlı eserinde, kişileri incelediğimizde şahıs kadrosunun çokluğu dikkati çekmektedir. Eserde vakanın merkezinde duran iki kişi vardır: Can ve Aliye. Yani *Son Cennet* romanının iki başkahramanı vardır.

Can’ın babası, Ali, Memo, Dilo, Molla Hasan, Âkil Abi, Michael Richter, Bayan Meier ise vakaya uzaklıkları bakımından ikinci ve üçüncü dereceden kahramanları oluşturmaktadır.

Romandaki dekoratif kişi kadrosu oldukça Kalabalıktır. Şoför, Fatma, Gül, Alipur, Nine, Cengiz, Sermet, Dursun, Anne (Can’ın annesi), Dağlı, Reyhan, Binnur, İlham, Nizami...

Şahıs kadrosunun geneline baktığımızda on altı erkek, on bir kadın karşımıza çıkmaktadır.

CAN

*“Herhangi bir kurgu metinde iç ve dış dünyaları en ayrıntılı bir şekilde belirten, metin boyunca diğer kişi ve nesnelerle ilişkileri, içine girdiği olaylar ve edinmiş olduğu tecrübeler, çeşitli değişim ve dönüşümleri izlenen kişisine başkişi adı verilmektedir. Denebilir ki, eserde yer alan diğer tüm nesne ve kişiler bu kişiye hayat vermek için var edilmişlerdir.”*⁷²

⁷⁰ Şerif Aktaş, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 149.

⁷¹ Ramazan Korkmaz, “Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler”, Scholarly Depth and Accuracy, Grafiker Yayıncılık, Ankara 2002, s. 273.

⁷² Philip Stevick, Roman Teorisi, (Çev. Sevim KANTARCIOĞLU), 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 182.

Son Cennet adlı eserde kişi ve olaylar arasındaki ilişki incelendiğinde karşımıza iki başkahraman çıkmaktadır. Bunlardan biri Can, diğeri Aliye'dir.

Eserin merkezinde yer almasına rağmen Can'ın fizikî özellikleri hakkında çok fazla bilgi verilmemiştir. Yalnızca belirgin hatları çizilmiştir.

“Esmer, yanık, kuru, kalın derim bu çukurun külüne, toprağına benziyordu...”
(s.14)

“Can'ın kızgın, ela gözleri...” (s.221)

Can'ın yaşına dair bilgiler, eserde açıkça verilmektedir. Kahramanımız Can on dokuz yaşındadır.

Eserde önemli bir yere sahip olan Can'ın ailesi hakkında genişçe bilgi verilmemesi dikkat çekici bir unsurdur. Roman boyunca, annesinin, babasının ya da kardeşlerinin adı geçmez. Bununla birlikte, kaç kardeş olduğına dair de bir bilgi yoktur. Iğdır'ın bir köyünde yaşayan kahramanın ailesinin sadece fakir bir hayat sürdüğü ile ilgili bilgilerin olduğunu görmekteyiz:

“... Allah'ım şu yoksul, şu çaresiz adamın başına neler açmıştım!” (s.17)

“... Onun yıllarca kara günler için sakladığı ve elinde dünyadaki tek maddi varlığı olan altınları...” (s.18)

Can'ın bir öğretmen okulunda eğitim gördüğünü tespit etmekteyiz. Ancak, okulun nerede olduğu ve Can'ın kaçınıcı sınıfta olduğu hakkında bir bilgi yoktur. Bunun yanında, Can'ın yaşadığı yıllarda öğretmen okullarına ortaokuldan sonra devam edildiğı bilinmektedir.⁷³ Bu gerçek karşısında, onun on dokuz yaşında hâla öğretmen okulunda öğrenci olması dikkat çekicidir. Çünkü yazar, on dokuz yaşındaki bir öğrenciyi edebiyat ve felsefe alanında birikim sahibi olarak tasvir etmektedir. Böylesine genç bir insanın bu denli donanımlı olması, yaşıyla ve eğitim düzeyiyle çelişir gibi görünmektedir. Ancak bu çelişki, dönemin yoğun siyasî atmosferine baktığımızda kendiliğinden ortadan kalkar.

⁷³ 1954'te politik nedenlerle Köy Enstitüleri kapatılarak hepsi Öğretmen Okulu'na dönüştürülmüştür. Ortaokuldan sonra önceleri yalnızca erkek öğrenci alan okul, sonraları karma hale getirildi. 1974'e kadar eğitim veren Öğretmen Okulları, yerini Eğitim Fakülteleri'ne öğrenci yetiştiren kaynak olarak Öğretmen Liselerine dönüşmüştür. <http://blog.milliyet.com.tr/>

Can, öğretmen okulunda okurken çevresindeki Marksizm yanlısı kişilerden etkilenmiş ve Marksizm'i benimsemiştir.

"...Militan tavrımı takındım.

—Soruna o kadar basit bakmamalı. Görüyorsun memleket batıp gidiyor. Cumhuriyetin kurulmasının üzerinden daha altmış yıl geçmeden yöneticiler sömürgeci devletin ışığı oldular. Habire Amerika'nın desteklediği milliyetçi cephe hükümetleri kuruluyor! Kontrgerilla, sürekli av peşinde. Her gün onlarca adam öldürülüyor ya da kayboluyor!" (s.10)

Can, sosyal adaletin olmadığı, haksızlığın uç boyutlarının yaşandığı fakir bir hayat süren toplumun mağdur bir bireyidir. Bu tür olumsuzlukları eleştiren ve onlara çözüm önerileri sunan Marksizm, Can'ın kendini içinde bulmak istediği bir hayat görüşü olur:

"...Biz bilinçlendikçe, arkadaşlarımız, öğretmenlerimiz, şehir halkı nedense bizden korkuyordu. Okuldan köye gelince, köyde de aynı bilgiç tavırlarımı sürdürüyor, her şeyden habersiz arkadaşlarımı, akrabalarımı kırıyor, ürkütüyor ve gittikçe yalnızlaşıyordum. Yalnızlaştıkça gerçeklerden uzaklaşıyor, duygularımın tutsağı oluyordum. Bunun yanlış olduğunu biliyordum. Ama yalın gerçekliğe bir türlü sarılamıyordum. İhmal edilmiştik. Dikkate alınmamıştık. Köylülerimiz aynen beş yüz yıl önceki gibi duruyordu. İnsanlarımız eğitilmemişti. Yollarımız yoktu. Batı ile Doğu arasında büyük bir uçurum vardı. Ülke iyi yönetilmiyordu. Kaynaklarımız iyi değerlendirilmiyor, varlığımız har vurulup harman savruluyordu. Bazen bunlara yalancı ve boş gerçekler buluyordum. Ama zamanla bunlar bana yetmedi. Düşüncelerimle ilgili gerçekler, muhakemeler, çıkış yolları, teoriler arıyordum. Sonuçta, eylemci olmak, isyan etmek, düzeni değiştirmek tek çözüm yolu olarak göründü gözüme." (s.137)

Can, savunduğu fikirden ve bu düşüncenin etrafında toplanan arkadaşlarından etkilenerek köylüsü, arkadaşı Yusuf'u öldürmüştür. O, bu acı olayın sonunda, kendini değerlendirme fırsatı bulduğunda, sadece bir devrin rüzgârına kapılmış olduğunun farkına varır:

"...Grup grup toplanıyor, anayı, babayı, kardeşleri, sorumlulukları, yoksulluğumuzu unutuyor, ülke kurtarma planları yapıyorduk! Kim olursa olsun aksini

söyleyen ebedî düşmanımız oluyordu! Onların hepsi faşisttiler! Kapitalistlerin uşakları, emperyalizmin uzantıları ve halkımızın düşmanlarıydılar. Oysa şimdi anlıyorum ki, ne biz Marksizm'i doğru dürüst biliyorduk, ne de onlar Faşizm'i! Bilim ve yurt adına, bir rüyanın çocuklarından başka bir şey değildik! Ve tabî ki o rüyamızdaki amansız düşmanlar bir. Bizlerden farklı düşünen kendi arkadaşlarımızdan başkaları değillerdi!" (s.133)

Romanın fiktif dünyasında yaratılmış olan Can, yaşadıkları ve pişmanlıklarıyla reel hayatta 1970 kuşağını temsil eder. Çünkü bu kuşak da, üzerlerinden 12 Eylül fırtınası geçtikten sonra, tıpkı Can gibi, uğruna verdikleri savaşın olumsuz getirilerinin farkına varmıştır.

"...O an, bütün ideallerimin coşkunluğu içimden silinip gitmiş, kavgam ve kapitalist düzenin yıkılması için sıkıttığım kurşun, bütün şiddetiyle dönüp kendi böğrümüne saplanmıştı. Evde boynu büküklüğe mahkûm ettiğim iki ihtiyarın dinmez gözyaşları, pişmanlığımı ve kendime kızgınlığımı son raddesine çıkarmıştı. Kendimden de yaşamdan da nefret ediyordum artık." (s.27)

Can, içine sürüklendiği bütün bu olumsuzluklardan iyice sarsılır. Özellikle çok güvendiği ve benimsediği Marksizm'in kendisine karşılık vermemesi, Can'ı hayata karşı kızgın bir hal içerisine sokar.

"...Ülkede baş veren olaylar, gün geçtikçe artan baskı hikâyeleri, en ücra köylere kadar yayılmış kavgalar toplumsal çıldırma halini almış karşılıklı öldürmeler, her gün değişik bir gündem yakalamaya çalışan siyasetçiler artık beni hiç mi hiç ilgilendirmiyordu." (s.30)

Roman boyunca Can, aktif, dinamik, hareketli bir yapıdan ziyade durgun bir yapıda çizilmiştir. Çünkü Can, daha on dokuz yaşındadır. Bu genç yaşında omuzlarına bindirilmiş yükten dolayı yorgun, bitkin ve hayat karşısında yeniktir.

"...Ruhum yoktu yanımda ve ruhsuz bir kemik yığını gibi sürünüyordum. Ruhum biraz önce düşümde gördüğüm beyaz kelebekle birlikte uçup gitmişti. Bedenim yorulmuş, takatten kesilmişti, kalkamıyordum. Kısacık yaşam, kurşunlar, ölüm, dostluk sızısı beni tüketmişti." (s.37)

Can, yaşadığı bütün bu olayların sonucunda kendine bile saygısı olmayan bir nevi çapraşık, ruhen hastalıklı bir haldedir. Hayata karşı silik bir tavır çizer.

“...Ben nasıl bir adamdım? Şimdi de bir gönül katili olmaya mı karar vermiştim? Ya inançlarım, ideallerim? Yüreğimi, beynimi dolduran bu sözler, sloganlar, tezler, teoriler, hepsi yalan ve boş muydu? Acımasızca elime bir silah almış ve bir insanı vurmuştum. Yüreğimi pişmanlık duyguları alabora etse de vurmuştum işte! Korkakça kaçmış, bu insanlara sığınmışım. Peki şimdi?...”

Sonuçta yeri yurdu, çaresi, imkânları olmayan bir kaçak değil miydim?” (s.47)

Can, 1970’li yıllardaki kayıp kuşağı temsil eder. Yazar, Can aracılığıyla beyinleri fütursuzca yıkanan, neyin doğru, neyin yanlış olduğunun muhakemesini yapamayacak yaştaki gençlerin bir devrin rüzgârında kayboluşunu sergiler.

“...Ama ben? Bense bin bir yabancı düşünceyle zehirlenmiş ve kirletilmişim. Dimağımda ideolojisiz ve felsefesiz bir nebzecik yer kalmamıştı. Her aklıma gelen düşünceyi bir başka yabancı ölçüsüyle ölçüyordum.” (s.55)

“...Belki de Dilo haklıydı. Belki de bizleri bir türlü egemen olamadığımız ve ölçüsüzce dağarcığımıza doldurduğumuz bilgiler zehirlemişti. İpsiz sapsız ideolojiler, yanlış inançlar, nedensiz önyargılar, aptalca düşmanlıklar, içsel ve dışsal sömürü... Hepsi bilgiyle birlikte beynimize dolmamış mıydı? (s.55)

Can kurtuluşu Batı’da gören biridir. Çünkü Batı’da sosyal adalet ilkeleri ile örülmüş bir hayat vardır. Bütün güç Batı’dadır. Tarihin sayfalarını kahramanlıklarla dolduran geçmiş, onun için önemli değildir. Hatta modernleşmeyi geçmişte aramak, ütopyadan başka bir şeyi ifade etmez.

“...Geçmişe değil, şimdiye bak! Oralarda demokrasi, eşitlik, insanlık var! Senin sözlerin İslam dünyasında kompleksli ve geriye dönüşün düşünüyü kuran gençler tarafından sürekli tekrar edilen sözler... Hepimiz biliyoruz ki, ne fatihler kaldı, ne de kahramanlar! Şimdiye bakalım! Geriyiz, cahiliz ve inatçıyız! Doğru, Batı bir zamanlar daha gerideydi! Ama onlar geriliklerinin farkında oldular ve bütün değerlerine karşı amansız bir eleştiriye girdiler.” (s.115 – s.116)

Can, övünülecek bir tarihe sahip milletin şu anda içinde bulunduğu durumu Avrupa’yla mukayese ederek bunu çarpıcı cümlelerle ifade etmektedir.

“... Şimdi ise güç onlarda! Filmlerde görüyor, gazetelerde okuyorsun! Sanayi Devriminden sonra Avrupa çok değişti. Devrimler egemen grupları, aristokrasiyi darma dağın etti. İnsan hakları, adalet gibi söylemler ön plana çıktı; sömürü azaldı. Orada çok daha insancıl bir hayat kuruldu...” (s.116)

“...burada her şey ortada! Halet, karmaşa, sömürü burada gözlerimizin önünde! Burada ne kafalı adamlar, fatihler, yürekli analar yaşamış, yaşamamış önemi yok artık! Bugüne bakacaksın! Nasılız bugün? Bir sürüngen gibi sürünmüyor muyuz? İsyan etmiyor muyuz?” (s.116)

“...Ama geriliğimiz ve aptallığımız hakkındaki görüşlerim hâla değişmedi...”
(s.121)

Can, ülkesinde cehalet, karmaşa sömürü gibi olumsuzluklar olduğu için kızsda da, kurtuluşu Batı’da görse de yurduna sırt çevirecek biri değildir.

“...Ya buradansın, ya buradan değilsin vesselam!

—Amacım ne ruhumu satmaktır, ne de Batı’ya uşaklık yapmaktır! Ben aptal değilim! Sömürü nedir, kimler sömürgecidir, çok iyi bilirim! Ve ruhum da ikiye bölünmeyecek kadar sağlamdır!” (s.121)

Kahramanımız Can, çok hassas birisidir. Yaşadığı olaylar, onu ikilemler içinde bıraktırmıştır. Roman boyunca gerek kendi içinde gerekse diyaloglarında içine düşmüş olduğu kararsızlığı görebilmekteyiz.

“...Şimdi kendimi ve daha birkaç ay önceki halimi eleştirebiliyorum. Ama hâla bir kararsızlığın pençesindeyim! Çünkü bir yanda ülkemizdeki kör dövüş, eşitsizlik, haksızlık, sömürü, baskı, zulüm, yoksulluk bana, ‘durma savaş, karşı çık’ diyor. Öte yandan düştüğüm çaresizlik ve yalnızlık beni her şeyden soğutuyor, uzaklaştırıyor.

Halkın anladığı anlamda bir kadere inanmıyorum. Ama kendi yolumu kendim çizerim yaklaşımına da inanmıyorum. Hangi ölçüyle ve hangi araçlarla yolumu çizeceğim? Ne yeterli tecrübem, ne de derin bilgim var... Karanlıkta debelenip duran sahipsiz, yaralı bir hayvan gibiyim...” (s.133)

Can, sadece hayata hangi cepheden bakılacağı konusunda kararsızlık yaşamaktadır. Can, ergenlik evresi içinde olan bir gençtir. Bu nedenle tam manasıyla

karar verebilecek, yargılarda bulunabilecek bir kimlik ve kişilik kazanmış biri değildir. Can'a bu açıdan baktığımızda, onun ne tür kararsızlıklar ve ikilemler içinde kalabileceğini tespit edebiliriz. Onun için hayat, bir su gibidir ve bir şekilde yolunu bulur:

"...Ben ne biçim insandım? Bazen çocuk gibi korkuyor, ürküyor, ağlıyor; bir ideal, bir dava adamı olamadığımı ortaya koyuyordum. Bazen de her şeyini ideale kurban etmiş taştan bir heykele dönüşüyordum. Bu iki kişinin hangisi bendim? Eğer düşüncelerim, ideallerim benim kişiliğimi, kimliğimi oluşturan etkenlerdiyse, bu korkular, pişmanlıklar da neyin nesiydi?" (s.129)

Can'ın içinde bulunduğu ikilemler, kararsızlıklar ve kimlik arama çabası aslında çok doğal bir durumdur. Çünkü Can'a sosyolojik açıdan baktığımızda, ergenlik dönemini yaşamaktadır. *"Ergenlik dönemi: (12–19 yaş) kimlik edinmeye karşı kimlik karmaşası. Olumlu bir kimlik duygusu içinde gelecekle ilgili, sosyal, kişisel, cinsel ve mesleki rol kararları oluşturabilmek. Ya da; kimlik karmaşası içinde gelecekte neler yapabileceğine ilişkin kararlar oluşturabilmede başarısız kalmak..."*⁷⁴ olarak tanımlandığına göre, Can'ın içinde bulunduğu psikolojik hal olağan bir durumdur. Olaya bu açıdan bakıldığında, yazarın bu dönemi çok gerçekçi bir şekilde verdiği görülmektedir.

Hemen hemen bütün toplumlarda -ama daha çok geleneksel toplumlarda- büyümeden büyüme, büyük adam gibi davranma olgusu, çok rastlanan bir vakadır. *"Örneğin, çocuklar bile yetişkinlerle aynı programları izler; bu da onları erken yaşta 'yetişkin dünyası' hakkında önceki kuşaklara oranla çok daha fazla bilgi sahibi olmalarına yol açar."*⁷⁵ Bu durum, Can için de geçerlidir. Can da hayat içinde büyümeden büyük olmak zorunda kalmış ve mutsuz bir birey olmuştur. Hatta belki de, Can'ın daha on dokuz yaşındayken cinayet işlemesini de bu durumun kaçınılmaz sonuçlarından biri gibi görebiliriz.

"...Kendimi, yaşımı ihmal ediyor muydum? Bütün bu arzularımızı içimize bastıran, hapseden bu ağır başlı olma, büyük adam gibi davranma saçmalığı değil miydi? Toplumcu olmakla kendimi, bireylik hakkımı yok mu saymalıydım? Niye

⁷⁴ Gürhan Can, Betül Aydın, Filiz Bilge ..., Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Pegem Yayıncılık, Ankara 2004, s. 121.

⁷⁵ Anthony Giddens, Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara 2000, s. 40.

durağanlığı, sinmişliği seviyor, kendimi kabuğumdan soymayı bilmiyordum acaba?”
(s.130)

Modernleşmemiş ve daha çok Anadolu kökenli ailelerde, çocuk-baba ilişkisi mesafelidir. Baba, eve yemek, para getiren, evin ekonomik bağlamda devamlılığını sağlayan bireydir. Anne ise evin işlerini gören ve çocuklarını yetiştiren kimsedir. Dolayısıyla, çocukla anne arasındaki bağ, çocukla baba arasındakine göre daha kuvvetlidir. **Orhan Aras** da *Son Cennet* adlı eserinde, toplumda var olan bu durumu Can vasıtasıyla anlatmaktadır. Can'ın babası da aslında oğlunu çok sever; fakat sevgisini çocuğuna gösteremez.

“...ilk defa saçlarımı okşadı. O güne kadar beni bir kerecik kollarının arasına alıp öpmemiş, saçlarımı okşamamıştı. Beni çok sevdiğini, bütün umutlarını bana bağladığını biliyordum; ama yine de şimdiye kadar sevgisini hiçbir şekilde belli etmemişti bana.” (s.16)

“...Belki de sürekli başımı onun dizlerine koymayı, saçlarımı okşamasını, o şefkat dolu sesiyle ruhumu teskin etmesini istemiştım. Beni niçin bir defacık kucağına almamış, niçin bir kez olsun, ‘oğlum seni seviyorum’ dememişti? Bu o kadar zor bir şey miydi?” (s.16)

Can'ın içerisinde bastıramadığı isyankâr bir ruha sahip olmasını, duygularını bir şekilde tatmin edememesinden ileri gelebileceğini söyleyebiliriz. Çünkü Can, babasının onu sevmesinden ziyade, onun gözüne girebilmeyi amaç edinmiştir.

“...Uzak kaldığımda özliüyordum onu. Bazen evde berber otururken, içimden kalkıp hep yanına gitmeyi, hiç nedensiz boynuna sarılmayı arzulardım. Onun dimdik ışıltılı, sürekli uzakları tarayan kara bakışlarını gördüğümde bu arzumdan vazgeçerdim. Onun gözüne girmek, ona sırtımı sıvazlatmak için yapmayacağım şey yoktu.” (s.15)

Romanın akışında Can, yaşadığı olayların etkisiyle değişim göstermektedir. Can, Türkiye’de okuyucunun karşısına Marksizm yanlısı olarak çıkar. Fakat Yusuf’u öldürmesi, bir yandan romanın seyrini belirlerken bir yandan da hayatının ilk dönüm noktasını oluşturur. Can, artık Marksizm’in kendisine hiçbir yarar sağlamadığını anlamaya başlar. Çünkü Yusuf, Can'ın düşman olduğu sermaye sınıfının bir temsilcisi değildir. Mücadele, emekle sermaye arasındayken, Can’la Yusuf neden çatışmak

zorunda kalmıştır. Can'ın bilinçaltındaki bu gibi sorular, onu değişime zorlayan etkenlerden sayılabilir.

Köyde, daha çok yaylada kalması, tabiatla baş başa olması, kendisiyle hesaplaşmasını sağlar. Yürümekte olduğu yolun yanlış olduğunu ve kendisinin zarar gördüğünü anlar.

“...Ülkede baş veren olaylar, gün geçtikçe artan baskı hikâyeleri, en ücra köylere kadar yayılan ideolojik kavgalar, toplumsal bir çıldırma halini almış karşılıklı öldürmeler, her gün değişik bir gündem yakalamaya çalışan siyasetçiler artık beni hiç mi hiç ilgilendirmiyordu.” (s.30)

Can'ın daha çocuk yaşta kaçak hayatı yaşaması, pişmanlıklar içinde ruhunun alabora olması ve İran'a giderek ailesinden, yurdundan uzakta kalması onun hayatın gerçek yüzüyle erken yaşta tanışmasına zemin hazırlamıştır.

“...Biliyor musun aslında Türkiye'den koptuğum birkaç ay içinde yaşamdan çok şey öğrendim. Başıma bu korkunç olay gelene kadar bir çocuk gibi hareket ettiğimi kabul ediyorum. Okuduklarım benim için asla değişmez katı gerçeklerdi. Aramızda bizden birkaç yaş büyük Âkil Abi diye biri vardı. Kafası çalışıyordu, gözü pekti. İnsanları motive etmekte üzerine yoktu. Hepimiz onun etkisi altındaydık. Belki de ona ve onun gibilere körü körüne, çocukça bağlılığımız gelişmemizi, serbest düşünmemizi engelliyordu. Burada, saf ve cahil görünen insanların içinde çok şey öğrendim. Daha da olgunlaştığımı düşünüyorum. Hani derler ya bir musibet bin nasihatten iyidir. Benim için de biraz öyle oldu. Düşüncelerimi artık bir çizgi üzerine yoğunlaştırabiliyorum. Önceleri düşüncelerim dağınıktı. Her hale ve duruma göre değişkendi. Şimdi dogmalardan uzaklaşmaya çalışıyorum.” (s.121)

Türkiye'deki Can'la İran'daki Can arasındaki fark, derin çizgilerle ayrılmıştır. Can, hayata bakışını değiştirmeye çalışmaktadır. Artık o, bir ideolojinin verdiği heyecanla olayların ardından koşmaz. Ama yine de tam manasıyla kendini ait olduğu yere koymayı başaramaz. Türkiye, yayla, İran sürecinde Can, karşımıza çelişkiler insanı olarak çıkar.

“...Şimdi kendimi ve birkaç ay önceki halimi eleştirebiliyorum. Ama hâla kararsızlığın pençesindeyim! Çünkü sömürü, baskı, zulüm, yoksulluk bana ‘durma

savaş, karşı çık' diyor. Öte yandan düştüğüm çaresizlik ve yalnızlık beni her şeyden soğutuyor, uzaklaştırıyor.” (s.133)

Romanda Can'ın Almanya'daki duruşu, Türkiye ve İran'daki duruşlarından çok farklıdır. Çünkü Can, fikir dünyasında çarpışmayı bırakıp reel dünyada çarpışmaya başlar. Almanya'ya girer girmez problemler zinciri harekete geçer. Pasaportu sahte olduğu için tutuklanır ve mülteci yurduna yerleştirilir. Burada, dikkat çeken bir hususla karşılaşırız. Can, sahtecilik işine karışmasına rağmen cezaya çarptırılmamış ve kaldığı mülteci yurdundan kaçmıştır; fakat polis onun için arama emri çıkartmamıştır.

Can için Almanya, bütün güzellikleri içinde barındıran cennet değil, cehennem olmuştur. Hayatta kalabilmek için ağır şartlarda çalışmak zorunda kalmıştır. Vücudu aşırı miktardaki kimyasal maddeye maruz kalmıştır. On dokuz yaşındaki biri için yaşanan bütün bu olaylar çok ağırdır:

“...İlk gün hata ettim, eldivensiz çalıştım. Teller, zımpara kâğıtları, Allah'ın belası kimyevî maddeler ellerimi mahvetti. Parmaklarım delik deşik, son gün, yani evvelsi gün acıdan uyuyamadım. En sonunda böyle çalışamayacağıma ustalar da karar verdiler. Beş yüz mark alacaktım, onlar altı yüz mark vererek beni işten çıkardılar. Tabî ki çok üzüldüm, ama ne yapacağım, bu ellerle de çalışılmaz ki... Sonradan anlattıklarına göre herkesi en fazla on gün çalıştırıyorlarmış. Çalışanların hepsi de kaçak işçilerdi. Maksatları neydi anlayamadım.” (s.316)

Orhan Aras, Can'ın içinde bulunduğu durumu anlatırken aslında Almanya'da Türk ve göçmen işçilerinin akıbetlerini gözler önüne sermektedir. Yazar, Almanların işçi çalıştırma politikasını eleştirmektedir.

Roman boyunca Can, gerçek hayatta var olan bazı problemleri gerçeğe uygun olarak temsil ediyorsa da kimi zaman realiteyle çelişen durumlar içerisine girmiştir. Çelişen durumları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Can ve Âkil Abi'nin polislerce aranır durumdayken sanki hiçbir problem yokmuş gibi Âkil Abi'nin ona rahatça mektup gönderebilmesi,
2. Almanya'da pasaport yüzünden tutuklanması; fakat hiçbir cezaî yaptırım almamasıdır.

Bunlar Can'ın gerçekliğini azaltan unsurlar olarak görülmektedir.

Can ve Aliye, romanın kahramanları olmasına rağmen aralarında kuvvetle hissedilen bir bağ yoktur. Can, Aliye ile istemeyerek evlenmek zorunda kalmıştır. Bir evliliğin en büyük yapı taşlarından biri olan aşk, sevgi onların arasında yoktur. Aliye Can ile Avrupa'ya gidebilmede bir basamak teşkil ettiği için evlenmek istemiştir.

Roman boyunca Can'ın aklından ve gönlünden söküp atamadığı ilk sevdiği Gül vardır. Yazar okuyucu ile Gül'ü hiçbir zaman karşılaştırmaz.

Can ile Aliye'nin birbirlerine yakınlaştıkları yer Almanya'dır. Burada birbirlerini sevdiklerini zannederler. Ama bu sevgi gerçek bir sevgi değildir. Çünkü yabancı bir ülkede tek tanıdıkları birbirleridir. Başlarından kötü olaylar geçmesi ve birbirlerini kaybetmeleri onların arasında böyle bir bağ oluşturmuştur. Roman, iki farklı bakış açısı ile ele alındığı için de Aliye ve Can arasında belli bir mesafe oluşmuştur, diyebiliriz. Çünkü roman, adeta iki ana bölümden oluşuyormuş intibai bırakmaktadır. Birinci bölümde Can anlatıcıyken, ikinci bölümde Aliye anlatıcı olmuştur.

Can'ın nereden başlayıp nereye gittiğini, ne gibi gelişim ve değişim geçirdiğini kısaca ifade edecek olursak, yazar bu eserinde, Can'ın Türkiye, İran ve Almanya üçgeninde kayboluşunu gözler önüne sergilemeye çalışmıştır. Bu üçgen, tıpkı Bermuda Şeytan Üçgeni gibidir. Ortasında şiddetle dönen girdap Can'ı yutmuştur.

ALİYE

Aliye, romanın merkezinde duran ikinci kişidir. Romanda ilk kez İran'da karşımıza çıkan Aliye, olayların kendi etrafında yoğunlaşmasıyla romanın başkahramanlarından birisi olur.

Aliye'nin fiziksel özellikleriyle roman boyunca sık sık karşılaşmaktayız. Hatta Aliye'nin silueti, diğer kahraman Can'a göre daha belirgindir.

“... Siyah çarşafa bürünmüş kafasını açtı. Başını açmasıyla uzun kara saçları omzundan aşağıya döküldü. Babasına benzeyen çekici ela gözleri, hafif kalkık, ince burnu, esmer derisi, boyasız kalın dudakları ile çok çekici güzel bir kadındı. İnce yukarıya doğru bükülmüş kaşları, burnun çevresindeki keskin çizgiler, biçimli çenesi kibirli olduğunu apaçık sergiliyordu.” (s.95)

Aliye'nin kaç yaşında olduğuna dair net bir bilgi yoktur. Fakat, Yabancı Diller Fakültesinin son sınıfında okulu bırakmak zorunda kaldığını düşünürsek yirmi iki, yirmi üç yaşlarında olmalıdır.

Aliye'nin ailesi hakkındaki bilgiler Can'inkinden daha fazladır. Babası Molla Hasan'dır.

"... Güngörmüş, tecrübe kazanmış, kendince bir şeyler okumuş..." (s.106)

Annesinin adının ne olduğu hakkında bir bilgi yoktur. Sadece, orta yaşta olduğunu bilmekteyiz. Aliye, biri ağabeyi biri de kız kardeşi olmak üzere üç kardeşidir. Ağabeyi Ali, *"... Devrim Muhafızı"* (s.88) görevindedir ve aktif bir kişidir. Kız kardeşinin adı Hatice'dir. Roman boyunca da dekoratif bir kişi olmaktan ileri gidemez.

Aliye, Tahran Üniversitesinde okurken siyasal olaylar yüzünden eğitimini yarıda kesmek zorunda kalmıştır.

"... Ben devrime kadar Tahran'da üniversitede, Yabancı Diller Fakültesinde okuyordum. Son sınıftaydım. Devrim olunca ortalık karıştı; buraya dönmek zorunda kaldım." (s.96)

Aliye, bir başka yorumla yüceltilmiş tiptir. Yüceltilmiş tip, *"yazarın ana izleğe bağlı kalarak kendi kafasında biçimlendirdiği kusursuz bir tip olup; romancının düşünce ve duygularını dile getiren ve temsil eden kişidir. Bu tip, yazar tarafından olumlanan değerleri, fiilleri, duygu ve düşünceleri savunarak, yaşayarak temsil eden biridir. Dinî, millî, ideolojik, felsefî ya da başka bazı sosyal nitelikli değerleri taşıyan..."*⁷⁶ biridir. Bu tanımdan yola çıkıldığında, Aliye'nin de idealize edilmiş bir tip olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü yazar, Batılıların zihninde kemikleşmiş olan pasif, güçsüz, sadece kadınlık özellikleri taşıyan bir Doğulu kadını çizmemiştir. Aksine Aliye, roman boyunca ayakları yere basan, aktif, cesaretli, dinamik bir hal içinde olan, devrinin içinde yönetime baş kaldıran, kabuğu içine hapsolmemiş, sesli birisidir.

"... O dönemde şahın halkın üzerindeki baskısı korkunç derecede ağırdı. Ama bu baskılar biz gençleri yıldıracağına kamçıliyordu. Boykotlar, mitingler, bombalı eylemler birbirini izliyordu. Hepimiz devrimci kesilmiştik." (s. 137)

⁷⁶ Nurullah Çetin, Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap, Ankara 2008, s. 151.

Öyle ki Aliye “İran Komünist Partisi” (s. 137) üyesidir. “... Devrim olduktan sonra İran Komünist Partisi TUDEH’i dağıttılar. Hepimizi yakalayıp hapse taktılar. Alipur’u kurşuna dizdiklerini öğrendiğimde beni de kurşunlasınlar diye başımı hapishanenin duvarlarına vura vura ağladım. Ama beni serbest bıraktılar, Makü’ye geldim...” (s.137)

İdealize edilen Aliye’ye dışarıdan bakıldığında, İslâmiyet’in kadın üzerindeki etkisinin boyutu görülmektedir. Aslında yazar, tıpkı **Ahmet Mithat Efendi** gibi düşünür:

“Dünya üzerinde hiçbir millet kadına, İslâm’ın tanıdığı haklardan fazlasını layık görmemektedir.”⁷⁷

Aliye, ayakları yere basan, hırslı, belirlediği hedefi için elinden geleni yapmaya çalışan birisidir.

“...Okulda öğrendiğimiz diller İngilizce ve Fransızca’ydı. Ama ben, sırf ‘Das Kapital’i aslından okumak için Almanca öğreniyordum. O kadar ki, daha Feuerbach’ı, Nietzsche’yi, Hegel’i okumadan Marks’ı okumaya, anlamaya çalışıyordum.” (s.124)

Romanın akışı, içinde Aliye’de çok büyük değişimler görülmektedir. Aliye, İran’dayken kendine güvenen, sınırlarını zorlayan, güçlü bir kadındır.

“... Bütün dünyam bu bahçeden ve kirli Makü’den ibaret. Sen bu kara çarşafın ne olduğunu bilemezsin. Bende onun altında boğuluyorum, anlıyor musun, boğuluyorum!...” (s.123)

“... Buralar bana göre değil. Burada boğuluyorum! Burada biraz daha kalırsan kendimi öldüreceğimden korkuyorum! Lütfen yardım et gidelim buralardan!” (s.96)

Almanya’da ise Aliye yine güçlüdür. Başına gelen olaylardan dolayı hayattan yılmaz. Ama Marksist kimliğinden eser kalmaz. Bu nedenle de diyebiliriz ki “*zenginlik, modernite, özgürlük*” (s.175) olarak düşündüğü Almanya, Can gibi Aliye için de önemli bir dönüm noktası olur.

Aliye’nin düşüncelerinde Almanya çok farklıdır.

⁷⁷ Melin Has-Er, Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 411.

“... Baskı yok, dayak yok, korku yok, hapis yok! Eşitlik, özgürlük, insanca yaşama, emeğe saygı...” (s.140)

Ancak Almanya’ya ayak basar basmaz Aliye’nin pembe düşlerinin rengi çalınır. Almanya, artık onun için kâbustan öte başka bir yer değildir. Bu durum, Aliye’yi bıkkın ve bitik hale getirir.

“... Ayrıca saatlerin benim için önemi de yoktu. Zamanı takip edemiyor, hayatı zamanında yaşamıyor, yaşamak için hiçbir çaba içine de girmiyordum. Yorgundum. Suların gücüne boyun eğmiş güçsüz ve dirençsiz bir saman çöpü gibiydim. Bu yorgunluk içimi sessizce kemiren bir kurdun varlığımdan parça parça kopardığı direncimin geride bıraktığı ve doğrusu şu genç yaşımda bıkkınlığın yorgunluğuydu...”
(s.170–171)

Aliye, tıpkı Can gibi bayraktarlığını yaptığı, yolunda yürüdüğü fikirlerinden pişmanlık duyar. Çünkü Can da Aliye de savunduğu düşüncelerinden ötürü çok sevdikleri memleketlerinden, ailelerinden olmuşlardır.

“...Bu nasıl bir hastalıktı Allah’ım? Bu nasıl kaçıştı? Ve neden? Neden? Sebep sadece baskılar ve adaletsizlikler miydi? Ülkemizde ruhumuzu doyuramayan, bizleri kavgalarla sınava çeken sebep neydi?” (s.179)

Aliye, bu yolda yürüdüğü halde kendine özeleştiri yapabilecek ve kendi hatalarını fark edecek kadar olgun biridir.

“... -Biraz da biz suçluyuz Bütün bu olup bitenler biraz da bizim o sınırsın ve aptalca düşlerimiz sonucu ortaya çıktı. Fabrikalarda sol ajitasyon, dışa bağımlı ekonomi, emperyalist sömürüden kurtuluş ve bağımsız ulusal bir ekonomi gibi noktaların üzerinde yoğunlaşmıştı. TUDEH için temel hedef anti emperyalist temelde ulusal demokratik devrim ve bağımlılık zincirinin kırılmasıydı... Sonradan darbeyi yiyince, İslamcılar tarafından teker teker kurşuna dizilince bunun farkına varabildik...”
(s.225)

Yazar, Aliye ile göç edilen bir Avrupa ülkesinde “*başka milletlerin varlıklarına hürmet*”⁷⁸ edilmediğinin mesajını vermektedir. Aliye, mülteci yurdunda kaldığı için hürriyetini kısıtlayan birçok yasakla karşı karşıya kalır.

“... -Bu şehir dışına çıkmamız kesinlikle yasaktır! Her değişikliği mutlaka bize bildireceksiniz... Bir köşede oturmuş, söylenenleri dinlemeye ve kendimce bazı çözümlere ulaşmaya çalışıyordum. Sık sık yasak sözcüklerini duydukça, türküler söyleyerek bir iş yerinin yolunu tutmak, geniş ve temiz asfalt yollarda bir arabaya binerek yolları aşmak gibi özgürlük düşleri birer birer beni terk ediyordu...” (s.201)

“...-Hak mı? Ne hakkı? Siz burada mültecisiniz unutmayın! Burada size tanınan sınırlar içinde, sizin hakkınızda karar verilene kadar bekleyeceksiniz! Bütün hakkınız bu!” (s.203)

Aliye’yi bir köşeye sıkıştıran bu yasaklar silsilesi, kendisiyle yüzleşmesine neden olur. Aslında İran’dayken bütün olumsuzluklar ve olaylar içerisinde ne kadar özgür olduğunu anlar. Almanya’da ise adeta ailesini kaybetmiş bir çocuk gibi yapayalnız ve çaresiz kalır.

“...Makû’de en azından isyancıydım, inatçıydım, sıra dışıydım; ama burada sıra dışı olmak hiçbir şey ifade etmiyordu. Sokaklarda rüzgâra kapılmış buruşuk bir kâğıt parçasından farkım yoktu. Bir su birikintisinde çürüyen bir sonbahar yaprağı neyse oydum! Burada insanın rolü kısıtlanmış, insan köşeye sıkıştırılmıştı... Bu kısa zamanda burada, nedensiz ve niçinsiz bir şekilde ailesini kaybetmiş, çaresizliğin ve yitirmişliğin korkusuyla çılgık çılgık ağlayan bir çocuk haline gelmiştim.” (s.233)

Aliye, içine düştüğü karanlık, yabancılık ve yalnızlık içinde kendini, hayatını ve varlığını sorgulayan ikilemler arasında sıkışıp kalan biridir.

“...Üff Allah’ım! Yarınımı ne yaptım ben? Geleceğimi, önümde duran yaşımı ne yaptım ben? Başladığım, bir tuğla koyduğum, elimde avucumda yaşam adına biriktirdiğim neyim vardı benim? Nerdeydim ben? Hayatın ve dünyanın neresindeydim ben? Ne sevgi, ne ideoloji, ne amaç ne de bir ümit... Karanlık karanlık! Her şey bu muydu? Her şey bir karanlıkta upuzun uzanmak mıydı? Veya körce boğuşmak mıydı hayat?” (s.233)

⁷⁸ Mehmet Kaplan, Nesillerin Ruhu, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 79.

Aliye, özgürlüğün olduğu, önyargıların, baskı ve dinî dogmaların olmadığı hayalini kurduğu Almanya'dadır. Fakat hayatının, düşüncelerinin zirvesi olan Almanya, Aliye'yi derin bir yalnızlığa itmiştir.

"...Belki de kaybettim her şeyi! Ülkemiz de, insanlarımız da, devrim de yok oldu gitti! Şimdi bana kalan kuru öldürücü, insanı insan olmaktan çıkaran bir yalnızlık!" (s.234)

Aliye, Almanya'da misyonerlik faaliyetleri sürdüren kişilerle karşılaşır. Fakat bu durumdan etkilenmez. Çünkü Aliye, ailesinden ve yaşadığı çevreden iyi bir İslamî terbiye almıştır. O, sahip olduğu değerlerin farkındadır.

"...Çocukluğumda hemen hemen her tarafta bir evde düzenlenen 'mersiye' günlerine katıldım. Başımı sıkı sıkıya kapatır, annemin elinden tutar, tören düzenlenen evin yolunu tutardım. Orada kadınların arasında oturur, mersiye han dedikleri hocanın yanık sesiyle okuduğu ve Kerbelâ'daki zulmü anlatan şiirleri dinler, öbür kadınlarla birlikte ağlardım. Zalimlere, zulümlere karşı o küçük yüreğimde dinmez intikam duyguları yükselirdi. Geceleri düşümde sürekli Ehl-i Bey'ten birini görürdüm... Ama içimde zalime karşı koyma duygusu hiç dinmedi... Yine de ateist değildim. İnandıklarım benim için hâla kutsaldılar." (s.137)

Romanın akışı içerisinde Aliye için kaçış, mutluluğu getirecekti. Bu mutluluk da cennet olarak tanımladığı Almanya'da olacaktı. Fakat son cennet olarak hayal ettikleri Almanya, onlar için tam bir cehennemdi.

"...Köyümüzün hocası olanca sevimliliği ile gözlerim önünde belirdi. Bana parmaklarının arasındaki bir cennet tasviri gösterdi. Birden bire önümde uçsuz bucaksız yeşil bir vadi oluştu. İçinde renk renk otlar, şırıl şırıl akan sular, uçan, öten, oynayan kuşlar... Hepsi bizimdi, hepsi bizdik! İşte cennet burasıydı! İnsanlığın düşünüy kurduğu son ve ebedî cennet! Bizim için cennet Almanya olacak!" (s.149)

Aliye'yi kurgusal dünyasından çıkararak ele aldığımızda, onun yerini gerçek dünyada bulamayız. Çünkü Aliye, günümüz kadını değil, 1980'li yılların kadınıdır. Kadının duruşu ve misyonu 80'li yıllardan bugüne kadar fazlasıyla değişmiştir. Ancak bu değişim, İran ve İran gibi İslamiyet'in güçlü olduğu ülkelerden teğet geçmiştir. Bu nedenle, Aliye'yi hem zamanı, hem de mekânı içerisinde değerlendirdiğimizde realiteye

uymadığını görürüz. Sonuç olarak Aliye, yazar tarafından ziyadesiyle idealize edilmiş bir tiptir.

Diğer Şahıslar

Ali, Âkil Abi, Can'ın babası, Memo, Dilo, Bayan Meier, Michael Richter vak'aya uzaklıkları bakımından ikinci ve üçüncü dereceden kahramanları oluşturmaktadır.

ALİ

Orhan Aras, kişilerini tanıtırken fizikî ayrıntılarına pek fazla yer vermemiştir. **Aras**, belki de kahramanlarını birer ideolojiyi temsil eden tipler olduğu için bu şekilde kullanmayı tercih etmiştir.

“...Uzun boylu, kalın kemikli, esmer, benden birkaç yaş büyük biriydi...” (s.88)

Ali *“... Kum’da okuyordu.” (s.88)* Kum yalnızca dini okulların bulunduğu bir şehirdir.

Ali, Aliye'nin tam zıttı bir dünya görüşüne sahip bir kişidir. Kendisi İslamcıdır. Ali aynı zamanda da Tahran'da devrim muhafızıdır.

“... Abim, o sıralar İslamcıların içinde çok aktifti.” (s.126)

Yazar Ali'yi vakur, çalışkan, kendine güvenen olumlu bir kişi olarak çizmiştir.

“...Bu adam doğduğu yerlere, bağlı olduğu inanca ölümüne sevdalı ve sadık bir adamdı. Kendine olan güvenin, ağırbaşlılığına, çabasına ve cesaretine hayran olmamak imkânsızdı.” (s.113)

Ali, yurdunu, milletini seven ve haksızlığa tahammül edemeyen biridir. Ali'ye göre ortada bir zulüm varsa kim ve ne olursa olsun harekete geçilmelidir.

“...Ben her isyancıyı severim. İster solcu, ister İslamcı... Önemli olan durağanlığa, zulme karşı çıkmak. Zalimler devrildikten sonra metot üzerinde tartışılabilir. Orası da bizim ülke gibi ayrı bir âlem! Asya'nın boğazına çökmüş cehalet,

yoksulluk, eşitsizlik, zulüm orayı da vurmuş, burayı da virane. İsyan etmekten, dövüşmekten, çalışmaktan başka çaremiz yok!” (s.144)

Ali, Aliye ve Can’dan ülkesine, milletine, kültürüne ve en önemlisi de tarihine daha çok bağlıdır. Ali, milletin tarihiyle her zaman gurur duymuştur. Döneminde yaşanan olaylar şanlı tarihine pek yakışmasa da, bir milletin küllerinden tekrar doğabilmesinin şartını, geçmişini unutmamasına bağlar. Ali, yurdunun içinde bulunduğu durumdan silkinbilmesi için elbette değişimlere ve gelişmelere açık olunması gerektiğini savunur; fakat bunun olabilmesindeki en büyük şart, bir o kadar da geçmişine sıkı sıkıya sarılmaktır. Millet, geçmişinden alacağı güçle yurdunun kötü talihine karşı çıkmalıdır. **Mehmet Kaplan**’ın da bir yazısında belirttiği gibi “*Sosyal hayatta değişiklikler yapmak isteyen ve bunu özleyen insanlar olabilir. Hatta bizden başka bizden ileri milletlerin varlığı da bizi buna ikna edebilir; fakat tarih, bilhassa bir milletin kendi tarihini unutmaması gerekir.*”⁷⁹

Ali de tıpkı **Mehmet Kaplan**’ın ifade ettiği gibi düşünmektedir. “*...Ben ülkemizden, insanlarımızdan söz ediyorum! Vefalı, candan, sıcak ve yoksul insanlarımızdan... Onların hiç değişmeyen talihlerinden, acılarından, ezilmişliklerinden... Onlara küsmeye, onlara sırt çevirmeye hakkımız yok! Onları yüzüstü bırakıp kaçmayı, çözüm yolu olarak görmüyorum ben! Ne olacaksa buralarda olmalı! Yani Makü’de, Tahran’da, Tebriz’de, İsfahan’da, İstanbul’da, Erzurum’da... En büyük fatihler de, en büyük mazlumlar da buralardan çıkmış! En büyük, en akıllı, en erdemli, en şair oğulları, en dirençli, en yüreği büyük analar, kadınlar bu toprakların meyvelerinden gıdalanmıştır! Avrupa’nın önünde komplekse kapılmamıza hiç gerek yok! Bizler, İbrahim’in, Musa’nın, İsa’nın, Muhammed’in mirasçılarınız!” (s.115)*

Ali, romanda Doğu’nun temsilcisi olarak çizilirken, aynı zamanda da yanlış Batılılaşmanın getirdiği kompleks kavramının karşısında duran, özünden kopmamış biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“*...Avrupa’nın önünde komplekse kapılmamıza gerek yok!” (s.115)*

Ali, romanda adeta **Ziya Gökalp**’ın fikirlerini temsil etmektedir. Ali, değişimin taraftarıdır; fakat özünü, kültürünü unutmadan yapılacak değişimin taraftarıdır. Ali,

⁷⁹ İnci Enginün, Zeynep Kerman, Mehmet KAPLAN’dan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.49.

kültür-medeniyet ilişkisini tıpkı **Ziya Gökalp** gibi ifade etmektedir. “... *Toplum benliğini koruyarak Batı medeniyetine girmek zorundadır.*”⁸⁰ Yani, “**Ziya Gökalp**’e göre, *Türklüğümüz ve İslamlığımız kendimize özgü kültürümüzün bir parçasıdır; Batı medeniyetini ise Avrupa milletleriyle paylaşacağız. Kültürümüz millî olarak kalacak, medeniyetimiz Batı medeniyeti olacaktır.*”⁸¹ Ali’nin düşünceleri **Gökalp**’in düşüncelerinin bir tezahürü gibidir.

“... *Ben geri değiliz demiyorum! Ben değişirken ruhumuzu şeytana satmayalım diyorum! Değişelim, gelişelim ama özümüzü kaybetmeyelim. Yabana atamayacağımız değerlerimiz var. Saygımız, birbirimize karşı sevgimiz, geleceğe yönelik ümitlerimiz var!*” (s.117)

Ali’ye roman boyunca küçük bir yer verilmiş olsa da taşıdığı ve temsil ettiği düşünceleriyle okuyucuya büyük ve düşündürücü mesajlar vermektedir.

“... *Batılı olup da Doğu’yu kurtaramazsın...*” (s.120)

ÂKİL ABİ

Orhan Aras, Âkil Abi’nin fizikî özelliklerini çizerken okuyucunu zihnine tanıtmış bir resim koymaktadır. **Aras**, Âkil Abi’yi **Deniz Gezmiş**’e benzetmektedir. Çünkü **Deniz Gezmiş**, döneminin ve zihniyetinin kahramanı; Âkil Abi ise Can ve arkadaşlarının kahramanıdır.

“...*Âkil Abi kalın kaşlarının altındaki siyah gözleri...*” (s.154)

“...*Bir eliyle alnına dökülmüş ince, yumuşak saçlarını geriye atıyor, Deniz Gezmiş’e benzeyen yakışıklı ve sert bir gülüşle gülüyordu.*” (s.154)

Âkil Abi yirmi, yirmi bir yaşlarındadır. Onun yaşını Can’dan öğrenmekteyiz.

“...*Bizden birkaç yaş büyüktü...*” (s.121)

“*Türkiye tarihinin son döneminde, siyasî ve toplumsal hayatta iz bırakan olaylardan biri de 12 Eylül 1980 askerî darbesidir.*”⁸²

⁸⁰ Yılmaz Özakpınar, Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 1997, s.224.

⁸¹ Yılmaz Özakpınar, a.g.e., s.228.

⁸² Hayati Koca, “Türk Sineması 12 Eylül’ü Sorguluyor”, Türk Edebiyatı Dergisi, nr. 400, Şubat 2007, s.113.

Eserin de geçtiği bu zamanda, dönemin olayları anlatılırken Marksist rolü Âkil Abi'ye verilir. Âkil abi, Ali'nin zıt karakteri olarak karşısında duran Marksist biridir.

“... *Bütün faşistleri okuldan kovduk mu biz bize kalırız. Kendi kurallarımızı yaşarız. Yani eşit ve özgür!*” (s.165)

Âkil Abi, Marksist düşünceleri gençler arasında yaymak için görevlendirilmiş, aktif, girişken ve hitabeti kuvvetli bir kişidir. Genç olmasına rağmen etrafında bir grup oluşturabilecek kadar etkili bir üslubu vardır.

“...*Aramızda bizden birkaç yaş büyük Âkil Abi diye biri vardı. Kafası çalışıyordu, gözü pekti. İnsanları motive etmekte üstüne yoktu. Hepimiz onun etkisinde kalırdık...*” (s.121)

Âkil Abi, bütün ahlâk ilkelerini yok sayan biridir.

“... *Âkil Abi, 'Bütün ahlak ilkeleri yalandır', dememiş miydi?*” (s.154)

Âkil Abi'nin bu yönüyle, Batı'yı temsil eder, diyebiliriz. Çünkü Batılı birisi için ahlâk kaideleri Doğulununkinden farklıdır.

Aynı zamanda Âkil Abi Hümanizmi savunur. Sürekli Karl Marks'ın sözünü söyler:

“... *Nihil humanum mihi alienum est! : 'insana ait her şey kabulümdür.'*” (s.165)

Hümanizm, “*insanlık aşkı, insaniyete muhabbet, insancılık; insanı renk, ırk, din ve mevkiini dikkate almadan sevmek, onun hayrını düşünmek*”⁸³ olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda karşımıza büyük bir çelişki doğmaktadır. Çünkü insana ait her şeyi kabul eden Âkil Abi'nin, düşüncesi uğruna olsa bile, silah ardından koşması bu çelişkinin ispatıdır.

Son Cennet romanının sosyal ve siyasî zemini çok güçlüdür. Dolayısıyla roman boyunca okuyucuyla çok az karşılaştırılsa da Âkil Abi Marksizm cephesini tanıtmıştır.

CAN'IN BABASI

Yazar Can'ın babasının adını vermez. Ancak fizikî yapısını hemen hemen tüm ayrıntılarıyla çizer.

⁸³ İsmail ÇETİŞLİ, Batı Edebiyatında Edebî Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s.48.

“... Yüzü bir Kızılderili yüzü gibi donuk ve sertti. İnce, mor dudaklarını sıkmış, korku ve şaşkınlığı bir arada yaşayarak bana bakıyordu. Kızıl ve kuru yanakları, sert ve çıkık yüz kemiklerinin üzerinde inip inip kalkıyor... Karakaşları titriyor, ince ve kısa kirpikleri gözlerinde titreşimlerle gölgelenip duruyordu. Çıkık elmacık kemikleri yüzüne ayrı bir heybet katıyordu...” (s.15)

“... Küçük boyu, cılız bedeni, kemikli yüzü, kara kurşunî gözleri insanda bir acıma duygusu uyandırıyor.” (s.15)

“... zayıf yüzünün keskin kemiklerine yapışmış esmer derisi simsiyah kesilmişti. Köse sakalı...” (s.62)

Romadaki baba, “tipik geleneksel aile babası” olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğlunu seven, çocukları için elinden geleni yapmaya çalışan; fakat sevgisini, şefkatini gösteremeyen bir baba şeklidir.

“...İlk defa saçlarımı okşadı. O güne kadar beni bir kerecik bile kollarının arasına alıp öpmemiş, saçlarımı okşamamıştı. Beni çok sevdiğini, bütün umutlarını bana bağladığını biliyordum; ama yine de şimdiye kadar sevgisini hiçbir şekilde belli etmemişti bana...” (s.16)

Roman boyunca Can’ın babası, onun Türkiye ve İran’da olduğu süre içerisinde zarar görmemesi için çaba sarf eden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan da baba için pasif ama kararlı biridir, diyebiliriz.

MEMO

Olay örgüsü içerisinde Memo, Can’ın köyünden başka bir yere sığınmak ve saklanmak için gittiği yerde, ona yardım eden ve çoğu zaman yaylalarda vakit geçiren bir çoban olarak yer almaktadır.

Memo, güneş yanığı tenli, siyah saçlı, ela gözlü bir kişi olarak çizilmiştir:

“... O kara ve kavruk adam sevgi dolu bir türküyle keklığı Cano’yu seviyordu. Adeta bütün aşkı, sevinci Cano’ydu. Onunla konuşurken yüzünün kavruk derisi canlanıyor, ela gözler...” (s.22)

“...sert elleri...” (s.37)

“... Memo kılıç gibi ince ve esmer yüzünü kaplayan kalın ve siyah kaşlarının altındaki küçük kurşunî gözleri...” (s.38)

Realist bir yazar olan **Orhan Aras**, bazı şahıs isimlerini kullanırken onların doğal yapısını bozmamıştır. Çünkü genellikle Doğu bölgelerimizde kişilerin ismi kısaltılıp ardına “o” harfi eklenerek kullanılmaktadır. **Orhan Aras** da Memo ismini yöresine özgü haliyle kaleme almıştır. Yine aynı şekilde Memo’nun kardeşi Dilo içinde aynı kullanıma yer vermiştir.

Memo’nun kaç yaşında olduğu hakkında bilgi verilmemiştir.

Memo gerek ismi, gerek fiziği, gerekse de sosyal hayat içerisindeki yeri bakımından oldukça gerçekçi çizilmiştir. Hayatın gerçek yüzüyle neredeyse hiç karşılaşmayan Memo, zamanın en ateşli olaylarından bile habersizdir.

“... - Memo ihtilal olmuş duydun mu?

Memo kaşlarını çatarak yüzüme baktı.

- O nedir kurban?
- İhtilal, ihtilal! Yani asker yönetime el koymuş duymadın mı?
- Niye el koymuş ki?
- Eli boşmuş da ondan!

Alay ettiğimi anlayarak yüzüne ciddi bir ifade takındı.

- Kirvem sana bir şey mi oldu?
- Ya Memo daha ne olsun? Hani askeriye var ya. Ordu...
- He, kurban...
- İşte o ordu şimdi söz sahibi. Yani her şey ondan sorulacak.
- Ey kurban zaten ondan sorulmuyor mu?
- Olur mu hiç? Bir hükümet vardı, Meclis’te partiler, milletvekilleri vardı.

Hani başbakan vardı. Adı Süleyman Demirel... Hiç duydun mu?

Durdu bir süre düşündü.

- He, **Süleyman**’ı duymuşam.

- *Hah şimdi o Süleyman yok artık.*
- *Öldü mü?*
- *Ölmedi ama artık başbakan değil.*
- *Eh, iyi ya kirvem ölmemiş işte. Başbakan değilse sana ne! Senin akrabaları mıydı?”*
- *Değildi Memo. Ama artık onun elinde güç yok. Şimdi güç askerlerde.*
- *Olsun, bize ne... Askerden niye korkuyorsun ki?” (s.57 - s.58)*

Memo, Can'ın kirvesidir. Türk gelenekleri içerisinde kirvelik, birinin kirvesi olma önemli bir unsurdur. Kirve, kirvesi olduğu kişiye elinden gelen bütün yardımları yapmak ve güç durumlarda onu desteklemesi gerekmektedir. Yazar, romanda Memo vasıtasıyla kirvelik sistemini okuyucusuna sunmuştur.

“... -Hele bir bekle dedi. İnsan korkunca aklı başından gidiyor. Onun için korku geçene kadar hiçbir şey yapma. Sen en iyisi benim yanımdan ayrılma. Ben buraları karış karış bilirim. Seni her yerde saklarım ve ölüürüm de kimseye vermem.” (s.61)

DİLO

Dilo, Memo'nun kız kardeşidir. Zarif, beyaz tenli, siyah saçlı genç bir kızdır.

“... İnce, zarif...”(s.32), “... İnce kaşlarının altındaki gözleri Memo'nun gözleri gibi küçük ama çekiciydiler, gecenin karanlığını delen parlak bir fener ucu gibi parlıyordu. Zarif ve sempatik bir yüzü vardı. Teni beyaz, yanakları aldı. Boğazının altından 'iş olsun' diye bağladığı başörtüsü ve başörtüsünden dışarı taşmış uzun kara saçları onu oldukça yetişkin gösteriyordu.” (s.23), “...küçük kara gözler...” (s.46)

Dilo, düşünceleri, duyguları temiz ve saf bir köylü kızdır. Romanda hayatın karmaşası içinde bozulmadan duran, duru bir insan tipini temsil eder, diyebiliriz. Dilo, adeta yaylaların tertemiz havasında büyümüş ve ulaşılması zor, uzak diyarlarda yetişmiş bir çiçek gibi çizilmiştir:

“...Ne kadar temiz yürekli, ne kadar dürüst bir kızdı! Düşüncelerine, yüreğine bir damla bile yapaylık, yapmacıklık karışmamıştı...” (s.54)

Dilo, okumamış hatta bulunduğu köyden hiç ayrılmamış bir kişi olarak karşımıza çıkarılmıştır. **Aras**, Dilo'nun konuşmasını kimi zaman tüm doğallığıyla verirken kimi zaman da onu düzgün bir Türkçeyle konuşturmuştur. Bu durum da dikkat çekici bir çelişkiyi gözler önüne sermektedir.

“... – *Memo yoğ mi?*” (s.33)

“ ... – *Okuma yazma öğrenip de ne yapacağım*” (s.48)

Dilo, okuma yazma bilmediği gibi okumaya, öğrenmeye de kapalıdır. Bunların işe yaramaz şeyler olduğunu düşünür. Böylelikle yazar, aslında Dilo vasıtasıyla köylerde yaşayan kızların okullara gönderilmeyip, kısır hayatlarından kurtulamamalarının acı gerçeğine de dikkatleri çekmek istemiştir.

“ ... – *Tamam, bana küs ama sana harfleri yazayım okumayı öğren.*

- *Öğrenmeyeceğim!*
- *Sebep?*
- *Okuma yazma öğrenip de ne yapacağım?*
- *Kitap, gazete, mektup okursun. Yeni bilgiler öğrenirsin.*
- *Yeni bilgiler ne işime yarayacak ki!”* (s.48)

Dilo, romanda köylerde yetişen saf ve temiz kızları temsil eden bir dağ kızı olarak çizilmiş ve okuyucuya sunulmuştur.

BAYAN MEIER

Bayan Meier, Wetzlar şehrindeki mülteci yurdunun müdiresidir. Yurttaki bütün mültecilerden sorumludur.

“... *O her sabah daha kahvaltı yapmadan binaya geliyor, şikâyetleri dinliyor, notlar alıyor, önerilerde bulunuyordu.*” (s.200)

Bayan Meier kırk, kırk beş yaşlarında sarışın, sportif görünümlü bir bayandır.

Romanda müdirelik vasfının yanı sıra misyonerlik faaliyetlerinin yürütücüsü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bayan Meier, bir yandan mültecilere yaşam alanlarının sınırını çizirken bir yandan da onlara Hristiyanlık propagandası yapmaktadır.

“...O ise masanın üzerine koyduğum İncil’i eline almış sayfalarını çeviriyordu. Birden durdu ve şefkatli bir ifadeyle gülümsedi.

- Bakınız, burada ne yazıyor?

‘Ben dünyanın ışığıyım. Benim ardımdan gelen, karanlıkta yürümez, yaşam ışığına sahip olur.’

...

- **İsa’yı** tanıdıkça çok seveceksiniz. O **Muhammed** gibi savaşçı biri değildi. Hep sevgiden söz etmiştir.

- Öyle de Bayan Meier, ama Hristiyanlık sadece İsa gibi olsa hak vereceğim size! Ama Ortaçağ’daki ve günümüzdeki Hristiyanlık böyle mi?

- Bak bunda haklısınız. Ama ben size gerçek İsa ve gerçek Hristiyanlıkla tanıştıracığım hiç merak etmeyin. Siz hiç Yahova’nın Şahitleri diye bir yer duydunuz mu?

- Hayır duymadım.

- Ha, işte mesele burada. Ben sizi o isim altında gerçek İsa’yı anlayan ve anlatan arkadaşlarla tanıştıracığım.” (s.248)

Daha önce de belirttiğimiz gibi, sosyal zemini çok güçlü olan **Son Cennet** romanında dünyada var olan misyonerlik faaliyetleri tüm çıplaklığıyla Bayan Meier aracılığıyla verilmiştir.

MICHAEL RICHTER

Michael Richter, Bayan Meier’den sonra mülteci yurdunun sorumlularından birisidir. Richter, mavi gözlü, soluk benizli, sarışın biridir. Yazar, burada Richter’le tipik Alman insanının fiziğini resmeder.

“... İncecik yüzü vardı. Mavi gözlerinin dışında yüzünde renk yoktu. Soluk, sarımtırak bir ten, biçimli bir çene ve kuru dudaklar...” (s.229)

Aliye, Richter’le alına yazılmış olan kaderini değiştirebilmeyi ummuştur. Bunun üzerine Aliye’yle tanışmaları Richter’i dekoratif bir unsur olmaktan çıkarıp ona

hayat vermiştir. Aliye, işlerini daha çabuk halletmeyi planlamıştır. Fakat durum hiç de düşündüğü gibi olmamıştır. Çünkü Michael Richter, Aliye'ye başka beklentiler içerisinde olduğu için yaklaşmıştır.

“...Karanlık bir köşede kolumdan çekerek durdurdu. Sağ eliyle iki elimi birden kavradı. Ani bir refleksle ellerimi geriye çektim. Soğuk mavi gözlerini kırıştırarak kendini toparladı.

— Özür dilerim, dedi.

Sesimi çıkarmadım. Yanaklarım yanıyordu. Sokaklar boşalmıştı. Aydınlık sokaklardan yürüdük. Kuytu bir köşede aniden belime sarıldı. Sonra omuzlarımdan tutarak sıkıca kendine çekti. Donmuş gibiydim. Hiçbir tepki gösteremiyordum. Dudaklarımı, yüzümü, boynumu öpücüklere boğuyordu. Nefesi sıklaşıyor, hareketleri sertleşiyordu. Sırtımı soğuk duvara dayadığında aklım başıma geldi. Hemen geriye ittim. İtmeme aldırmadan tekrar sarıldı. Terden yapış yapış olmuş gömleğimin düğmelerini açtı. ‘Dur, yapma’ diye sessiz haykırımlarım fayda etmeyince göğsünden sertçe ittim.

...

— Lanet olsun senin özürlerine! Sen adam mısın? Yalancı nezaketinle, aptalca iltifatlarınla beni kandıracağını mı sanıyorsun? Bu ne gurur, bu alçaklık böyle? Size gelip sığınan üç buçuk insana bile tahammül edemiyorsunuz! Sizin arkasına sığındığınız bu uygarlık daha milyonlarca insanın kanını dökmedi mi? Sizi, kendinizi Tanrı yerine koyan bu büyüklük duygusu, Doğu’yu da size olan nefretin şiddeti mahvedecek!”
(s.264)

Michael Richter, hiçbir ahlak kaidesi taşımayan biridir. Mülteci yurdunda tek başına yaşayan, çaresiz ve evli bir kadının çaresizliğinden faydalanmaya kalkacak kadar fırsatçı biridir. Mülteci yurtlarında yaşanan bu nahoş taciz olaylarına Bay Richter’le tanık olmaktadır.

DEKORATİF KİŞİLER

Dekoratif kişileri **Berna Moran** şöyle açıklamaktadır: “*Hiçbir derinliği olmayan, yalnızca dışarıdan bakılarak romana konmuş kişiler. Yine romanın başkışisiyle bunlar arasında yer alan, derece derece başka kişiler de var. Henry James’in kullandığı bir sözcük var, bu kişiler için: ‘Pisev’ diyor, bunların bir kısmına. Belli bir işlev gören kişiler bunlar. Ya olay örgüsünün yürümesi için üstlerine düşeni yaparlar, belli eylemlere katılırlar⁸⁴ ya da başkışinin içinde yaşadığı toplumu, çevreyi oluşturmak için, kalabalığı meydana getirmek için gereklidirler.*”⁸⁵

Son Cennet adlı eserde dekoratif kişi kadrosu oldukça geniştir. Romanda karşımıza çıkan ilk dekoratif kişi Can’ı köyüne getiren şofördür. Daha sonra Can’ın annesi ve kardeşleri karşımıza çıkmaktadır.

Roman boyunca yalnızca birkaç yerde karşımıza çıkan bu dekoratif kişileri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz: Fatma, Reyhan, Binnur, İlham, Nizami, Alipur, Hatice, Aliye’nin annesi Aliye ile ilgili olan dekoratif kişilerdir; Gül, Nine, Cengiz, Troçki Sermet, Dursun, Dağlı, Can’ın etrafında olan dekoratif kişilerdir.

⁸⁴ Orhan Aras’ın, romanlarında karakterlerini oluştururken başvurduğu anlatım teknikleri tezimizin Dil ve Üslup incelemeleri bölümünde yer almaktadır.

⁸⁵ Berna Moran, Edebiyat Üzerine Makaleler/Röportajlar, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.151.

2.1.2. ZAMAN

“Bir roman için üç türlü zamandan bahsedilebilir:

1. *Maceranın kendi zamanı,*
2. *Yazıya geçirme zamanı*
3. *Okuma zamanı.”⁸⁶*

Başka bir deyişle: *“Bir olay belli bir zamanda cereyan eder (vaka zamanı), bu olay belirli bir süre sonra romancı tarafından öğrenilir, yine aynı olay, belli bir zamanda anlatılır.”⁸⁷*

Bunlardan yazıya geçirme zamanı ve okuma zamanı bir bakıma eserin dışında yer aldığı için incelemeyeceğiz.

Son Cennet romanının vaka zamanı 1980 ve sonrasını kapsamaktadır.

“... – Bugün 12 Eylül 1980. Türk Silahlı Kuvvetleri bu sabahdan itibaren yönetime el koymuştur...” (s.56)

Olaylar 1980 ihtilalinden birkaç ay önce başlar. İhtilalden sonra Can’ın İran’a gitmesi ve oradan Aliye’yle birlikte Almanya’ya gitmeleriyle, süre yaklaşık olarak bir seneyi bulur. Bu zaman dilimi içerisinde arada yapılan birtakım geriye dönüşlerle zaman, Aliye ve Can’ın çocukluk yıllarına kadar genişler. Yapılan geriye dönüşlerde dönemin karakteristik olaylarının verilmesi kadar Aliye ve Can’ın biyografik çizgisi de yer alır. Bu çizgi üzerinden yapılan göndermeler Aliye ve Can’ın psiko-sosyal durumuna açıklık getirirken bir yandan da vaka zamanını belirlememize yardımcı olur. Roman boyunca yaşanan bu geriye dönüşler, kahramanların zaman zaman çağrışım veya hatırlatmalarıyla gerçekleşir.

“... Ortaokulu yeni bitirmiştım. Okulda öğrendiklerimle annemi, babamı büyülemeye çalışıyorum. Babam bazı şeylere itiraz ediyor, bilgimi küçümsüyordu. Aniden ayağa kalktım ve ukalaca bağırdım: ‘Baba ben sekiz yıl okula gittim...’ o gönlü

⁸⁶ Roland BOURNER - Real QUELLET, Roman Dünyası ve İncelemesi, (Çev. Hüseyin GÜMÜŞ), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.120.

⁸⁷ Mehmet Tekin, a.g.e., s.120.

geniş babam hiçbir şey demedi. Ne dövdü, ne de sövdü. Yüzünde, o güne kadar hiç görmediğim şaşkın bir ifadeyle yerinden kalktı ve evden çıktı. O davranışım içimde hiç kapanmayan bir yara gibi kaldı...” (s.132)

Son Cennet romanında olaylar Türkiye’nin yakın tarihi olan 1980 yılına rastladığı için bu dönemin bazı karakteristik durumlarına – geri planda da olsa – yer verilir.

“... Silahları kayanın dibine bırakarak işe koyulduk... Aniden bir silah sesi küçük mağaranın içinde yankılanıyordu. Cengiz bir sıçrayışta silahların olduğu yere varıyordu. Âkil Abi, ‘Hadi davranın!’ diye bağıırıyordu. Davranıyor ve yere yatıyordu. Âkil Abi, ‘Dikkatli olun buradalar’ diye fısıldıyordu Korkum dayanılmaz bir hal alıyordu. Silahıma bakıyordum. Nasıl ateş edilir onu bile bilmiyordum... Emirler, küfürler birbirine karışıyordu ve askerler mağaranın üstünden geçip gidiyorlardı.” (s.163)

*“...Şair boşu boşuna dememiş: ‘**Heraklit**, **Heraklit** mümkün mü akarsuya vurmak kilit?’ Akarsu devrim ateşidir. Hem yakacak, hem kurtaracak. Bak **Che** ne diyor: ‘Devrime giriştin mi (Sahici bir devrimse eğer) bunun ucunda ya galip gelmek ya da ölmek var.’” (s.164)*

Bu karakteristik olaylar hem romana sosyal bir boyut kazandırır, hem de vaka zamanını belirler. Öyle ki **Son Cennet** romanında en güçlü taraf sosyal zemine sahip olmasıdır.

“Romanı sosyal zemini içerisinde değerlendirdiğimizde dönemin siyasî yapısı”⁸⁸ hakkında da bilgi edinmekteyiz.

*“... Bir hükümet vardı, Meclis’te partiler, milletvekilleri vardı. Adı **Süleyman Demirel**... Artık başbakan değil...” (s.57)*

Eserin sosyal zemininin güçlü olmasının bir nedeni de olay örgüsünün çeşitli coğrafyalarda meydana gelmiş olmasıdır. Çünkü roman Türkiye, İran ve Almanya’da geçmektedir. **Orhan Aras**, eserinde İran ve Almanya’nın da 1980 yıllarındaki sosyal yapısından bahsetmektedir.

⁸⁸ Ramazan Topdemir, “Romanda ve Tarihi Romanda Zaman”, Dergah Dergisi, Cilt.XIX., sayı: 222, Ağustos 2008, s.21.

1980 yılında İran, tıpkı Türkiye gibi karmaşık bir ortama sahiptir.* Çünkü “İran’da monarşi yıkılmıştır. Karışıklıklar 1978 Ocak ayından itibaren şiddetlenmiş ve 1979 Ocak ayında Şah ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve Şubat ayında da monarşik rejim yerini **Humeyni** liderliğindeki yeni bir rejime bıraktırmıştır.”⁸⁹

İran’ın panoramasına bakıldığında, **Son Cennet** adlı eserin arka planında da aynı olayların işlendiğini tespit etmekteyiz. Aliye, İran’da oluşan sol cepheyi, Ali ise sağ cepheyi temsil etmektedir.

“... Devrim olunca ortalık karıştı; buraya dönmek zorunda kaldım...” (s.96), “... Fabrikalarda sol ajitasyon, dışa bağımlı ekonomi gibi noktaların üzerinde yoğunlaşmıştı. TUDEH için temel hedef antiemperyalist temelde ulusal demokratik devrim ve bağımlılık zincirinin kırılmasıydı. Fakat bütün bu grupların pek az bildiği bir şey vardı ki, o da İslâmcılar tarafından teker teker kurşuna dizilince bunun farkına varabildik...” (s.223), “Ali, Kum’da okuyordu. Devrim olunca, Devrim Muhafızı olarak buraya geldi...” (s.88), “... Abim, o sıralar İslâmcıların içinde çok aktifti. Tahran’da Devrim Muhafızı’ydı...” (s.126)

Eserin geçtiği 1980 yılında Türkiye ve İran’da ihtilal sesleri kâh Âkil Abi ve Can’dan kâh Aliye ve Ali’den yükselirken Almanya’da da sosyal ortam çok da iç açıcı değildir. Çünkü Almanya, ekonomisini sıkıntıya sokan dış göçle karşı karşıyadır. Eserde dış göçle beraber, “... Türk işçilerinin kötü şartlar altında çalıştırılması olayları”⁹⁰ işlenmektedir.

* Mehmet Saray, Türk – İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s.180–181–182.

16 Ocak 1979: Humeyni taraftarlarını durduramayan Şah İran’ı terk etti. 11 Şubat 1979: Mehdi Bazargan ilk İslâmî ihtilal hükümetini kurdu. 12 Şubat 1979: Sovyetler Birliği ve ABD Humeyni rejimi tanıdı. 17 Ağustos 1979: Şah dönemine ait 405 kişilik bir asker – sivil grup idam edildi. 3 – 5 Aralık 1979: Şeriatnamedari, yeni anayasaya karşı çıkınca İslâm muhafızları ülkenin tek hakimi haline geldi. 21 Şubat 1980: Humeyni taraftarları, özellikle İslâm Muhafızları, Halkın Mücahitleri grubuna hücum etti. 23 Nisan 1980: Humeyni taraftarları solcu öğrencilerle çalıştı.

⁸⁹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi: 1914 – 1990, Cilt 1, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1994, s.750.

⁹⁰ Hasan Polat, “Almanya’ya Anadolu’dan Göç Sorunları”, Haksöz Dergisi, S.119, Şubat 2001, s.4.

İş gücü alımı anlaşmalarının imzalanmasıyla beraber, anlaşma yapılan ülkelerin büyük şehirlerinde Almanya ‘İş Dairesi’nce kurulan irtibat bürolarında genç, güçlü ve sağlıklı şartlara sahip işçilerin

“... — Dışarıdan ülkemize habire yabancı doluyor. Türkiye’den, Pakistan’dan, İran’dan, Bangladeş’ten binlerce insan Almanya’ya iş aramaya geliyor. Biz bunun altından kalkamayız ki... Gelenlere yer, ekmek, harçlık vermek, onları topluma uydurmak nelere mal oluyor bir bilseniz. Politikacılarımız günü birlik politikalarla halkı oyalıyorlar. Bazı partiler hâlâ uykudalar. Durmadan ‘Almanya bir göçmen ülkesidir.’ Zırvasını tekrar edip duruyorlar...” (s.259)

“... Almanya’daki Türklerin... Nasıl gettolaştıklarından ve bu grupların gelecekte Avrupa’daki demografik yapıyı nasıl etkileyeceklerinden bahsediyor...” (s.260)

Orhan Aras, Almanya’nın mülteci işçi politikalarını eserinde titizlikle vererek oradaki zamanın olaylarına çarpıcı bir şekilde ışık tutmuştur.

“... İçimizde üniversite bitirenler de vardı ve Alman ustabaşları onlara işaretle, ‘sadece pazılarınızla değil, kafanızla da çalışın’ diyorlardı. Yani bizleri kafasız insanlar olarak görüyorlardı. İlk gün hata ettim eldivensiz çalıştım. Teller, zımpara kâğıtları ve Allah’ın belası kimyevî maddeler ellerimi mahvetti. Parmaklarım delik deşik. Son gün, yani evvelsi gün acıdan sabaha kadar uyamadım. Beş yüz mark vererek beni işten çıkardılar. Tabii ki çok üzüldüm; ama ne yapayım bu ellerle de çalışılmaz ki... Sonradan anlattıklarına göre herkesi en fazla on gün çalıştırıyor sonra çıkarıyorlarmış. Çalışanların hepsi de kaçak işçilerdi maksatları nedir anlayamadım.” (s.316)

seçilerekten Almanya’ya gönderilmesi, Almanya’da göçmen işçileri zor işlerin beklediğinin ilk habercisiydi. Almanya’ya gitmeye karar vermiş Türkiyeli işçilerin başka seçenekleri de yoktur.

Friedrich Heckmann adındaki Alman araştırmacı göçmen işçilerin Alman iş piyasasındaki durumlarını dört boyutta ele almıştır;

‘1. Yabancı işçilerin büyük bölümü kalitesiz, meslek getirmeyen işlerde vasıfsız işçi olarak çalışmaktadırlar.

2. Bu işler ya bedensel ya da zihinsel ve sinirsel olarak zor, kirli, kaza oranı yüksek işlerdir.

3. Yabancı işçilerin %80’i imalat sanayinde çalışmaktadır.

4. Yabancı işçilerin her şeyden önce büyük ve prestiji olmayan firmalarda çalışmaktadırlar.’

Aynı durum Alman İş Dairesi’nce yapılan bir araştırma sonucu olarak da ifade edilmiştir: ‘Almanlar tarafından kabul edilmeyen az kazançlı, düşük sosyal statülü kötü şartlara sahip işlerde çalışıyorlar.

“Zaman kullanımı yazarın inisiyatifi doğrultusunda şekillenir. Bu bir nevi yazarın zaman karşısındaki tavrı ve ona yüklediği mana ile ilgilidir. Klasik romanlarda giriş-gelişme-sonuç üçlemesine sadık kalındığı görülür. Olaylar bir zaman diliminde başlar, gelişir, serpilir ve bir sonuca bağlanır. Bu tarz kullanım kronolojik, takvimsel bir uygulamadır.”⁹¹

Son Cennet'te kronolojik zaman kullanılmıştır. Vaka düz bir tarih şeridi gibi belli bir zamanda başlamış, olgunlaşmış ve bitmiştir.

Romanda zamanın geçişleri tarihlerle verildiği gibi, “*sabah, üç ay önce, saat beşi biraz geç, şafak vakti, sonbahar, evvelsi gün...*” gibi kavramları da kullanarak yazar zaman değişimlerini vermiştir.

Romanda zaman hususunda dikkati çeken en önemli hususlardan biri de zaman içinde kahramanların gösterdiği değişimlerdir. Romanın başkahramanları Aliye ve Can üzerinde zamanın olgunlaştırıcı etkisi açıkça görülmektedir. Okuyucunun karşısına Marksizm yanlısı olarak çıkan Can ve Aliye, sonrasında yürüdükleri yolun doğru olmadığını farkına varırlar. Dolayısıyla zaman, kahramanların bakış açılarında da değişikliğe uğramasına zemin hazırlamıştır.

Sonuç itibariyle zaman, kahramanlar ve mekân üzerindeki etkisini roman boyunca hissettirmeye devam eder.

⁹¹ Oğuzhan Karaburgu, “Postmodern Anlatılarda Zaman”, Maî Dil-Edebiyat-Kültür Dergisi, Sayı 1, Yıl 1, Nisan-Mayıs 2009, s.30.

2.1.3. MEKÂN

*“Roman, esas karakteri itibariyle bir terkiptir. Diğer birçok eleman gibi mekân da, bu terkihi meydana getiren önemli unsurlardan biridir. Ki mekân tabiri caizse, romanın ayağının yere basmasını sağlar.”*⁹²

Son Cennet adlı eserde mekân çok geniş bir alana sahiptir. Çoruh Nehri kıyıları, Iğdır, köy, yayla, İran ve Almanya eserin geçtiği mekânlardır. Romanlardaki bu mekânların tesadüfen seçilmediği, yazarımız **Orhan Aras**’ın biyografisi incelendiğinde daha iyi görülecektir. Yazar da Iğdır’ın bir köyünde doğup belli bir dönem bu coğrafyada yaşamış ve daha sonra Almanya’ya göç etmiştir.

Roman incelemelerinde mekânları genel itibariyle ikiye ayırabiliriz:

1. Dış Mekân: *“Buna ‘geniş mekân’, ‘açık mekân’ da denir. Olayların cereyan ettiği köy, kasaba, şehir, ülke, ova, deniz, dağ gibi açık alanlardan oluşan mekân”*⁹³

2. İç Mekân: *“Buna ‘dar mekân’, ‘kapalı mekân’ da denir. Ev, oda, daire, iş yeri gibi kapalı yerler.”*⁹⁴

2.1.3.1. DIŞ MEKÂN

Cengiz Aytmatov’un romanlarında dış mekânların hakim unsur olduğunu görmekteyiz. **Orhan Aras**’ın da **Son Cennet** romanını bu açıdan değerlendirdiğimizde **Aytmatov**’un izlerini taşımaktadır, diyebiliriz.

“...Ormanın içindeydik. Bizim varlığımızdan haberdar olan yakındaki kurtlar uluyor, tavşanlar kaçıyor, sincaplar bir ağaçtan inip ötekine tırmanıyorlardı. Kuşların esamesi okunmuyordu. Sesleri kulaklarımda yer etmiş karga, serçe, ağaçkakan, baykuş gibi tanıdık kuşların hiçbirisi ortalıkta görünmüyorlardı.” (s.5)

Eserde ilk olarak karşımıza çıkan mekân, okulundan uzaklaşmak zorunda kalan kahramanımızın köyüne giderek etrafındaki yerleri anlatmasıdır:

“...Arabaların farlarından fışkıran ılık bir bıçak gibi karanlıkları deliyor, araba homurdana homurdana, döne döne bir ip gibi dağların çevresine sarmalanmış

⁹² Mehmet Tekin, Roman Sanatı - Roman Unsurları I, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2001, s. 129.

⁹³ Nurullah Çetin, Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap, Ankara 2008, s. 136.

⁹⁴ Nurullah Çetin, a.g.e., s. 137.

yollardan tepelere çıkıyor, aynı şekilde de dolana dolana aşağıya iniyordu. Sürekli ormanın içinde yol alıyorduk. Ardahan'a yirmi km. kaldığını gösteren tabela..."
(s.7)

Kahramanın evi Iğdır'ın bir köyündedir. Roman boyunca yazar, bu köyün adından bahsetmez; ama civarındaki yerlerin isimlerini verir.

"...Birkaç kilometre sonra Iğdır tabelası göründü... Köye yaklaşınca beton kanal boyunca uzayıp giden kumlu yaya yolunu gösterdim..." (s.11)

Roman boyunca dış mekânın fazla olmasının nedenini var olan bir göçe, bir kaçışa bağlayabiliriz. Bu kaçış, çeşitli mekânları kahraman ve dolayısıyla okuyucuyla buluşturmaktadır.

"...İşte şu ilerideki dere Karasu'dur, artık kurtuldun..." (s.22)

Kahramanın saklanmak için köyünden ayrılıp başka bir yere gittiği köy *"...Ağrı'ya yakın bir köy"*dür. (s.18) Kahraman buradaki köyden fazlaca bahsetmez. Çünkü burada kaldığı sürece kirvesi Memo'yla birlikte yaylada vakit geçirirler.

"...Durduğum yerden aşağıya aktım. Pınardan akan incecik su boyunca kırmızı, beyaz laleler dizilmişti. Lalelerin aralarını öbek öbek otlar sarmıştı. Aşağıdaki derenin kıyısına gelişigüzel dizilmiş çadırlar birer siyah nokta gibi görünüyorlardı. Doğa capcanlı, rengârenk ama sessizdi. Arada bir havlayan köpek ya da sürülerin ortasından kopup gelen bir meleme, derin sessizliğin içinde kaybolup gidiyordu..." (s.21)

"... Ağrı Dağı'nın zirvesini kucaklamış milyonlarca yıllık karların ışıltısı..."
(s.22)

Can'ın Ağrı'ya yakın olan köy ve yayladan sonraki hareket yeri İran'ın Makü şehridir. Burada da Molla Hasan'ın evinde kalır.

"... Gerçekten de çok geçmeden çok geçmeden Makü'ye girdik. O sırada öğle ezanı okunuyordu. Büyük bir köy kadar olan Makü kazası bir karınca yuvasını andırıyordu. Yüksek dağların arasına sıkışmış dar düzlük ve ortasından akan çay insana huzurdan çok korku veriyordu. Düzensiz ve karanlık sokaklarda gezinenler, alış veriş için yüksek sesle konuşanlar, camiye koşanlar, dükkânlarını kapatan esnaf, yıpranmış, dökük esnaftan kopan toz bulutları, motorlu motorsuz taşıtlar katlanılmaz bir curcuna yaratıyordu." (s.82)

Yazar, Molla Hasan'ın evinden bahsederken evin içini hiç anlatmamıştır.

“... Demir çerçeveli kapıdan eve girdiğimde kendimi ren renk çiçeklerle dolu bir bahçenin içinde buldum. Kayısı, şeftali, erik ağaçlarının iç içe geçtiği bahçenin çevresi yüksek duvarlarla çevrilmişti. Bahçenin ortasına oturtulmuş taştan çatısız evin yeşil boyalı balkonu...” (s.83)

Yazar, her ne kadar Molla Hasan'ın evinin içiyle ilgili tasvirlerde bulunmasa da İran'ın bazı önemli dış mekânlarıyla ilgili tasvirlerde ayrıntılara inmiştir.

“Şu Demavent Tepesi, 5633 metredir, her mevsim tepesi karlıdır! Şu Baharistan Sarayı'dır, şimdi Meclis'tir! Şu Sipahsalar Camisi'dir, en meşhur camidir. Şu Müze-i Kah-i Gülistan'dır, en ünlü müzedir...” (s.141)

Kahramanın **Son Cennet** olarak tanımladığı son mekân Almanya'dır. Almanya'da bulunulan yerde dış mekânlara daha çok ağırlık vermiş ve yazar buraları ayrıntılarıyla resmetmiştir.

Can ve Aliye'nin yolları Almanya'ya gelince ayrılır. Bu ayrılık herkesin farklı yerlerle karşılaşmasına ve dolayısıyla mekânların da genişlemesine yol açmıştır. Aliye bir mülteci yurdunda kalır. Mülteci Yurdu da Wetzlar'dadır. *“... Ben Wetzlar'dan geliyorum, mülteci yurdundan...” (s.216)* Yazar mülteci yurduyla birlikte etrafını da okuyucuya titiz bir şekilde çizmiştir.

“Wetzlar'ın ortasından geçen geniş asfalt yol... Dom kilisesinin tam yanı başından, aşağıya istasyona doğru inmiştik...” (s.285)

“... Mülteci yurduna doğru koştum. Koştukça temiz sokakların, gürlü sokak lambaları ve açık renkli, bahçeli evler geride kalıyorlardı. Kirli karanlık kaldırımların başlangıcına koyu renkli, yüz yıllık sıvaları dökülmüş balkonsuz binaların uzun korkutucu gölgeleri uzanmıştı.” (s.265)

Aliye ve arkadaşı Fatma, Can'ı aramak için Frankfurt'a giderler. Frankfurt da en az Wetzlar kadar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

“... Daracık, kalabalık bir caddeye girdik. Vitrinlere çıplak kadınların resimleri yapıştırılmıştı. Kocaman kırmızı ampullü ışıkları yanıp sönen gece barlarının önünden geçtik. Hava güneşliydi; ama serindi. Gece yağın yağmurun ıslaklığı kaldırımların kenarlarında öylece duruyordu. Su birikintileri, hafifçe esen rüzgârla oradan oraya

savrulan kâğıt parçacıkları, sevimsiz, karışık renkli vitrinler, akıp giden kalabalık Frankfurt üzerindeki ilk izlenimi olumsuzlaştırmıştı. Wetzlar'a nazaran Frankfurt hantal, sevimsiz ve kirliydi. Oysa şehre, binalara hayranlık ve ilgiliyle bakmıştım.” (s.214)

Yazar Almanya'daki olayları anlatırken olayların üzerine oturduğu mekânı tüm gerçekliğiyle vermiştir. Kullandığı mekânlar, hatta güzergâhları hayalî değildir.

“...Tren şimdi Gieben'e varmıştır...” (s.285)

“... Kompartımanın tavanındaki yol haritasına bakmıştık. Frankfurt, Darmstad, Mannheim, Heilborn, Stuttgart...” (s.286)

Yazar Aliye ve Can'ın uzun bir süre sonra buluşmalarının ardından Almanya'da birlikte gezdikleri yerleri tüm detayları anlatmıştır. **Orhan Aras**'ın bizzat Almanya'da yaşıyor olması, belki de bu denli ayrıntıya girmesine neden olmuş olabilir.

“... Bizi, Baden Württemberg krallarından birinin ruhu mu buralara çağırmıştı, yoksa kaçışımız daha uzun sürün mü diye burayı seçmiştik, bilmiyorum... Königstrasse (Kral Caddesi) gerçek bir kral caddesi gibi ihtişamlıydı. Geniş görkemli, içinden tarih fışkıran caddede kalabalıklar bir yukarı bir aşağı yürüyorlardı. Saraylar, tarihi binalara bekçilik yapan heykeller, sütunları insana küçüklük hissi veren tiyatro binası ve tepesiyle geyik heykeliyle sanatçılar kahvesi...” (s.286)

Orhan Aras'ın eserinde yer verdiği Schiller'in evini ve bulunduğu caddeyi tüm ayrıntılarıyla vermiştir.

“... -Bak Schiller'in evi.

Önce sağ taraftaki krem renkli, köşe taşlarıyla dikkati çeken panjurlu eve bakmak istemişti. Evi uzun uzun incelemiş ve evin cumbasıyla eski bir Türk evini andırdığını söylemişti. Evin ön duvarında ünlü hukukçu Dr. Carl Wächter'in adı yazılıydı.

Arnavut kaldırımlarından aşağıya, Neckar Nehri'ne doğru inmiştik. Yan yana dizilmiş ahşap evlerin gölgesi caddeye düşmüştü. Untere Stalpergasse Caddesi'ni boydan boya geçmiş, sağ tarafımıza düşen teperlerdeki üzüm bağlarını büyük bir merakla izlemiştik. Caddenin sonundaki iki katlı evlerin altında yerin dibine geçmiş gibi görünen karanlık mahzenler dikkatimizi çekmişti.” (s.288)

“...Oradan, bir numaralı evin beyaz duvarında Untere Holdegasse yazan caddeyi geçmiştik...” (s.288)

“Mekânlar, kişiler ve yaşadıkları olaylarla yakından ilgilidir”⁹⁵ ve “mekânların tasvirleri romandaki insan tiplerini bütünleyici niteliktedir”⁹⁶ bu yüzden tasvir ile insan psikolojisi arasında sıkı bir ilişki vardır. **Orhan Aras**’ın iç mekânda olduğu kadar, uzun uzadıya verdiği dış mekân tasvirlerinde de kişilerin mekâna olumlu veya olumsuz bakışlarından psikolojilerinin nasıl bir durum içinde olduğuna karar verebilmekteyiz. Örneğin Can’ın içinde bulunduğu karanlık ve yalnızlık korkusunu dış mekân tasviriyle ustaca anlatması dikkat çekicidir.

“... Ormanın içindeydik. Bizim varlığımızdan haberdar olan yakındaki kurtlar uluyor, tavşanlar kaçışıyor, sincaplar bir ağaçtan inip ötekine tırmanıyorlardı. Kuşların esamesi okunmuyordu. Sesleri kulaklarımda yer etmiş karga, serçe, ağaçkakan, baykuş gibi tanıdık kuşların hiçbiri ortalıkta görünmüyorlardı. Sesleri de yoktu. Sanki bütün kuşlar ormanın derinliklerinde yitip gitmişler ve beni korkularıyla yapayalnız bırakmışlardı. Karşımızda uzayıp giden ormanın derinliği sanki siyah asfaltı, gökyüzüne yayılmış akşamın kızıl ve ürkütücü karanlığını içine çekmişti...” (s.6)

“...Vahşi ve heybetli dağların ortasında yalnızlığım ve korkularım arttıkça artıyordu.” (s.29)

“... O anda sanki Çoruh Nehri korkunç bir gürültüyle üstüme akmaya başladı. Karanlık bir çarşaf gibi boğazıma dolandı. Gözlerim kumlandı, yüreğim yandı...” (s.7)

Romanda karşımıza sıkça çıkan iğde ağacı Can için önemlidir. Çünkü onun tarlalarının ortasında bulunan iğde ağacına, dolayısıyla saf ve temiz duyguları taşıdığı günlerine götürür.

“... Köyün girişinde karşımıza çıkan küçük çay boyunca sıralanmış iğde ağaçlarının yanında şoföre durmasını söyledim... Çocukken hemen her gün buraya iğde yemeye gelirdik...” (s.12)

İğde ağacı gibi bazı betimlemeler de kahramanlardan Can’ı geçmişe götürmektedir. Özellikle Ağrı Dağı... “Ağrı Dağı’nın zirvesini kucaklamış milyonlarca

⁹⁵ Ömer Faruk Huyugüzel, “Halit Ziya’nın Sefile Romanında Realist Tenkitler”, Mehmet Kaplan’a Armağan, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s.194.

⁹⁶ Hilmi Yavuz, Roman Kavramı ve Türk Romanı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1977, s.12.

yıllık karın ısıltısı beni benden alıyor, uzak diyarlar götürüyordu. Bir kaçak, bir sığıntı olsam da yine de derin ve güzel hayallere dalmaktan kendimi alamıyordum.” (s.22)

Yazar, Can’ın yurduna duyduğu özlemi yine bir mekân tasviriyle verir.

“... Memleketim, şurada ötedeki dağların ardındaydı... Babamla beraber diktiğimiz şeftali ağaçları, gölgeliğine sığındığımız kocaman yapraklı ceviz ağaçları... Bahçemizin başında yirmi yıldır bekçilik yapan yaşlı dut ağacı...” (s.122)

Güneşin insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkisini Aliye’nin gözüyle dile getirir.

“... Gözlerim dışarıya kaydı. Yağmur kesmişti. Hafif bir ışık huzmesi ıslak meydanlığı parlatıyordu. Gökyüzüne baktım. Bulutlar çekilmiş, güneş kendini göstermeye başlamıştı. Oo! Allah’ım! Geldiğimden beri ilk kez görüyordum. İçime bir ferahlık doldurdu. İçimdeki bütün nefret ve umutsuzluk aniden kayboldu. Umutsuz olmamalıyım diye düşündüm, sevindim.” (s.206)

Yazar, Aliye’nin içinde bulunduğu ruh halini mekân tasviriyle örtüştürmeye çalışmıştır.

“... Önümüzden akıp giden Neckar Nehri bana sıcak ve yakın gelmemiştir ama hayalimde onun kirli sularıyla birlikte akıp uzaklara gitmiştim. Suyun kirliliği ve yabancılığı içimi karartmıştı.” (s.289)

“... Karların yere düşüşü, arabaların dumanlar çıkararak yollarda akışı, yollara dökülmüş tuzların kirli kirli karları eritilişi, küçüklü büyüklü binalara sinmiş duygusuz, karışık simetri kafamdaki düşünceleri basitleştiriyor, beni çocukluğumun yoksulluğuna geri götürüyordu. Burada karda, soğukta, bu tekdüzelikte yerimde duramıyordum. Adımımı sokağa atar atmaz çoğalıp azalan trafiği, sessizce akıp giden kabalığa bırakıyor Makü’ye uçuyordum Buranın soğuk havasını solurken, oranın sıcaklığını içime dolduruyordum. Buradaki yalnızlığımı, oradaki dost yüzlerini getiriyordum. Yabancı, تنها, uzak, ölçülü sokaklarının konukları hem bendim hem de içimde birlikte getirdiklerimdi.” (s.303)

Roman boyunca dış mekân önemli bir yere sahiptir. Öyle ki esere ismini veren **Son Cennet** de bir dış mekândır. Son Cennet: Almanya’dır.

“... Bütün bunlar bir sinema filmi gibi gözlerimin önünden akıp giderken aniden, köyümüzün hocası olanca sevimliliği ile gözlerimin önünde belirdi. Bana parmaklarımın arasındaki bir cennet tasvirini gösterdi. Birden bire önümde uçsuz bucaksız yeşil bir vadi oluştu. İçinde renk renk otlar, şırıl şırıl akan sular, uçan, öten, oynaşan kuşlar, yarı çıplak dolaşan huriler, masmavi gökyüzü ve hep gülen insanlar... Hepsi bizimdi, hepsi bizdik! İşte cennet burasıydı! İnsanlığın düşünü kurduğu son ve ebedî cennet! Burada yaşayacak, mutlu olacaktık... İçimden kalkıp Aliye’ye sarılmak geçti. Gideceğimiz yolda, ulaşacağımız ülkede yeniden mutluluğa kavuşmanın anahtar sözcüğünü söylediği için...” (s.150)

2.1.3.2. İÇ MEKÂN

Son Cennet’te geçen iç mekânlar, dış mekânlara nazaran daha az karşımıza çıkmaktadır.

Eserinin iç mekân tasvirlerinde, olumlu bakış açısının yerini hem mekânın nitelikleri, hem de bakış açısının tasvirdeki vasfı açısından olumsuz bakış açısına bırakmıştır.

Can’ın ilk olarak sığındığı evin odasını tasvir ederken, “karanlık”, “dar” ve “bir köşeye çekilme” gibi kavramları kullanması onun ruh halinin bir izdüşümüdür.

“... Taştan örülmüş ve tavanında kamışlar dizili odanın en karanlık köşesine çekilerek, daracık penceresinden geçit vermeyen koyu karanlığa gözlerime dikerek babamı düşünüyorum.” (s.27)

Yazar Aliye’nin Almanya’da mülteci yurdunun odasında kaldığı ilk günü çok çarpıcı ve ayrıntılı bir şekilde okuyucusuna resmeder:

“... Odadaki sessizlik, bıçak gibi havaya batırılan soluklarım, kuşku, korku, endişe ile dolu zaman... Çaresiz bir durumda sessizliğe bürünerek, dualarıyla tanrısına yönelen imanı bütün bir insan gibi ve iki büklümdüm. Aradaki tek fark dua okuma yerine saniyeleri saymamdı. Zamanı sürükleyen rakamlar benim duam olmuşlardı. Duvarlar, masa, yerdeki mavi renkli makine halısı, duvardaki iki küçük dağ manzarası hepsi gözlerimde birer rakama dönüşüyorlardı. Her baktığım yer zamanı belirten bir sayı gibiydi. Tam karşımdaki yuvarlak duvar saatinin yelkovanı bütün rakamları peşine

takmış sürüklüyordu. Terli avuçlarım iki yuvarlak sekiz, karşıdaki duvar kocaman bir, yerdeki halı on, bembeyaz tavan beş oluyor ve sürekli yelkovanla birlikte dönüyor dönüyorlardı.” (s.171–172)

Aliye’nin psikolojisi olumsuzken oda içleri daralmakta, olumlu iken oda içleri genişlemektedir.

“... Küçük oda birdenbire genişledi ve koca bir salona dönüştü. Tavandan sarkan lambanın ışığı gürlleşerek köşede bucakta kalmış karanlıkları yok etti. İçimde renkler durmadan umut doğuruyorlardı.” (s.173)

Wetzlar’daki yurdun odası da ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir.

“... Beyaz tavan, beyaz duvar kâğıtları, yer yer delinmiş kahverengi tahta kapı, duvara tutturulmuş zevksiz kitaplık, küçük buzdolabı, yanı başındaki tek kişilik yatak, caddeye bakan iki parçalı küçük pencereler ve derin sessizlik...” (s.173) Ve yurdun lobisi de olumsuz bir şekilde çizilir. *“... Salondaki karmaşa, insan ve renk cümbüşü midemi bulandırdı. Uğultuya dönen sesli, sessiz konuşmalar, bağırın, çağırın, oynayan, sandalyeleri, masaları çeken çocuklar, tavana kadar yükselmiş sigara dumanı, bıyıklı, bıyıksız, çirkin, yakışıklı, yaşlı, genç erkeklerin anlamlı, anlamsız bakışları, kadınların umutsuz, kırılğan ve sinik halleri kafama doluşan düşünceleri bir yerden bir yere savurdu, içimi allak bullak etti. Herkesten ve kendimden nefret ettim!” (s.204)*

Romanda iç mekânlar tasvirlerinden biri de Can’la Aliye’nin beraber gezdikleri Schiller’in evidir. Yazar bu evi ayrıntılı bir biçimde resmetmiştir.

“... İçeri girmiştik. Giriş salonu basık ve küçüktü... Önce soldaki odaya girmiştik. O oda koca Schiller’in doğduğu odaymış. Oldukça küçük ve mütevazı bir odaydı. Duvardaki yazılara göre, Schiller’in babası askeri doktormuş...” (s.290)

Romanda Can’ın hastayken kaldığı oda, yaşadığı kötü ve acı günleri çok net bir şekilde yansıtmaktadır.

“... Kapının tokmağını çevirmemle kapı açıldı. Ağır, ekşi bir koku burnumu yaladı. Gözlerim şimşek hızıyla odanın içinde gezindi. Daracık, basık tavanlı, kirli, karışık odada Can, karşı duvarın dibindeki divanda yatıyordu. Üzerinde boydan boya serili bir örtü vardı...” (s.326)

Eser boyunca mekân tasviri kahramanın bakış açısından yapılmıştır. “*Olayları yaşayan kahraman, olayların cereyan ettiği yere, doğal olarak anlatıcıdan daha yakındır. Dolayısıyla o, mekâna daha yakından ve daha beşeri bir sıcaklıkla bakar.*”⁹⁷

Orhan Aras, *Son Cennet* eserinde tasvirlerini realist bir tasvir çerçevesine oturtmuştur ve “*gözlenen varlık ve olayları en ince ayrıntısına kadar*”⁹⁸ tasvir etmiştir.

Son Cennet adlı eserin tümüne baktığımızda mekânın çok geniş bir yer tuttuğunu görürüz. **Orhan Aras** da bu geniş mekânın üzerine olaylarını ve şahıslarını titizlikle yerleştirmiştir.

2.1.4. BAKIŞ AÇISI VE ANLATICI

“*Her yazar, ifade etmek istediği düşünceye, nakledici vakaya ve eserine vermek istediği şekle göre anlatıcı ve anlatıcılar yaratmak zorundadır.*”⁹⁹ Bu nedenle, “*kurmaca sanatının asal unsurları hüviyetinde bulunan olay, kişi, çevreye bakılan bakış açısı*”¹⁰⁰ kurmaca eserin çözümleme aşamasında önemli bir yer tutmaktadır.

Son Cennet adlı romanın merkezinde Can ve Aliye olmak üzere iki kişi yer almaktadır. Kahraman-anlatıcı olarak adlandırdığımız Can ve Aliye, eserdeki rolü gereği, hem anlatıcı ve hem de anlatılan konumundadır. “*Okuyucu onların bakışaçılarından olaylara ve kişilere bakmakta, onların zihin ve görüş alanına giren noktalar hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Okuyucu, onların görmediğini görmez, bilmediğini bilmez.*”¹⁰¹

Son Cennet adlı romanın yapısında dikkate şayan bir durum söz konusudur. Romanın bölümleri ilk önce art arda altıncı bölüme kadar gelir. Bu bölüme kadar olaylar, tamamıyla Can’ın bakış açısından verilmektedir. Fakat altıncı bölümden sonra yazar, bölümlerde tekrar numaralandırmaya gitmiş ve romanı onuncu bölümde tamamlamıştır. Almanya macerasıyla başlayan bu bölümden itibaren olayların merkezinde Aliye vardır ve vak’alar onun bakış açısıyla verilmiştir. Can’ın fonksiyonu

⁹⁷ Mehmet Tekin, Roman Sanatı - Roman Unsurları I, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2001, s.154.

⁹⁸ Nurullah Çetin, Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap, Ankara 2008, s.140.

⁹⁹ Mehmet Kaplan, Hikâye Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s.364.

¹⁰⁰ Necla Aytür, Amerikan Romanında Gerçeklik, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1974, s.38.

¹⁰¹ Mehmet Tekin, Romancı Gözüyle Peyami Safa, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s. 146.

ise yok denecek kadar azalmıştır. Romanı adeta ortadan ikiye bölen bu durum, romanın akıcılığını da etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romanın ilk altı bölümü ile son on bölümünde başkahramanların bakış açılarını ayrı ayrı incelemenin yerinde olacağı kanısındayız. Çünkü romanın Almanya'ya gidinceye kadar olan kısmında, olayların merkezinde Can dururken, Almanya'ya gittikten sonra merkeze Aliye geçmektedir.

Romanda anlatıcılardan biri, romanın bakış açılarından olan Can'dır. Yani anlatıcı, kahraman anlatıcıdır. Olaylar, onun ağzından sunulmuştur. Anlatıcı Can, romanda kendisinin psikolojik durumunu bizzat anlatandır.

“... Ben, nasıl bir adamdım? Şimdi de bir gönül katili olmaya mı karar vermiştim. Ya inançlarım? Ya ideallerim? Yüreğimi, beynimi dolduran bu sözler, sloganlar, tezler, teoriler, hepsi yalan ve boş muydu? Acımasızca elime bir silah almış ve bir insanı vurmuştum...” (s.47)

Can, yalnızca kendisini anlatmaz. Mekânı ve şahıs kadrosunu da kendi dünyasının süzgecinden geçirip okuyucuya anlatmaktadır.

“... Ormanın içindeydik. Bizim varlığımızdan haberdar olan yakındaki kurtlar uluyor, tavşanlar kaçışıyor, sincaplar bir ağaçtan inip ötekine tırmanıyorlardı. Kuşların esamesi okunmuyordu. Sesleri kulaklarımda yer etmiş karga, serçe, ağaçkakan, baykuş gibi tanıdık kuşların hiçbiri ortalıkta yoktu. Sanki bütün kuşlar ormanın derinliğinde yitip gitmişlerdi...” (s.6)

Romanın ikinci derecedeki kahramanlarından Memo'nun kız kardeşi Dilo, Can'ın bakış açısıyla şu şekilde aktarılmıştır:

“...Dilo okumamış bir dağ kızı, bir küçük güvercindi ama gönlü dolu biriydi. Dinlemeye, öğrenmeye aşıktı. Bir sürü efsaneler, halk hikâyeleri bilirdi.” (s.47)

Son Cennet'teki diğer başkahraman Aliye de kahraman anlatıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya'da yaşanan bütün olaylar, oradaki mekânlar ve şahıslar Aliye'nin bakış açısından anlatılmaktadır.

“...Dillenburger Caddesinden sola kıvrıldım. Burada trafik daha kalabalıktı. Her şey ne kadar da düzenliydi! Ne kulakları sağır eden klakson sesleri, ne bağrışlar ne de kahvelerden taşan erkek gürültüleri vardı. Sabahın loşluğu, inceden yağan yağmur, arada bir yoldan kayıp giden araba farlarından fışkıran ışıklar ve kahvelerde oturan kadınlı erkekli sessiz topluluklar...” (s.173)

Aliye'nin bakış açısından Can'ı okuyucuyla buluşturmasına şöyle bir örnek verebiliriz:

“...İran’a gelişi, yurduna, sevgilisine, ailesine duyduğu özlem, yarım yamalak öğrendiği ideolojisi, elini kana bulaması hep bir arayışın, kaçışın çabasıydı...” (s.170)

Kahraman-anlatıcı olan Can ve Aliye'nin anlattıkları ile okuyucu adeta roman içinde yaşamakta, gözlemci bir figür gibi anlatılanları gözlemlemektedir. Dolayısıyla bu da romana daha sıcak bir hava, bir samimiyet katmaktadır.

Can, romanda kendi mizacı, psikolojik durumu ve kültürel donanımı hakkında bilgi vermektedir.

“...Türkiye’den koptuğum birkaç ay içinde yaşamdan çok şey öğrendim. Başıma bu korkunç olay gelen kadar bir çocuk gibi hareket ettiğimi kabul ediyorum. Okuduklarım benim için asla değişmez katı gerçeklerdi. Ama burada, saf ve cahil görünen insanların içinde çok şey öğrendim... Daha olgunlaştığımı düşünüyorum... Düşüncelerimi artık bir çizgi üzerinde yoğunlaştırabiliyorum. Önceleri düşüncelerim dağınıktı. Her hale ve duruma göre değişkendi. Şimdi doğmalardan uzaklaşmaya çalışıyorum.” (s.121)

Aynı şekilde Aliye de romanda kendi mizacı, psikolojik durumu ve kültürel donanımı hakkında bilgi vermektedir.

“... Beni çarşafli görüp de aptal zannetme. Türkiyelilerin öbür İslam ülkesindeki insanlara biraz havadan baktıklarından haberim var... Ben devrime kadar Tahran’da üniversitede, Yabancı Diller Fakültesinde okuyordum. Son sınıftaydım. Devrim olunca ortalık karıştı; buraya dönmek zorunda kaldım. Buralar bana göre değil. Burada boğuluyorum!...” (s.96)

“...Bak ben çok iyi Almanca konuşurum. Yani cahil, kültürsüz, ayak bağı olacak kadar basit biri değilim.” (s.124)

Kahraman-anlatıcı olan Can ve Aliye, zaman zaman normal anlatıcı seyrinden farklı olarak nutuk havası taşıyan bir üslupla karşımıza çıkmaktadır.

“...Grup grup toplanıyor, anayı, babayı, kardeşleri, sorumlulukları, yoksulluğumuzu unutuyor, ülke kurtarma planları yapıyorduk! Kim olursa olsun aksini söyleyen ebedî düşmanımız oluyordu! Onların hepsi faşisttiler! Kapitalistlerin uşakları, emperyalizmin uzantıları ve halkımızın düşmanlarıydılar! Oysa şimdi anlıyorum ki, ne biz Marksizmi doğru biliyorduk, ne de onlar faşizmi! Bilim ve yurt adına, bir rüyanın

çocuklarından başka bir şey değildik! VE tabî ki o rüyamızdaki amansız düşmanlar, bizlerden farklı düşünen kendi arkadaşlarımızdan başkaları değildi!” (s.133)

“...Burada bir ideolojiye sarılmak ve onun uğrunda ölmek bile imkânsızdı! Her şey her şeyden soyutlanmış, her şey her şeyden derin çizgilerle ayrılmıştı. İnsanın rolü belliydi!” (s.232)

Kahraman-anlatıcı ve teklik bakış açısıyla yazılmış olan **Son Cennet** romanında otobiyografizmin izleri vardır. Çünkü “*otobiyografik karakterde yazılmış metinlerde kahraman-anlatıcı, hem vakanın yaşandığı devirdeki halini, hem ferdî geçmişini, hem de anlatma zamanın ait dikkatlerini nakledebilir. Böylece üç ayrı zaman dilimine ait hususilikler sosyal şartlarıyla birlikte, bir vaka çevresinde ifade edilebilir. Kahraman-anlatıcı, çocukluk ve gençlik yıllarındaki halini ayrı bir insana aitmişçesine ele alabilir. Kahraman-anlatıcı, yerine göre sevgi ve istihza ile kendi çocukluk, gençlik dünyalarını nakleder, hatalarını, saflıklarını anlatır, pişmanlıklarını göz önüne serer. Her halükarda ‘kahraman-anlatıcı’nın “ben”i eserin merkezindedir.*”¹⁰²

Ayrıca romanda dikkati çeken bir diğer husus da Can ile yazarın hayatlarında ortak noktaların bulunmasıdır. Yazarımız **Orhan Aras** da Can gibi Iğdır doğumludur, öğretmen okulunda öğrenim görmüştür ve hâlihazırda Almanya’da yaşamaktadır. Fakat Marksist bir anlayışa sahip olan Can ile yazar arasında ise dünyaya bakış açısından herhangi bir ortaklık görülmemektedir. Bu durum Aliye için de geçerlidir. Ancak Aliye ve Can’ın dışında Ali’yi yazar, yansıtıcı bilinç olarak kullanmıştır, diyebiliriz. Aras’ın düşünce yapısına bakıldığında Ali ile ortak noktalarda kesiştiğini görmekteyiz. Söz gelimi yazarın, Ali’nin muassır medeniyetler seviyesine ulaşılırken, milletin kendi kültüründen kopmaması, kendi özünü kaybetmemesi gerektiğini savunmasıyla Aras’ın kendisini Avrupa’da yaşayan Türk tebligatçısı olarak görmesi gibi.

¹⁰² Şerif Aktaş, Edebiyatta Üslûp ve Problemleri, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 94.

2.2. AYRILIĞIN RENGİ HÜZÜN

Orhan Aras'ın *Ayrılığın Rengi Hüzün* adlı eseri otobiyografik bir romandır. Fakat alışılmış bir otobiyografik roman türünden de farklıdır. Çünkü eser, **Aras**'ın yaşadığı olayları, hayat hikâyesinden kesitleri, çocukluk, gençlik yıllarını; ailesini, eşini, dostunu, yaptığı işleri ve görüp geçirdiklerini bir silsile içinde anlatmaz. **Aras**, daha çok iç dünyasında var olanları okuyucusuna aktarmak istemiştir. Bunu yaparken de yeri geldikçe gerçek hayatından kesitlere yer vermiştir. Bu açıdan baktığımızda esere hatıra romanı da diyebiliriz.

Ayrılığın Rengi Hüzün, kahramanın sevgilisine yazdığı, başlıklı ve tarihli mektuplarından oluşmaktadır. Ancak esere ilk bakıldığında, bu bölümlerin mektup olduğu anlaşılmamaktadır. Eserin ilerleyen sayfalarında yazarın ağzından yazılmış mektuplar olduğu anlaşılmaktadır.

“... Dün şu mektuba başladım ve yarım bıraktım. Kafamı bir türlü toplayamamıştım.” (s.40)

Eseri biraz daha incelediğimizde mektupların da aslında adeta bir günlüğü anımsattığını tespit etmekteyiz. Çünkü yazarın amacı, sanki bir sevgiliye yazılmış mektuplarmış gibi kendi iç dünyasındaki çarpışmaları okuyucusuna sunmaktadır. Öyle ki kahraman, eser boyunca sevgilisi hakkında en ufak bir ayrıntı bile vermemektedir.

Eser on iki bölümden oluşmaktadır. Her bölümün bir başlığı ve tarihi vardır. Eser, *Şimdi Sen Güzelce Sabret... 15 Haziran, Ben Ancak Derdimi ve Kederimi Onunla Paylaşıyorum... 21 Ekim, Birden Bire Onlar Bütün Ümitlerini Yitirdiler... 26 Ekim, O Gönüllümüzü Birleştirmiştir... 27 Kasım, Bir İnsan Ancak Gücü Yettiğinden Sorumludur... 28 Kasım, Kalpleri Darmadağınaktır... 30 Kasım, Her Yolun Başında Oturmayın... 2 Aralık, Sabrettiğine Karşılık Sana Selam Olsun!... 7 Aralık, Onların Kimi Mutsuzdur, Kimi Mutlu... 12 Aralık, Sakın Ümitsizliğe Düşenlerden Olma!... 15 Aralık, Hayır Hayır, Kaçıp Sığınılacak Yer Yoktur!... 5 Haziran, Kalpleri Darmadağınaktır!.. 10 Haziran ve Serin ve Hoş Olmayan Kapkara Dumandan Bir Gölge Altındadırlar... 15 Eylül* başlıklı bölümlerden oluşmaktadır.

15 Haziran tarihli *Şimdi Sen Güzelce Sabret* adlı bölümde kahraman Almanya'daki rutin bir pazar gününü, samimi oldukları komşularını anlatır. Bunlardan söz ederken de okuyucusuna vermek istediği bazı iletiler vardır. Kahraman, Almanya'daki dostluk, arkadaşlık bağlarının ne kadar da zayıf olduğunun altını çizmek

istemektedir. Kahraman, Almanya’da, insanları yıldırان yoğun çalışma temposunun insanlık ilişkilerini yok etmeye başladığından bahsetmektedir.

“... İş diye aşkımızı, duygularımızı öldürdüler. Bizi de öldürdüler anlıyor musun bizi de! Aşk olmayan yerde insan olur mu? Yabancılaştık, birbirimizi tanımaz olduk. Bütün bağlarımızı kopardılar. Yuttular bizi, bir köpek balığı gibi yuttular... Her yerde insanın kapkara yüreğinin, kanlı ellerinin izleri var. İğreniyorum bu gidişten, bu temizlikten, bu sunilikten.” (s.10)

Almanya’nın bu sunîliği onu zaman zaman bütün berraklığıyla köyüne ve çocukluk hayallerine götürmektedir. Çünkü kahraman orada sevgilerin en güzelini yaşamıştır. Her şeyden önemlisi sıcacık yuvasındadır. O kocaman Almanya’ya değil, küçücük köyüne sevdalıdır.

“...Kaçışlarımı sana anlatmıştım. Bir ruhtan bir ruha, bir gönülden bir gönüle, bir şehirden bir şehire, bir ülkeden bir ülkeye... Ama nereye gitsem, nedense gönlüm hep o küçücük köyde kalıyordu. Tarlasında, suyunda çiçeğinde, böceğinde, sahte de olsa siyah önlüğümde, salkım söğüdümdede, beyaz danada ve Gönülcüğün ela gözlerinde, gamzelerinde kalmıştı yüreğim. Ayrılıkların, hüznün renginde kaldığı gibi!” (s.12)

Kahraman, bu eserinde daha çok onu inciten, ruhunu hassaslaştıran ve kendisini duygularından; kısacası inişli çıkışlı psikolojisinden bahsetmektedir. 21 Ekim tarihli **Ben Ancak Derdimi ve Kederimi Onunla Paylaşıyorum...** adlı bölümde onu iç dünyasına iten yalnızlıktan bahsetmektedir. Kahramanın iç dünyası karmakarışıktır. Bunu kendisi şöyle ifade etmektedir:

“... Ya benim iç dünyam? Renkli veya paramparça bir mozaik düşün. İç dünyam aynen öyle. Tarif edemediğim renkler, biçimler, melodiler, acılar, özlemler ruhumu baştanbaşa bir sur gibi kuşatmışlar. Ruhumdaki bütün bu karmaşaya rağmen nasıl bir çizgi üzerinde sabırla yürüyebildiğime hep şaşırmışımdır. Ama sağlıklı düşündüğümde, beni ruhuma işlemiş sevginin kurtardığını biliyorum.” (s.13)

26 Ekim tarihli **Birden Bire Onlar Bütün Ümitlerini Yitirdiler** adlı bölümü yine ayrı bir hüznün kapısını aralamaktadır. Kahraman, bu yazısında komşusu Erhart Weber’i ve eşini tanıtmaktadır. Kahramanın bu komşularını tanıtmasının sebebi, Almanya’yı sarmış olan ve bir hastalık haline gelen yalnızlığın bütün insanlara yayılmasıdır. Almanya’da sadece gurbetçiler yalnız değildir. Almanlar da kendi yurtlarında, kendi içlerinde yalnızlığa mahkûm edilmişlerdir.

“... Sanki bu çocuklar bizim çocuklarımız, sanki şu ülke, şu topraklar, şu insanlar bizim insanlarımız değil! Her şey nasıl ve ne çabuk değişti Allah'ım! Herkesin arabası, dayalı, döşeli evi oldu. Ama bununla birlikte zevklerimiz, birlikteliğimiz, sıcak ilişkilerimiz kayboldu gitti. Sanki bir yerlerden mutsuzluk, bencillik pompaladılar. Amerikalılar gibi robotlaştık, sunileştik. İnsanlar yoruldu, bıktı bir şeylerden ve kabuklarına çekildiler. Yaşamın rengi, tadı, tuzu kalmadı. Kimse kimseyle ilgilenmiyor artık. Kimse kimsenin gözlerinin içine gülerek ve insancıl bir sıcaklıkla bakmıyor.” (s.32)

27 Kasım tarihli ***O Gönüllerimizi Birleştirmiştir*** adlı bölümüne kahraman, yine hüznü, dokunaklı, ağlamaklı kelimeleriyle başlamaktadır. Kahraman, hemen hemen bütün yazılarında bu atmosferin içindedir. Onun için Almanya her gün yağmur yağın, kapalı kimi zaman da fırtınalı bir yerken, köyü her zaman güneşli ve sıcaktır. O, kendisini böyle atmosferden alıkoyamadığı için de hep dertlidir, hep bitkindir.

“...dertler... Acıları, dertleri, şu yaşamın manasızlığını, şu anlaşılmazlıkları, şu aynı dilden konuşamamayı, şu şefkatsizliği ne yapmalı, nereye gömmeli? İnsan kendisinden kaçabilir mi? Bazen kaçmalı, kaçabilmeli, kendini de terk edebilmeli insan! Şu yılgınlık, şu problemleri erteleme işi, şu yenilgi sendromu öldürecek bizi! Şu başkalarının mutluluğu için kendi kendimizin katili olma olgusu ve kahpece yaşamak yıldırarak bizi! Canım benim ne etmeli? Şu ateşten çemberi yarıp geçmenin bir yolu olmalı değil mi?...” (s.39)

Kahramanın ruhunu hırpalayan bu hallerin yanı sıra onu en çok üzen Almanya'nın, Almanların onu içlerine almamasıdır. Kahraman, koskoca ülkede eldir, yabandır, yabancıdır. Kendini üzen bu durumu başından geçen bir olayla somutlaştırır. Dil okulunda tanıştığı Türkoloji hocası olan Dr. Hermann V.'in evine gider.

“... Kapıyı karısı açtı. Aynı yaşlarda, kısa saçlı, sarışın, orta boylu, ince, gözlüklü, asık suratlı biriydi. O da üniversitede hocaymış. Beni görür görmez hiçbir şey söylemeden başka odaya geçti. Dr. Hermann V. Beni oturma odasına aldı ve karısının yanına gitti. Gitmesiyle de sesler yükseldi ve küçük bir tartışma yaşandı. Söylenenleri duyuyor ama hiçbir şey anlamıyordum. Bir kaç dakika sonra Dr. Hermann V. Geriye geldi.

- Kusura bakmayın karım sizin gitmenizi istiyor, dedi.

O an sanki kısmî bir felç geçirdim ve oturduğum yerde öylece kalakaldım...”
(s.43)

28 Kasım tarihli... **Bir İnsan Ancak Gücü Yettiğinden Sorumludur** adlı bölümünün ilk satırlarından itibaren kahramanın ruhunun ne kadar da çapraşık ve karamsar olduğunu görmekteyiz. Kahraman, kendisini yaşam karşısında çok güçsüz hissetmektedir. Hatta yaşam, onun için tanımlanamayan garipliklerle doludur. Kahraman, burada hayatı sorgulamaktadır. Bu durum da onun ruhunu yormaktadır.

“... Öyle güçsüzüm ki...

Hastalık ve özlem...

Ölümü derinden duyumsuyorum. Azrail’in parmakları ruhumda geziniyor. Okşana okşana ölüyorum anlayacağın. Yaşam çok garip. Mutluluğun ne kapısı ne de penceresi var. Bir yerlerden atlamak gerekiyor. Yaşama hazırlanmak, yaşamı sorgulamak, yaşamla dalga geçmek, hepsi yalan. Bir curcuna içinde yol alıp gidiyoruz. Çoğu kez, başımıza bu kadar olayın nasıl geldiğinin bile farkında olamıyoruz. Yaşam bizimle dalgasını geçiyor. Zavallı birer figüran mıyız, yoksa aptal başrol oyuncular mıyız, bilemiyorum. Ama çoğu şeyin bizim dışımızda olup bittiğinin bilincindeyim.” (s.46)

Kahraman, ne zaman hayat karşısında kendini üzgün, yorgun ve kötü hissetse düşünce dünyasında çıkış noktası köyü, annesi, babası ve kardeşleri olmaktadır. Hemen hemen her bölümde köyündeki güzel anılarından bahsetmektedir. Onu kimi zaman bir ağaç, kimi zaman bir masal, kimi zaman bir yaprak sarması geçmişe götürmektedir.

29 Kasım tarihli, ... **Bu Dönüş, Sadece Seslenmeye Bakar** adlı bölümde kahraman, iç dünyasındaki çırpınışları anlatmaya devam etmektedir. O, çözümünü bulamadığı sorunlu bir psikoloji içerisindedir. Kendini, hayatını, etrafındakileri sorgulamakta ve eleştirmektedir; fakat yine de bunlar kendisini çözmeye yetmez. Çünkü o, aynı zamanda en büyük ikilemlerin içersinde kalmıştır.

“... doğrusu, bu yabancı duyuların düşlerinden nefret ediyorum. Bazen kendimden de! Biri bana, ‘Kendini sevmeyi öğrenmelisin,’ demişti. Bu sözün doğruluğuna hiçbir zaman inanmadım. Aslında insan, kendisi ile baş edebilmeyi öğrenmeli. Çünkü içimizde hükmedemediğimiz canavar bizi yiyip bitiriyor. Kendimi

niçin sevecek mişim ki? Bu fizyolojiyi, bu karakteri ben istemedim ki... Benim dışımda gelişen bir olguyu ben niçin seveyim ki?...”(s.57)

Kahraman, kendi psikolojisini “konar-göçer psikolojisi” olarak tanımlamaktadır. Çünkü o, mutluluğu henüz bulamamıştır ve arayış içindedir. O, bu halini çocukluğuna inerek anlatmaktadır.

“... Çocukken de mutluluğumu arardım. Tabî ki, mutluluğun adını koyamazdım. Yani bilinçli bir mutluluk arayışçısı değildim. Ama aradığım şeyler, şimdi anlıyorum ki mutluluğun ta kendisiymiş. Yoksul, mutsuz, gözyaşı dolu evden kaçmak arzusu ile yemeğimi bile doğru dürüst yemezdim...”(s.59)

Kahraman, 30 Kasım tarihli ***Kalpleri Darmadağınaktır*** adlı bölümde Almanya’daki Türk evlerinin kundaklanması olayını anlatır. Bu olay, onun içindeki yabancılık hislerini depreştirmektedir. Yabancılık hissi de yazara gurbette olmanın hüznünü hatırlatır.

“... Şimdi ise gurbette ve yalnızdım. Yine sulara ve suların bağrında oynayan ışıklara bakıyordum ve içim sıkılıyordu. Özlemleri, yalnızlığı, garipliği, çaresizliği ve ikilemi derinden duyumsuyordum. Sanki bir yerlerimde taze bir yara vardı ve hafiften sızlıyordu. Sanki hiç ummadığım biriyle karşılaşacakmışım gibi heyecanlanıyor ve titriyordum. Işıkların gizeminde bir buhar gibi yükselen memleket duyguları aklımı başımdan alıyordu...” (s.63)

Kahraman, içindeki karmaşıklık ve isyanı şöyle dile getirmektedir:

“... Bu benim! İsyan eden, aya öfkelenen benim! Gamlara düşen, kararsız ve çılgınca yalnızlığın yüzünü tırmıklayan bendim! Karanlıklara küfreden, ışıklı gözyaşlarının önünde diz çöken bendim! Demirdim, ufalanmış toz olmuştum! Mıknatıslar peşimdeydi, başıboş rüzgârlara kucak açmıştım. Sürgün yurtlar yuvamdı benim...”(s.66)

2 Aralık tarihli, ***Her Yolun Başında Oturmayın...*** başlıklı bölümde, kahraman kendi yurdunun, kendi topraklarının sıcaklığından; arkadaşlıkların, dostlukların samimiyetlerinden ve en önemlisi yüreğinde derin yaralar açan gurbet kavramından bahsetmektedir. Her şeye rağmen kahraman, yurdunu sevmektedir. Çünkü en samimi duyguları orada yaşamıştır ve bilir ki yine bütün güzellikler oradadır.

“... Doğduğumuz topraklar bize sıcaklık ve samimilik bahşetmiş. Evet, çoğu şeyden mahrum büyüdük. Bir oynucağımız olmadı. Bir kez olsun şöyle kırlara çıkıp da renkli bir uçurtma uçurmadık. Bir kez olsun canımızın çektiği şekeri alıp yiyemedik. Bir kez olsun bir atlıkarıncaya binemedik. Okula gittik cebimizde üç kuruşumuz olmadı. Üstümüz başımız zaten felaketti. Ama sonuçta gülümseyen yüzümüz, dostluktan kabaran yüreğimiz, kendimizi feda edebileceğimiz arkadaşlarımız vardı. Ve nedense yoklukların da pek farkında değildik. Her gün, Bir odun parçasını çantamızla birlikte küçücük kucağımıza sıkıştırır, güle oynaya okulun yolunu tutardık. Hatta o yükümüze rağmen karların, buzların üzerinde kayma yarışına girer, yerlere düşer, bir yerlerimizi incitir, ağlar daha yaşlar yanaklarımızdayken yeniden güler, yeniden kayardık. Ümit, gelecek, varlık gibi konular umurumuzda bile değildi. Hele yabancılık, gurbet aklımızın ucundan bile geçmezdi. Sanki o gurbete yakılan onlarca yakıcı türküleri söyleyen bizim analarımız değildi.” (s.74)

Kahraman, 7 Aralık tarihli **Sabrettiğine Karşılık Sana Selam Olsun** bölümüne sabır kavramından bahsederek başlamaktadır.

“... Şu sıralar en çok tekrar ettiğim sözcük, sabır... Sabır yaşamı ve umutlarımız kemirdikçe kemirdi. Hele sensizliğe sabretmek o kadar güç ki...” (s.79)

Kahraman, bu bölümde olduğu gibi hemen hemen bütün yazılarında yaşamı sorgulamaktadır. Çünkü kendisi yaşamı, gerçekleri bir türlü anlamlandıramamaktadır. Biraz da bu nedenle kendini yalnız hissetmektedir. Hayat, ona sıradan olayların yaşandığı bir yer gibi gelmektedir. Kahraman, bu ruh halini şöyle anlatmaktadır:

“... O gece eve dönmedim. Gittim ve tren istasyonunun içindeki banklardan birine oturdum. Telaşla koşuşturan yolcuları izledim. Her yüz ifadesinde başka mekânın, bir başka düşüncenin renklerini gördüm. Çizgilerle duyguların izlerini sürdüm. Her şey ayrılık kusuyordu. Bir yerden bir yere... Bir dünyadan başka dünyaya... Adımlar adımlar... Acı acı öten raylarda gizli ayrılık serüvenleri ve karanlıkların şeytani kahkahaları. İğrençti her şey! Yaşam bayağılık kokuyordu. Tekdüzelik bütün varlıklara sinmiş, her şeyi aynı biçime ve renge sokmuştu. Çeşnilik denen şey, aynı berbat melodinin tekrarından başka bir şey değildi. Eflatun’un dediği gibi, ‘Gökkubbe’de söylenmemiş yeni bir şey yoktu.’ Gözlerimizde perde,

gönlümüzde perde, beynimizde perde ve gerçekler perdelerin arkasında meçhul mü meçhul... İsyanın bile manası yoktu. Çünkü gerçek bir kez kayıptı. Gerçeği aramak, gerçeği tanımak öyle kolay bir iş de değildi.” (s.82)

Kahraman, sürekli bir arayış içindedir. Kimi zaman gerçekleri aramaktadır. Kimi zaman yaşamın renklerini kimi zaman da mutluluğu aramaktadır. Aslında o, kendisinin tam manasıyla nerede mutlu bulabileceğini tahmin edememektedir. Çünkü kahraman, artık ne Almanya’da mutlu olabilir, ne de çok sevdiği köyünde. Kahraman artık eller içinde bir eldir.

“... Kaç yıl oldu buraya geleli? On yıl geçti değil mi? Bana sanki bir asırmış gibi geliyor. Her akşam pencereden dışarıya, bomboş caddelere baktığımda, yapayalnız kaldırımlarda yürüdüğümde, bana bakacak sıcak bir yüzü, selam verecek bir sesi arıyor gözlerim. Yanımdan geçip giden insanlar yüzüme bile bakmadıklarında, siyah saçlarım, koyu tenim olduğu için beni yok saydıklarında öyle fena oluyorum ki anlatamam.” (s.83)

Kahramanın diğer geri kalan yazılarında bahsettiği konular hemen hemen aynıdır. O kendini büyük bir yalnızlığın içinde hissetmektedir. Onun duyguları, tıpkı Almanya’nın iklimi gibidir. Kapalı ve yağmurludur. İçinde sevdiğine, ailesine ve memleketine karşı tarifsiz bir özlem vardır. Kahraman, aslında mutsuzluğun içinde mutluluğu aramaktadır. Ama kendi yüreğine ayna tuttukça karamsarlaşmaktadır.

“... Mutsuzluk kader değil. Umutsuzluk da öyle... Yaşamı bir yerlerinden tutmak da önemli. Bir okyanusa bakıp düşünmek ne kadar güzelse, ruhumuzdaki okyanusu görmemek de o kadar acıdır. Ömrüm boyu hep, elime bir törpü alıp aykırı yanlarımı törpülemek istedim. Sonunda tükeneceğimden korkuyorum. Adeta düzen, ortam, çevre insanları yiyip bitirmeğe ahdetmiş” (s.87)

Kahramanı Almanya’da en çok etkileyen durum, Almanya’nın onu el gibi görmesi, bağrına basmamasıdır. Kahraman, bu durumu sadece hissetmez; bu kabulsüzlüğü bir anekdotuyla somutlaştırır. İris adında bir arkadaşının evine gider. İris’in babasıyla kahramanın arasında geçen diyalog kendisini çok etkilemiştir.

“... Tam merdivenin başında gözlerini kısarak sordu:

- İris’in sizden önceki arkadaşının siyah bir Gana’lı olduğunu biliyor muydunuz? diye sordu.

- Hayır bilmiyorum, dedim.

- O daha on sekiz yaşında. Şimdiye kadar bir sürü arkadaşı oldu. Fakat bunlar hep kısa arkadaşlıklardı. Doğrusunu söylemek gerekirse İris biraz maymun iştahlıdır. Yeniye ve değişik şeylere meraklıdır. Arkadaşlarının çoğunluğu aynen senin gibi yabancı idiler.

Yabancı sözcüğünün üstüne basarak söylemişti. ‘Auisnder’i oluşturan harfler birer küfür gibi çıkmıştı ağzından. Nasılsa yabancılığım nüksetmişti ve cesaretim ‘hiç’liğime galebe çalmıştı.” (s.110)

Eserde geçen asıl mekân Almanya’dır.

“...Dün Köln’deydim. Bir süre, kolonilikten Kölnleşen bu kentin 156,5 metre yüksekliğindeki o ünlü Katedrali çevresinde dolaşım.” (s.63)

Yazar, geri dönüşlerle zaman zaman İstanbul ve köyü ile okuyucusunu buluşturmuştur.

“Hafta sonları köye döndüğümde arkadaşlarımı görürdüm...” (s.75), “İstanbul’da öğrenci iken bir arkadaşım vardı.” (s.38)

Eserde iç mekân da dış mekân da yer almaktadır. İç mekânlar, genelde yazarın Almanya’daki evidir. Duygusal anların en yoğunlaştığı zamanlarda yazarı evinin içinde buluruz.

“... Dün gece tere batmış bir halde uyandım. Aşağı oturma odasına indim. Her yer karanlık ve sessizliğe boğulmuştu. Kalem elime aldım..” (s.17), “Bu mavi sofa benden bıkmış olmalı. Her yorgunlukta ve işten gelişte cumburlop üstüne atıyorum. Kitap veya gazete okuyorum. Bazen de kendimden geçiyorum ve kitaplar göğsümü örtüyor...” (s.47)

Kahraman, genelde evin içinde sancılanan ruhunu arındırmak için kendini adeta dışarıya atar. Aslında dışarı, ona daha çok acı vermektedir. Öyle ki, bu durumunu anlatmak için bilinçaltının yansımalarını okuyucusuyla buluşturur.

“... Sesler daha da yaklaşıyordu. Arkaya bakabilseydim! Önde koşan adamın botları az daha sırtıma değecekti. Göremiyordum ama duyumsuyordum bunu. Öldüreceklerdi beni. Bunlarda insaf yoktu. Dışarıya niçin çıkmıştım sanki? Hele böyle bir günde. ‘Adolf’un doğum günü olduğunu bilmiyor muydum? Nefesim tıkanıyor, dizlerim titriyordu. Yanaklarım ısıslaktı... Biraz daha gayret etsem tepeyi aşacaktım. Tepenin ardında ışıklar vardı. Bağıırıyordum. Sesim içimde yankılanıyordu. Evlerin perdeleri açılıyordu aniden. Her pencereden bir baş

sarkıyordu. Beni görüyorlardı. O an sırtımda beysbol sopasının ağırlığını duymuyordum. Bir ses ‘scheisse Auslander!’ diye bağırtıyordu. Yukarıya, evlerin açık pencerelerine bakıyordum. Herkes gülüyordu. Hep bir ağızdan “Scheisse Auslander!’ diye bağırtıyorlardı. Herkes yabancı olduğumu biliyordu...”

(s.55 – s.53)

Eser içinde kullanılan en belirgin zaman, bölümlerin yanında yazılmış olan tarihlerdir. Bu tarihlere baktığımızda, eserin hangi yılları kapsadığını tespit edemesek de yazıların Haziran ayında başlayıp ertesi yılın Eylül ayında bittiğini görebiliyoruz.

Ayrılığın Rengi Hüzün, otobiyografik türe dahildir. Bu nedenle, esere yazar-anlatıcı hakimdir. Yazar, hem anlatıcı hem de anlatılan konumundadır. Okuyucu, onun zihin ve görüş alanına giren noktalar hakkında bilgi sahibi olur. Onun görmediğini, bilmediğini okuyucu da bilmez.

“Özelliği itibariyle dar çerçevede kalan otobiyografik bakış tarzında, romancının yaratma hürriyeti büyük ölçüde kısılr ve sayısız imkân ve ihtimallerden bazılarını tercih hürriyetini kaybeder dolayısıyla tek cepheli kalmaya mahkûm olur.”¹⁰³

Otobiyografik türe dahil olan **Ayrılığın Rengi Hüzün**’de, anlatan ve anlatılanın aynı kişi olması, ister istemez eseri daralmıştır.

Sonuç itibariyle, görüldüğü üzere **Ayrılığın Rengi Hüzün**’de değerlendirdiğimiz tüm yazılar, kahramanın geçmişle geleceğin, aşkla umudun iç içe geçtiği, sorgulandığı yaşam kavgasını anlatmaktadır. Bunu yaparken de sade dil ve aynı zamanda etkileyici bir üslup kullanmıştır.

¹⁰³ Mehmet Tekin, Romancı Yönüyle Peyami Safa, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s.147.

3. SİYASÎ YAZILARI

Orhan Aras'ın siyasi çalışmalarını konu edinen yazılarının toplandığı kitaplar izleyen bölümde ele alınan *Azerbaycan Davamız* ile *Hoşgördük Gözel Yurdum*'dur.

3.1. AZERBAYCAN DAVAMIZ¹⁰⁴

Orhan Aras'ın *Azerbaycan Davamız* adlı eseri, Azerbaycan uğruna yapılan çalışmalarının, kendisinin deyimiyle “*dava*”larının toplanıp bir silsile şeklinde anlatıldığı bir eserdir. Her ne kadar otobiyografik bir anlatım seçilse de eser otobiyografik bir roman değildir.

Azerbaycan Davamız adlı eser, toplamda yüz altmış sekiz sayfadan oluşmakla birlikte, Roma rakamıyla adlandırılmış beş ana başlık altında toplanmıştır. Yazar, I. bölümde kendi çocukluk yıllarına ayna tutarak, Azerbaycan sevdasının yüreğine nasıl düştüğünü anlatmış ve yavaş yavaş Azerbaycan hayallerinin, ideallerinin peşinden koşmaya başladığı yılları ele almıştır. Eserin II. bölümünde, Almanya'ya gidişiyle beraber Almanya'daki arkadaşlarıyla birlikte yaptığı çalışmaları anlatmıştır. III. ve IV. bölümlerde ise Azerbaycan'a ilk gidişini, görüşmelerini ve Azerbaycan'da yaşadıklarını kaleme aldıktan sonra V. bölüm olan son bölümde Azerbaycan'ı tarihî, siyasî, coğrafi, ekonomik ve kültürel alanlarda tanıtmıştır.

Eser, **Orhan Aras**'ın *Niçin Azerbaycan Davamız?* başlıklı bir önsözüyle başlamaktadır. Önsözün ilk cümlelerinde, eserin adını nereden aldığına değinilmektedir.

“... Bizim kuşak, hayalleri ve idealleri ile birlikte gerçeği yakalamak isteyen bir kuşaktı. Öyle bir kuşak ki, sevdası bile ölümüne sevdıydı. Bir kavram, bir slogan için ölüme gözünü kırpmadan atılırdı. Bağlılıkları da müthişti. İnandıkları ideolojiden verilen en küçük taviz bile ‘hiyanet’le eşanlamlıydı. Yani çıktıkları yolda, öldü var döndü yoktu...” (s.5)

“...Bütün özlemlerimiz, sevgilerimiz, ideallerimiz, hayallerimiz, planlarımız Azerbaycan'a yönelikti. Böyle bir bağlılığa ben kısaca ‘dâvâ’ dedim...” (s.6)

Orhan Aras, kendi kuşağı için Azerbaycan'ın ne anlama geldiğini açıklayarak eserine başlar.

¹⁰⁴ Hamle Yayınları, İstanbul 1998, 168 s.

“... Bizim kuşak için Azerbaycan, bir aşktı, bir rüyaydı; bir idealin paylaşımı, bir ortaklığın ilk adımıydı. Adını bilir, yerini bilmezdik. Türkülerini dinler müziğinin ritmiyle oynardık. Şiirlerini düşünlerde okurduk. Hep oralara uzanmayı, oralara gitmeyi düşler ama nasıl ve nereden gidileceğini bile bilmezdik.” (s.9)

Eserin geri kalan kısmı, **Orhan Aras**’ın Almanya’dayken Azerbaycan’la ilgili faaliyetlerini konu almaktadır. Bu faaliyetler, özellikle de 20 Ocak 1992 tarihinde ivme kazanarak devam eder.

Aras, arkadaşlarıyla beraber Azerbaycan’ın bağımsızlığı için kimi zaman olumlu sonuçlara imza atmayı başarmıştır. Bu yolda yaşadıkları hayal kırıklıklarına da eserde yer veren **Aras**, duygularını şu şekilde ifade etmiştir:

“... Bizim tek meselemiz Azerbaycan’ın bağımsızlığıydı. Bunu sağlayacak ve bu uğurda çalışacak insan bizim için makbul insandı ve biz onunla beraber olmaya hazırдық. Fakat herkes bizim gibi düşünmüyordu. Bazı insanların politik çıkarları, şahsî hesapları ön plandaydı ve herkesi kendi gözlükleriyle görüyorlardı.” (s.115)

Aras’ı bu durum çok etkilemiştir. Bu etkinin terennümü mısralarında kendisini şöyle bulmuştur:

“Bir duygu selinde yitirdim seni
Gerçek çehrelerde bulamadım yar!
Yalancı ışıklar yeni gölgeni
Seni gerçeklere salamadım yar!”

(Almanya, 1997) (s.118)

Orhan Aras, Azerbaycan davası uğruna yaptığı faaliyetlerin nihayetini şu sözleriyle bitirir:

“...zor da olsa, bizim Azerbaycan’ımızı bizler biraz olsun tanıdık veya tanımaya çalıştık.” (s.119)

Görüldüğü üzere, **Azerbaycan Davamız** adlı eser, siyasî meseleleri konu edinmiş olsa da çok lirik bir üslupla yazılmıştır. Bu durum, eserin keskin çizgilerinin yumuşamasına da zemin hazırlamıştır.

Orhan Aras'ın bu kitabı hazırlamasındaki amaç, hem Azerbaycan'ı bir parça tanıtabilmek, hem de yaşanan bütün acımasız olaylar karşısında sessiz kalınmadığını ve Azerbaycan uğruna çalışmalar yapıldığını gelecek kuşaklara aktarmaktır.

Orhan Aras, kendisine bir dava olarak gördüğü Azerbaycan'a ait önemli pek çok konuyu kaleme aldığı yazılarını bu eserinde toplamıştır. Bu nedenledir ki aynı zamanda bu eser, Azerbaycan'ın yakın tarihine ışık tutabilecek ehemmiyete sahiptir.

3.2. HOŞGÖRDÜK GÖZEL YURDUM¹⁰⁵

Orhan Aras, Azerbaycan'da çıkan 525. adlı gazetede ki köşe yazılarını *Hoşgördük Gözel Yurdum* adlı eserinde toplayarak kitaplaştırmıştır.

Hoşgördük Gözel Yurdum'da **Aras**'ın yirmi dokuz adet yazısı bulunmaktadır. Bu yazıların başlıkları şunlardır:

Hoşgördük Gözel Yurdum, Her Yol Vatana Çıkar, Namus ve Gayret, Ali ile Nino Hâlâ Yaşıyor, Hangi Türk Dünyası?, Anadolu Da Bizimdir, Ah İstanbul İstanbul, Dilimizin ve Gönümüzün Dostu, Bizi Hangi Dünyada Öldürüyorlar Kardeşler, Ellerim Hep Böyle Boş, Bomboş Mu Kalacak?, Ata Duyguları ve Fikret Sadıq, Baba Nereye Gidiyorsun?, Hakaret Mi Yoksa Fikir Azaldığı Mı?, Mehmed Eli Ferzane, Behbud Han Cevanşir, Ben De Şuşa'dan Selam İsterim, Adalet Diye Bir Şey Var Mı?, Ermeni Okuyucuya Cevap, Milli Ruh ve Mirseyit Sultan Qaliyev, Türkçemiz I, Türkçemiz II, Türkçeden Türkçeye Tercüme veya En Büyük Tercümanlar Başka Büyük Yok!, Ortak Türk Dili, Tiyansandan Gelen Rüzgâr, Berlin, Azerbaycan'ın İsimli Oğulları ve Dilimize Can Verenler ve Seyfettin Altaylı'dır.

Kitabın ve içindeki yazıların başlığından da anlaşılacağı üzere, eserde işlenen konu Azerbaycan'dır. Fakat yazılara daha dikkatli bakıldığında, merkezi Azerbaycan olmak üzere verilmek istenen mesajlar bütün Türk dünyasını kapsamaktadır.

Eserde bulunan yazıları konularına göre sınıflandırdığımızda, karşımıza şöyle bir sıralama çıkmaktadır:

1. Azerbaycan ile ilgili yazılar,
2. Türk dili ile ilgili yazılar,

¹⁰⁵ Yom Yayınları, Bakü, 2007, s.53.

3. Farklı farklı konularda toplanan yazılar.

Bu sıralama içerisinde, yazı sayısı bakımından en fazla yere sahip olan, Azerbaycan ile ilgili yazılardır. Bu yazılar sırasıyla şunlardır:

Hoşgördük Gözel Yurdum, Her Yol Vatana Çıkar, Namus ve Gayret, Ali il Nino, Anadolu Da Bizimdir, Ah İstanbul İstanbul, Bizi Hangi Dünyada Öldürüyorlar Kardeşler, İki Azerbaycan Sevdalı Gidikli Kardeşler, Ata Duyguları ve Fikret Sadıq, Mehmed Eli Ferzane, Behbud Han Cevanşir, Ben de Şuşa'dan Selam İsterim, Ermeni Okuyucuya Cevap, Milli ruh ve Mirseyit Sultan Qaliyev ve Azerbaycan'ın İsimsiz Oğulları'dır.

Orhan Aras, bu yazılarında gönlünü saran vatan hasretinden, Azerbaycan'ın talihsizliklerle dolu olan tarihinden ve özellikle Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı tutumlarından bahsetmektedir. Bu yazılarının yanı sıra, Azerbaycan uğruna savaşmış şahsiyetlerin hayatını kısaca tanıtarak, onları da okuyucusuyla buluşturmayı amaç edinmiştir.

Aras, *Bizi Hangi Dünyada Öldürüyorlar Kardeşler* adlı yazısında ise Azerbaycan'da yapılan kıyımlar karşısında, Türkiye dahil bütün dünyanın bu olaylara karşısında sessiz kalmasının kızgınlığını dile getirmektedir. **Aras**, bu yazısını çok çarpıcı bir şekilde bitirmiştir. **Aras**'ın içindeki duyguları daha yakından görebilmek adına, yazısından bir örnek vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz:

“... Oh kardeşlerim! İsimsiz, sahipsiz, talihsiz kardeşlerim! Bu dünya, sizin, bizim dünyamız değil sanki! Bu dünyada ne gözyaşlarımıza, ne de bağışlarımıza kıymet veren bir Allah'ın kulu yok! Bu dünya ruhsuz, bu dünya soğuk, bu dünya vicdansız! Doğru, sizinle birlikte İlan Halimi'leri de suçsuz yere öldürüyorlar! Ama onların en azından arkalarında yürüyen 200 000 insanları var! Sizin hiç kimseniz yok! Size sahip çıkan bile yok! Yoksa sizi başka dünyada mı öldürüyorlar?” (s.14)

Aras'ın Türk dili üzerindeki düşüncelerini yansıtan yazıları şu başlıklar altında toplanmıştır:

Dilimizin ve Gönlümüzün Dostu, Ellerim Hep Böyle Boş Bomboş Mu Kalacak, Türkçemiz, Türkçeden Türkçeye Tercüme veya En Büyük Bizim Tercümanlar Başka Büyük Yok, Ortak Türk Dili ve Dilimize Can Verenler ve Seyfettin Altaylı adlı yazılardır.

Orhan Aras, bu yazılarında bütün Türklerin ortak ve anlaşılır bir Türkçede buluşması gerektiğinin altını çizmiştir. Bundan ötürü, bütün yazılarında öztürkçecilik kavramı üzerinde ısrarla durmuştur.

Aras'ın diğer yazıları olan *Hangi Türk Dünyası*, *Baba Nereye Gidiyorsun?*, *Hakaret mi Yoksa Fikir Azadlığı Mı?*, *Adalet Diye Bir Şey Var Mı?*, *Tiypsandan Gelen Rüzgâr* ve *Berlin Berlin* ise yine merkezine Türklüğü ve Türklere ait sorunları ele alan çeşitli konulardan oluşmaktadır.

Orhan Aras'ın art arda sıraladığı bu yirmi dokuz yazı, aynı zamanda art arda sıralanmış Türk dünyasının dertlerinin bir silsilesidir. Yazarımız tarihini unutmuş Türk halkının derin uykusundan uyanmasını sabır ile beklemekte ve bunun için çalışmaktadır. **Aras**, eserinde Türk yurdunun kanayan yaralarını; bir Karabağ'ı, bir Hocalı katliamını okuyucusuna hatırlatmış ve "Ey Türk uyan!" demiştir. Kimi yazılarında Türk yurdunun meselesini hatırlatmış ve kimi ilim âlimlerine meydan okumuştur. Bunları anlatırken yazarın sesi, kâh coşmuş kâh çağlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1. ŞİİRLERİ

Orhan Aras'ın şiirlerini iki kategoride değerlendirebiliriz:

1. *Karabağ'ın Gözyaşları*'nda hece ölçüsüyle yazılmış Millî Edebiyat tesiri altında olan şiirleri,

2. *Aşklar Daha Ölmedi*'de serbest ölçüyle yazılmış Garipçilerle başlayan ve daha sonra II. Yenicilerle kuvvetlenen Türk edebiyatı tesiri altında olan şiirleri.

1.1. Karabağ'ın Gözyaşları

Orhan Aras, *Karabağ'ın Gözyaşları* adlı kitabında topladığı elli beş şiirinden on birini Azerbaycan Türkçesiyle yazmıştır. Bu şiirler şunlardır:

Aras'ın bu kitabında bulunan bütün şiirlerine baktığımızda “*kolay, rahat söyleyiş eğilimi, konuşulan dilden yararlanma*”¹⁰⁶ içerisinde olduğunu görmekteyiz.

(...)

“Dinleyip sizler de bedhoş olsanız,
Affedin dilimden dökülenleri...
Zulüm görüp bir gün, gemle dolsanız,
Hatırlayın dara çekilenleri!”

(Karabağ'dan Gelen Mektup, s.12)

(...)

Latifi'em nedir derdim?
Bir bu suali bilmerem.
Okumadan âlim oldum,
“Dal” ile “Zal”ı bilmerem
Açdım gönül defterini,

¹⁰⁶ Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayıncılık, Ankara 1999, s.275.

Dedi, “Men falı bilmerem”
Eğer yare el vermezsem,
Goymaram daş daş üstüne.”

(Divanî, s.55)

“Eksiltili, kısa anlatım öteden beri her şiir türünün başlıca özelliklerinden biridir. Ölçü, biçim kaygılarından da etkilenen kısa anlatım çabası tıpkı atasözlerinde olduğu gibi, şiiri etkili kılan niteliklerindendir.”¹⁰⁷

Orhan Aras, şiirlerinde kısa anlatımları kullanma yoluna giderek mısralarındaki lirizmi kuvvetlendirmiştir.

“Bir gonceyem gül değilem,
Mihribanam dil değilem,
Gönle dostam, el değilem
Bir acı meyil değilem.”
(...) (Fuzulice, s.47)

“Deyir, gönül söz dinlemez,
Padışahın sözü olsa.
Mil çekiler nazlı yarda
Şehzadenin gözü olsa
Gönülde her dem bahardı
İster kişi, yazı olsa
Cihan güdaza veriler,
İki dize yaş üstüne.”
(...) (Divanî, s.55)

Orhan Aras, en çok başvurulan söz sanatlarından benzetme, eğretileme, kişileştirme, mübalağa, telmih, istifham ve nidâyı şiirlerinde kullanmıştır.

Aras, istifham sanatını kullanıp şiirine konuşma havası vererek şiiriyle okuyucusunu samimi bir atmosferde buluşturmuştur.

¹⁰⁷ Doğan Aksan, a.g.e., s.62.

“Adını Karabağ koymuşlar diye
Kim çaldı acıyı bahtına senin
Sahibin var iken düşmanlar niye
El sürer tacına, tahtına senin?”
(...) (Karabağ’ın Gözyaşları, s.1)

“Deli deli niye bele ahırsan?
Denen görüm, derdin nedir ay Aras?
Bir o taya bir bu taya bahırsan,
Bilirsen mi zulm beledi ay Aras.”
(...) (Ay Aras, s.8)

Aras, tecahül-i arif sanatını şiirlerinde titizlikle kullanır. Örneğin şair, *Karabağ’ın Gözyaşları* şiirinde Karabağ’ın içinde bulunduğu durumu, kendi kaderine karşı bir direniş gibi vermeye çalışmıştır.

“Adını Karabağ koymuşlar diye
Kim çaldı acıyı bahtına senin
Sahibin var iken düşmanlar niye
El sürer tacına, tahtına senin?”
(...) (Karabağ’ın Gözyaşları, s.1)

Gerek yazı dilinde, gerekse şiir dilinde en fazla kullanılan söz sanatları benzetme ve eğritileme sanatıdır. **Aras** da şiirlerinde bu sanatlara sıkça yer vermiştir. Böylelikle de şiirlerine belli bir ahenk katmıştır.

“Her sabah ekilen fidanlar kimi
Umutlar yekelir, umutlar solur,
Hayatın dinmeyen döngülerinde,
Umudu ömürden goparmak olmur.”
(...) (Umutlar, s.10)

“Gördük ki, upuzun kire batmışım
Utançtan kahrolup tere batmışım
Sonra da yunmuşum yakutlar gibi,
Çemberden sıyrılıp nura batmışım”
(Rüya, s.32)

“Bir hüznün çökünce yine gönlüme,
Anladım Algülüm kara bağlamış.
Gönül defterimi aldım elime,
Soram derdim, acep nasıl ağlamış?”
(...) (Algülüm, s.33)

Adeta söz sanatlarının olmazsa olmazı olan mübalağa sanatına da **Aras**’ın şiiirlerinden sıkça örnekler verebiliriz.

“İçimde yanan közle aydınlattım geceyi
Yıkadım derinlerde çamurlaşan sevgiyi
Çığlıklardan yıkılan gök gibi efsaneyi,
Nefesimle dirilttim gönül ıtırımda.”
(...) (Sırlı Özün İçinde, s.42)

“Gönüller çağladı gönüller dindi
Yarenler ağladı düşman sevindi
Allaha şükür ki maskeler indi
Yine devran eski devrana döndü!”
(...) (20 Ocak, s.2)

“Siz “kardaş” dedikçe yandık kavrulduk
Sel gibi yaş aktı gözlerimizden
Demet demet siyah güller savurduk
Ağıtlar fışkıran sözlerimizden”
(...) (Kardeş Kömeği, s.3)

Orhan Aras’ın sadece iki şiirinde telmih sanatına rastlanmaktadır: “*Yakarış*” ve “*Şehid*”. “*Yakarış*” adlı şiirinde Hz İbrahim’e telmih yapılmaktadır.

“Ruhumun köküne ateşi koydum
Kor kor oldu gönlüm, söndür İlahı!
İbrahim misali hasrete doydum
Nurunla hicranı dindir İlahi!”
(...) (K.G., s.36)

“*Şehid*” adlı şiirinde, putların devrilmesi olayına telmih yapıldığını görmekteyiz.

(...)
“Allah yüreğinde, Allah dilinde,
Putlar parçaladın, putlar devirdin!
Canını verip de Allah yolunda,
Yönünü en güzel yöne çevirdin.”
(...) (K.G., s.4)

Yine şiir dilinde sıkça kullanılan kişileştirme ve nidâ sanatlarına, **Aras**’ın *Karabağ’ın Gözyaşları* adlı şiir kitabındaki şiirlerinde sıkça rastlamaktayız.

(...)

“Güllerin üstüne serpilince kan
Sanki saat durdu devrildi zaman
Karalar giyince can Azerbaycan
Bülbülün şarkısı figana döndü”

(...) (20 Ocak, s.2)

“Deli deli niye bele ahırsan?
Denen görüm, derdin nedir ay Aras?
Bir o taya bir bu taya bahırsan,
Bilirsən mi zulm beledi ay Aras.”

(...) (Ay Aras, s.8)

(...)

“Ah, bizim elimiz nasıl bir eldi?
Gönüllerde ıfık gem almaz seldi...
Velhasıl her şey bir başka güzeldi...
Göz mü değdi bunlar yıkıldı gülüm?...”

(Mektup, s.22)

Orhan Aras’ın şiir dilinde “*kültürel artalanın yansımasına*”¹⁰⁸ baktığımızda şiirlerinde özel ad kullanımları ile tarihe ve edebiyata gönderimlerde bulunmasını tespit etmekteyiz.

“Adını Karabağ koymuşlar diye
Kim çaldı acıyı bahtına senin
Sahibin var iken düşmanlar niye
El sürer tacına, tahtına senin?”

(...) (Karabağ’ın Gözyaşları, K.G., s.1)

¹⁰⁸ Osman Toklu, Şiir Dili ve Çevirisi, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s.6.

“Yüreğinde hiç dinmeyen sızı var
Umutlarım bir bir hüsrana döndü
Bu nasıl uğursuz gün imiş dostlar
Azerbaycan bugün al kanan döndü”
(...) (20 Ocak, K.G, s.2)

“Kafkaslar’da insanlar birbirine kıyarken,
Bu sizdendir, bu bizdendir diye ayırım yaptınız!
Medeniyet adına insanları soyarken,
Yalanlara inanıp, yalanlara taptınız!”
(...) (İki Yüzlü Batı, K.G., s.6)

(...)
“Gözlerinde yaşlar var, kollarındaki zincir;
Vatanının ufkunu kapatmış kızıl bir kir
Laleler ellerinde, milyonlar sana gelir,
Verir Rus’a gözdağı canım Azerbaycan’ım!”
(...) (Azerbaycan’ıma, K.G., s.11)

Orhan Aras, bu edebî sanatları kullanarak şiirlerini kuru ve zevksiz mısralar topluluğuna dönüşmesini engellemiştir, diyebiliriz.

Bunun örneklerini daha da çoğaltabiliriz. Çünkü **Aras**, “*Tur*”, “*Arafat*”, “*İbrahim*”, “*Koroğlu*” ve şair **Bahtiyar Vahapzade**’nin kitaplarının isimlerini kullanmıştır:

Menim Dostlarım, Bahar, dostluk Nağmeleri, Çınar, Aylı Geceler, Ceyran, Etiraf, sade Adamlar, Şeb-i Hicran, İnsan ve Zaman, Kökler ve Putaklar, Deniz ve Sahil, Tan Yeri, Payız Düşünceleri.

Orhan Aras’ın şiirlerini iki kategoride incelememizin en büyük nedeni, şekil unsurlarının belirgin farklılıklar göstermesidir.

Şiirde dizeler arasında bulunan uyak, ses yinelemeleri, ölçü ve ritim uyumu şiirin ne derece çarpıcı olduğunu yansıtmaktadır. **Karabağ’ın Gözyaşları** adlı şiir kitabındaki toplam elli beş şiirden kır yedi tanesi dördlük şeklinde, beş tanesi ikilik

şeklindedir (“*Karamsarlık*”, “*Bir Gün ve Düşündürdükleri*”, “*Biçimlerin Kavgası*”, “*Beyaz Bulut*” ve “*Taburcu*”). Bir tane beşlik şeklinde “*Bir Rüya*”; bir tane sekizlik şeklinde “*Divanî*” ve iki tane de serbest şiir olarak “*İncinmeyen Bir Ben Kaldım*” ile “*Babacığım*” şiirleri bulunmaktadır.

Aras’ın şiirlerinde sadece tek bir dörtlükten ibaret on beş şiiri vardır:

“*Sevgi*”, “*Baba*”, “*Kaderin Habercisi*”, “*Çaresiz*”, “*Arılar*”, “*Neden*”, “*Rüya*”, “*Ölüm Mü?*”, “*Günahım*”, “*Sabır*”, “*Pişmanlık*”, “*Şükür*”, “*Yıkılsın Bir Bir*”, “*Hatıra I*”, “*Hatıra II*”.

Millî Edebiyat’ın tesiriyle sadece iki şiiri dışında hece ölçüsünü kullanan Orhan Aras, bu eserinde toplanan şiirlerinden otuz üç tanesini 6+5=11’li hece ölçüsüyle ve birini de 4+4+3=11’li hece ölçüsüyle yazmıştır:

“*Karabağ’ın Gözyaşları*”, “*20 Ocak*”, “*Kardeş Kömeği*”, “*Şehid*”, “*Değişler*”, “*Karabağ’ım*”, “*Ay Aras*”, “*Anama Külekle Mektup*”, “*Umutlar*”, “*Karabağ’da Gelen Mektup*”, “*Olmadı*”, “*Mektup*”, “*Ne Çıkar*”, “*Öğrenebilsem*”, “*Bilmezsin Sen*”, “*Arılar*”, “*Neden*”, “*Rüya*”, “*Ölüm Mü?*”, “*Günahım*”, “*Pişmanlık*”, “*Yakarış*”, “*Şükür*”, “*Ses Geldi Geçmişimden*”, “*Kalemin Meydanı*”, “*Yıkılsın Bir Bir*”, “*Özüm*”, “*Ana Dilim*”, “*Zümrütlerin Düşündürdükleri*”, “*Ay Ağ Bulut*”, “*Ana*” ve “*Söz Açılrsa*”.

7+7=14’lü hece yazısıyla yazılmış on yedi tane şiiri bulunmaktadır:

“*İkiyüzlü Batı*”, “*Azerbaycan’uma*”, “*Karamsarlık*”, “*Sevgi*”, “*Baba*”, “*Kaderin Habercisi*”, “*Çaresiz*”, “*Viranedeyim*”, “*Bir Rüya*”, “*Bir Gün ve Düşündürdükleri*”, “*Sırlı Özün İçinde*”, “*Biçimlerin Kaygısı*”, “*Beyaz Bulut*”, “*Yine Bu ince Kaval*”, “*Taburcu*”, “*Hatıra I*” ve “*Hatıra II*”.

4+4=8’li hece ölçüsüyle yazılmış iki şiiri bulunmaktadır:

“*Fuzulice*” ve “*Divanî*”.

Orhan Aras, *Karabağ’ın Gözyaşları* kitabındaki şiirlerinde, daha çok dörtlük şeklini ve aynı zamanda da koşma biçimini kullanmıştır. (abab, cccb, dddb...) biçiminde oluşan “*20 Ocak*”, “*Değişler*”, “*Ay Aras*”, “*Olmadı*”, “*Mektup*”, “*Öğrenebilsem*”, “*Yakarış*”, “*Kalemin Meydanı*”, “*Özüm*” ve “*Ay Ağ Bulut*” ile (aaaa, bbba, ccca, ddda, eeea) biçiminde oluşan “*Fuzulice*” ve (xaxa, bbba...) biçiminde oluşan “*Karabağ’ım*” ve “*Ana Dilim*” de koşma biçimindedir.

Kafiye uyumu, **Orhan Aras**'ın hemen hemen bütün şiirlerinde görülmektedir. Örneğin, **Aras**'ın "**Öğrenebilsem**" şiirinde çapraz kafiye biçiminde olup ve zengin, tam kafiye ile redif kullanılmıştır.

" Her anın üstünde dönüp savrulup,
Bugünü, yarını öğrenebilsem!
Yunuslar misali özde kavrulup,
Ateşin narını öğrenebilsem!"
(...) (K.G., s.26)

Aras, yalnızca "**Karabağ'ım**" adlı şiirinde hece sayısına uymak için hece düşmesi ses olayına başvurmuştur.

(...)
"Karabağım, n'olar dinle, meni gan!
Sen de herkes kimi öz derdine yan!
Her bir ilde bu zulmete dolansan,
Diyerem ki , beytsiz Orhan kimisen!"
(K.G., s.7)

Orhan Aras, bazı şiirlerinde Orhan mahlasını kullanmıştır:

"**Karabağ'ım**", "**Azerbaycan'ıma**", "**Bir Gün ve Düşündürdükleri**", "**Fuzulice**", "**Ana Dilim**" ve "**Ay Ağ Bulut**".

(...)
"Karabağım, n'olar dinle, meni gan!
Sen de herkes kimi öz derdine yan!
Her bir ilde bu zulmete dolansan,
Diyerem ki , bextsiz Orhan kimisen!"
(Karabağ'ım, s.7)

(...)

“Bu garip balan Orhan senin için ağlıyor
Kalbindeki ateşle gözlerini dağlıyor
Hazar ile coştukça, Aras ile çağlıyor
Seni bilir öz bağı canım Azerbaycan’ım!”

(Azerbaycan’ıma, s.11)

1.2. Aşklar Daha Ölmedi

Orhan Aras’ın bu eserinde bulunan tüm şiirleri incelediğimizde, şiirlerin serbest ölçüyle yazılmış olduğunu tespit etmekteyiz. Bu durumda da **Orhan Aras**’ın *Aşklar Daha Ölmedi* adlı eseriyle Millî Edebiyat tesirinden uzaklaştığı görülmektedir.

Aşklar Daha Ölmedi adlı eserdeki şiirlerde kolay, rahat söyleyiş eğilimi giderek kuvvetlenmiştir. Konuşma dili havasında kaleme aldığı şiirlerin sayısı oldukça fazladır.

“Bir makine uğultusu sarmıştı beynini

Düşünüyordu.

Metalin ışığında bir dervişti o

Dönüyordu.

Dudaklarında tozlar birikmişti

Kir, yakasında kat kattı.

Bir düş tadı vardı gözlerinde

Hâli berbattı.

Gerindi bulutları kucaklarcasına

Gerindi...

Çıkardı kirli gömleğini üzerinden

Üzerinde tepindi.

Sonra topladı yoldaşlarını çevresinde

Ve güldü.

‘Yaşam bizi kutsadı’ dedi İşçi, ‘Ama daha gülmedi;’

‘Direneceğiz dostlarım’ dedi İşçi, ‘Aşklar daha ölmedi!’

(Aşklar Daha Ölmedi, s.9)

Orhan Aras’ın ilk şiir kitabı olan *Karabağ’ın Gözyaşları*’ndaki şiirlerinde eksiltili, kısa anlatımlı şiirlerin sayısı azken *Aşklar Daha Ölmedi*’de çok fazladır. Bu durumu, şairin serbest ölçü kullanmasına bağlayabiliriz.

(...)

“Sevmek ne demektir güzelim?

Sevmek,

Paylaşmak aydınlık umutları

Yaşamı gerçekle yoğurmaktır.

Sevmek,

Bir yıldızın ardından koşarak

Ölümüne yorulmaktır.”

(...)

(Sevmek Ne Demektir?, s.116)

“Gözyaşı denizi

Uçsuz bucaksız

Martıları uçar benliğimizde.

Gözyaşı denizi,

Dursuz duraksız

Çisil çisil yağar şenliğimizde.”

(Gözyaşı Denizi, s.103)

Orhan Aras, *Aşklar Daha Ölmedi*’deki şiirlerinde edebî sanatlar yok denecek kadar azdır. Ama yine de söz sanatlarının olmazsa olmazı benzetme sanatına birkaç şiirinde rastlamaktayız.

(...)

“Sesime ses vermiyor Anadolu rüzgârı

Umutların peşinde kısrak gibi avazım

Ağrı’nın zirvesine yamanmış umutlarla

Yabancı diyarlarda Ağrı gibi yalnızım!”

(...)

(Seni Unutur Muyum Hiç, s.51)

(...)

“Biliyorum,

Bizi özledin ana bizi.

Ve burda, bir sevincin ortasında olmak ümidiyle

Göklere yaslanmış bir bulut gibi ağladın!

Biliyorum,

Hüznün karıştı mutluluğa

Biliyorum, gözyaşların aktı tebessümüne”

(...)

(Yuvaya Sesleniş, s.53)

“Şiir dili zaman zaman düzenin dışına çıkarak değişik kuruluşlar ortaya koyabilmekte, böylece, daha geniş tasarımlar ve duygusal etkiler doğurabilmektedir. Göstergelerin seçimi ve bunların yeni, değişik bağdaştırmalarla bir araya getirilmesi şiir dilinin, özellikle de uyak, ölçü gibi kaygılardan sıyrılan modern şiirin niteliklerinden biridir.”¹⁰⁹

Göstergelerin değişik kullanışlarıyla *Aşklar Daha Ölmedi*’de modern şiiri yakalayan **Orhan Aras**, çeşitli kelime ve anlam sapmalarıyla çok sayıda alışılmamış bağdaştırmalar kurma yoluna gitmiştir:

Örümcek açmıştı kırbaç şimşegi, Kara ritimlerde özgürlük andı, Yüreğine seril keşfedilmemiş kadınların, Harman yerine samana göm nefesini, Gözbebeklerimde buğdaylara dadanmış undun, Küfürler yoksulluk kusardı, Yasak uykularda bir damla düşüm, Gözlerimde yaşlar kelepçelenmiş, Buzdan saçlarıma el değmemişti, Bir merdiven dayadım omuzlarıma / usul usul kırıldı omuzlarımda, Işık kokan umut, gecelerin üstüme üşüştüğünü / Ve omuzlarımda ölü minarelerin, Urgan boyunlarda talihin şalı...

Bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz; fakat “*Dirilmek*” şiirinde sıkça kullanılan alışılmamış bağdaştırmaları göstererek bu bahsi kapatmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

¹⁰⁹ Doğan Aksan, Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Engin Yayıncılık, Ankara 1999, a.g.e., s. 75.

(...)

“Yurtsuz sürüngen deliğinde

Ağlamak zehir zehir

Gözyaşlarında sürülmek...

İskelet ortasında bir kemik

Kemiksiz bir duvar iskeletinde

Örülme örülme...

Sonra sonra

Ölüme “Allahısmarladık” diyerekten

Ölümüne dirilmek...”

(A.D.Ö., s.33)

Orhan Aras’ın *Aşklar Daha Ölmedi*’deki şiirlerinde “*kültürel artalanın yansımasına*”¹¹⁰ baktığımızda özel isimlere, ülke isimlerine ve bir şiirinde de mahallî söylemlere rastlamaktayız. Fakat, atasözü veya tekerleme niteliğinde kullanımlara **Aras**’ın şiirinde karşılaşmak mümkün değildir. Yalnızca bir şiirinde folklorik unsura rastlamaktayız.

Aras, “*Dokun, Aşk Doğsun Ellerinden*” şiirinde Şarlo adını kullanmaktadır. Bilindiği üzere Charlie Chaplin, kendini Şarlo adıyla tanıtır. Şarlo da Sanayi Devriminin ardından kırsaldan kente göçle birlikte kitlesel üretime dahil olan fabrikalarda çalışan işçiyi temsil etmektedir.

“Dokun, pamuk dolu kozalara, başak tüten hasada

Harman yerine, samana göm nefesini.

Yıldızlarda gülüşün kalsın bir ömür boyu

Kızlar duysunlar bohçalarında senin sesini

Koş, bir çaput bağla adak ağacına

Sırtı ürpersin korkudan kuşların

Islıkla doyur karnını bir hergelenin

Ardı arkası kesilmesin alkışların...

Şarlo gibi bir fabrikaya işçi ol

¹¹⁰ Osman Toklu, *Şiir Dili ve Çevirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, a.g.e., s. 6.

Dokun, makinede kıvrılmış saca
Dokun, saatlerin akışına güröl güröl, dokun insanca.”
(A.D.Ö., s.13)

Orhan Aras, “*Seni Unutur muyum Hiç*” adlı şiirinde **Ahmet Arif**’in bir mısraına yer vermektedir.

“-Hasretinden Prangalar Eskittim-”

Aras, yine “*Yine Sen Yoksun*” şiirinde **Yahya Kemal Beyatlı**’nın “*Geçmiş Yaz*” adlı şiirinden bir dizeye de yer vererek metinlerarası ilişki kurmuştur.

(...)
“Senin yokluğunun durduğu yerde
‘Geçmiş gecelerden biri durmakta’¹¹¹,
Sanki hayalinden uzanan bir el
Nedense hep beni beni vurmakta!”
(A.D.Ö., s.97)

Orhan Aras’ın hiçbir zaman ağzından düşürmediği Anadolu ve Ağrı kelimeleri de şiirlerinde yer almaktadır.

(...)
“Sesime ses vermiyor Anadolu rüzgârı
Umutların peşinde kısrak gibi avazım
Ağrı’nın zirvesine yamanmış umutlarla

¹¹¹ Geçmiş Yaz

“Rüya gibi bir yazdı. Yarattın hevesinle
Her anımı, her rengini, her şiirini hazdan
Hâla doludur bahçeleri en tatlı sesinle!
Bir gün, bir uzak hatıra özlersen o yazdan

Körfezdeki dalgın suya bir bak, göreceksin.
Geçmiş gecelerden biri durmakta derinden;
Mehtap... İri güller... ve senin en güzel aksin...
Velhasıl o rüya duruyor yerli yerinde!

Yabancı diyarlarda Ağrı gibi yalnızım!”

(Yüreğime Anadolu Ekmişim, s.56)

“*Sende Kalsın Anadolum!*” adlı şiirinde de şair, **Juan Goytisolo**’nun bir ikiliğine yer vermektedir.

“Hepsi boşuna imiş ey vatanım

Henüz vakit varken gel dostça ayrılalım.

‘Franko’nun sürgüne gönderdiği’”

(A.D.Ö., s.78)

Orhan Aras, bu şiir kitabındaki şiirlerinin bazılarında mensur anlatımlarını kullanmıştır:

“*Her Şey Aştı, Sıcaktı, Topraktı*”, “*Ben Değilim’ Diyen Dil Ben Değilim*”, “*Ölüme Yazıldık*”, “*Babacığım*”, “*Bilmiyorsun*”, “*Çekin Çıgılları Kulaklarımdan*”, “*Dövüşen Bir Aslan Değildim Ben Aslında*”, “*Bu Topraklar Bizim Değil*”, “*Seni Unutur Muyum Hiç*”, “*Yuvaya Sesleniş*”, “*Yüreğime Anadolu Ekmişim*”, “*Ey Çocuk*”, “*Uzaklardayım*”, “*Birazdan Gideceğim Buralardan*”, “*Biliyorum Ağlayacağım*”, “*Ne Çabuk Unuttun*”, “*Yine Sen Yoksun Yanımda*”, “*Yaralı Kuşum*”, “*Seni Özlememişim Ben Seni*” ve “*Ne Güzel Olurdu*”.

Şiirlerinin mensur kısımlarından örnek verecek olursak:

“... Özlemek, aç bir mide için ekmeği sıcak bir çorbaya banmak, katran karanlığa bir fener tutmak, yılların tutsaklığından kurtulup yeni biçilmiş otlar arasında yeni güngörmüş bir dana gibi koşarak, ciğerleri öpen kokuları sindire sindire bronşlara ardı ardına çekmek gibi bir şeydir.

Özlemek, sevgilinin dizlerinde saçları okşanmak tutkusuyla delilik sınırlarını zorlamaktır.

Özlemek, uçurumun tam kenarında nefes nefese durmak ve gözyaşlarını uçurumdan aşağıya yollamaktır.

—O kendisi bilir—

*Seni özlemişim ben seni
Bir ekmek gibi, bir su gibi
Kokunu, nefesini
Ve bir serçe tazeliğindeki sesini
Seni özlemişim küçüğüm, seni!*

*Seni özlemişim ben seni
Yapayalnız adımlarken sokakları
Bir heykel gibi dikilmek, durmak
İstemişim.
Varmışım uçurumlar ülkesine gizlice
Kendimi karanlıklara savurmak
İstemişim.
Delilik akmış damarlarımdan
Dayamışım namluyu şakağıma
Kendi ellerimle vurulmak
İstemişim.
Nicedir saklamışsın benden kendini
Seni özlemişin ben küçüğüm seni!*

*Seni özlemişim ben seni
Uykusuz gecelerimin ötesinde
Bir kirpi dikenine konan korkak bir kelebek gibi
Kanatlarım dökülmüş.
Uyarsız ve duyarsız ateş avuçlarımda
Karanlığı boş bir kadehten içmişim.
Işığa küfretmişim bir mercan peşinde
Sonra seni, seni
Aramışım bir umut denizinde,
Gönlümü okşayan badem gözlerini.”*

(Seni Özlemişim Ben Seni, s.113)

“Şiirde armoni, bir veya birkaç mısradaki seslerin birbirine uymasına, birbiriyle veya bir manaya göre armonize edilmesine denir. Şiirde armoni iki vasıta ile temin olunur: Aliterasyon, asonans. Aliterasyon, ünsüzlerin; asonans ünlülerin bir veya birkaç mısradaki tekrarından ibarettir.”¹¹²

Orhan Aras, şiirlerinde dil musikisinin bu iki vasıtasına da başvurmuştur. Örneğin “*İki Yüzlü Batı*” şiirindeki *ş* ve *ç* seslerini daha çok kullandığını görebiliriz. Bu da şiire belli bir sertlik ve şiddet getirir.

(...)

İnsanlık, medeniyet, ilerleme dedikçe,
Tarihin en derin sayfasını yırttınız!
İnsanlığın kanından içip de semirdikçe,
Zalimi zulüm için durmadan kışkırtınız!

(...)

Maddeye tapan hayat ruhunuzu kuşatmış
Ahlakın ve vicdanın izi kalmamış sizde!
Kalbiniz aşkı değil, intikamı kuşatmış,
Kör olsun ilminiz de, medeniyetiniz de!”

(K.G., s.6)

Aras, hüznün, karanlık ya da ölüm atmosferi yaratan *z* sesini “*Gözyaşı Denizi*”nde titizlikle kullanmıştır, diyebiliriz.

“Gözyaşı denizi,
Uçsuz bucaksız
Martılar uçar benliğimizde.
Gözyaşı denizi,
Dursuz-duraksız
Çisil-çisil yağar şenliğimizde.”

(A.D.Ö, s.103)

¹¹² Mehmet Kaplan, Tefik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s. 202.

Aras’ın şiddet ve sertlik bildiren kelimelerle kurulu şiirlerinin yanı sıra sakinliği, yumuşaklığı belirten *m* ve *n* sesleriyle kurulu mısraları da dikkat çeker.

(...)

Çilem şefkatini dilenen yetim
Hicaptan eridi kemiğim, etim
Vallahi kalmadı gücüm kudretim,
Nefsimi tahtından indir İlahi!”

Darbeler göğsüme yağdı her yandan
Can diye bir şeyim kalmadı candan
Soluğum kesildi, koptum kervandan
Beni rüzgârlarına bindir İlahi!

(Yakarış, K.G., s.36)

Orhan Aras, şuurlu ya da şuur dışı olarak yapmış olduğu ünsüz armonisinin yanı sıra kimi zaman ünlülerle de belli bir armoni sağlamıştır.

Örneğin *a* ve *ı* harflerinin beraber kullanımı, okuyucusunda karanlık ve hüznü bir atmosfer intibayı yaratmaktadır.

“Ana can, garanı çıkar ağlar gey...”

(Anama Külekle Mektup, K.G., s.9)

“Adını Karabağ koymuşlar diye
Kim çaldı acıyı bahtına senin?
Sahibin var iken düşmanlar niye,
El sürer tacına, tahtına senin?”

(...)

(Karabağ’ın Gözyaşları, K.G., s.1)

“Aşırır karanlık mahzende zaman
Bir yanık türküde bağırır sancı
Ağzımdan fışkırır zehirli duman

Sırta kadem basan sırlı yabancı.”

(Zaman ve Ötesi, A.D.Ö., s.19)

Yine çoğunlukla neşeyi kimi zaman da ince gamlı hisleri terennüm ettiren *e* sesi **Aras**’ın “*Seni Özlemişim Ben Seni*” şiirinde karşımıza çıkmaktadır.

(...)

Seni özlemişim ben seni

Bir ekmek gibi

Kokunu, nefesini

Ve bir serçe tazeliğindeki sesini

Seni özlemişim küçüğüm, seni!

(A.D.Ö., s.113.)

(...)

Seni sevdim,

Gül kokan nefesini

Tertemiz hevesini

Ve bir de,

Türküler yakan sesini

Sevdim.

(...)

(Seni Sevdim, A.D.Ö., s.100)

*“Fiile ehemmiyet verenle vermeyen sanatkâr iki ayrı hassasiyet tipi teşkil eder. Dünyayı hareket halinde kavrayan sanatkârla, statik şekilde tasavvur eden sanatkâr arasındaki fark, üslupta, birincisinin fiili, ikincisinin sıfatı ön planda tutmasıyla kendisini gösterir.”*¹¹³

Orhan Aras’ın şiirlerine bu açıdan bakıldığında, fiillerin kelime dünyasının çoğunluğunu teşkil ettiğini açıkça görebiliriz. Böylelikle de **Aras**’ın hareketli bir üslubu var, diyebiliriz.

¹¹³ Mehmet Kaplan, a.g.e., s.239.

“Bakıyorum etrafa, gök kubbe sanki bir sur
O siyah bulutlardan akıyor beyaz yağmur.

(...)

Rüzgarlar her esişte ilâheler söylüyor,
O nağmeler içinde müezzin ezan okur.”

(Bir Gün ve Düşündürdükleri, K.G., s.41)

Ölmüş müyüm, yoksa zaman mı durdu?
İçimde zerreler döndü, kudurdu
Hep beni gerçeğin şüphesi vurdu,
Dost musun, düşman mı, söyle, nesin sen?”

(...)

(Bilmezsın Sen, K.G., s.18)

(...)

Yağmur yağmazdı,
Toprak çoraktı.
Ürün azdı.
Sıcak ekmeğe hasretti çocuklar
Et bulunmazdı...
Akşamdı,
Toza bulanmıştı sokaklar,
Mevsim yazdı,
Her şey,
Aştı, doluydu ve sıcaktı

(Her Şey Aştı, Sıcaktı, Topraktı, A.D.Ö., s.22)

“Cümlelerin uzunluk ve kısalığının ritimle alakadar olduğu malumdur.”¹¹⁴

Aras’ın şiirlerinde daha çok kısa cümleler kullanmayı tercih etmiştir.

(...)

O, sükûta ermeden,

¹¹⁴ Mehmet Kaplan, a.g.e., s.249.

Bir canhıraş feryat ki,
Sormayın...
Kalbim küsüvermiş!
Et tutmaz, ayak tutmaz...
Düşünceler bir biri ardında,
Kervanlara özenmekteler.”

(İncinmeyen Bir Ben Kaldım, K.G., s.51)

(...)
Seni sevdim,
Gül kokan nefesini
Tertemiz hevesini
Ve bir de,
Türküler yakan sesini
Sevdim.

(...) (Seni Sevdim, A.D.Ö., s.100)

Aras’ın şiirlerinde gerek mısra başı, ortası veya sonunda, gerekse de nakarat şeklinde kelime tekrarları yaptığını tespit etmekteyiz.

(...)
Umutlar yaşadın canlar ölse de,
Umutun ışığı, cevheri ölmez!
Umutlar saralıp hep dökülse de,
Sadece Allah’dan umut kesilmez.”
(...) (Umutlar, K.G., s.10)

(...)
Acı acı
Şu özlemler, şu ağrılar
Düşlerime girmiş zehir
Yağmurlarda yağmış olmak nehir nehir

Şu göz sende, bu kalp sende
Bir rüzgarın uğultusu
Hemi sende, hemi bende!
Peri saçlım,
Duygularım dilim-dilim
Duy sesimi
Puslu gözlüm, su yüreklim.”

(Su Yüreklim, A.D.Ö., s.107)

2. ROMANLARI

Bir romanın başarılı oluşunda vaka, şahıs kadrosu, mekân, zaman gibi unsurların yanında dil ve üslubun da önemli bir yeri vardır. “*Üslup meselesi üzerinde durmak isteyen, sözlü ve yazılı bir metnin üslubu hakkında kanaatleri belirtmeye çalışan her insan dile ait çeşitli problemlerle karşı karşıya gelir. Üslubu dilden ayırmak mümkün değildir.*”¹¹⁵

Orhan Aras, ana dilini işlek ve kıvrak biçimde kullanabilen bir yazardır. **Aras**’ın *Son Cennet* ve *Ayrılığın Rengi Hüzün* adlı eserleri, her kesimin anlayabileceği bir dil ve üsluba sahiptir.

“*Halkın canlı dili, romanı besleyen ana damarlardan biridir.*”¹¹⁶ **Aras**, *Son Cennet* ve *Ayrılığın Rengi Hüzün* adlı romanlarında konuşma dilinden yararlanmışır.

Son Cennet’te rahat ve anlaşılır bir dilin kullanılması, eserin halkın içinden geldiğini, halkla var olduğunu ortaya koymuştur. **Aras**, şahıslarının karşılıklı konuşmalarında, yaşanan olayları, kişinin iç dünyasına girmeden okuyucuya sunmuştur.

“*Ona Almanca bilgimi ispat etmek için çırpınıp durmuştum.*

-*Ausgang!*

-*Bak, bak, kapının üzerinde ‘ausgang’ yazıyor! Çıkış demek! Söyle bakayım!*

Çekinerek iki üç kez tekrar etmişti.

¹¹⁵ Şerif Aktaş, Edebiyatta Üslup ve Problemleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 298.

¹¹⁶ Nurullah Çetin, Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap, Ankara 2008, s. 258.

“-Eingang” ise giriş demek!

“Eingang” yazan yere gözlerini dikmiş hecelemişti. Türkçe okunuşuyla “e in gang” diye okumuştur itiraz etmişim.

-E ve i yan yana gelince ay olarak okunur, demiştim” (s.173)

“Bazen kaçmalı, kaçabilmeli, kendini de terk edebilmeli insan! Şu yılgınlık, şu problemleri erteleme işi, şu yenilgi sendromu öldürecek bizi! Şu başkalarının mutluluğu için kendi kendimizin katili olma olgusu ve kahpece yaşamak yıldırarak bizi!” (A. R. H., s.39)

Orhan Aras, romanlarında devrik cümleleri sıklıkla kullanmıştır. Tasvir gücü kuvvetli olan yazar, devrik cümleleriyle dildeki ifadelerine canlılık ve cümlelerinin akışına belli bir hareket getirmiştir. **Aras**, özellikle *Ayrılığın Rengi Hüzün* adlı eserde yazıya lirik anlatım kazandıran devrik cümlelere daha çok yer vermiştir.

“... Sana yüreğimin kapılarını birer birer açıyorum. Her kapının önünde birazcık durup bakman ve o aydınlık taştan gülümsemelerinle bir anlık gülümseme için yapıyorum bunu.” (A.R.H., s.45)

“... Âkil Abi tüfeğini sallayarak koşuyordu yine...” (S.C., s.8)

“... Benim başka şeylere kafam ermez arkadaş!...” (S.C.,s.10)

“... Toprağının gözeneklerinde yitip gitmiş sıcak – soğuk duygularımın yerini bir ben bilirdim bir de bu çukur...” (S.C., s.14)

“... ama yine de şimdiye kadar sevgisini hiçbir şekilde belli etmemişti bana...” (S.C., s.17)

Son Cennet’te kullanılan devrik cümlelerin dışındakiler kurallı, uzunlu kısıklı cümlelerden oluşmaktadır. **Aras**, bütün manâ yüklerini kısa cümlelerine yükleyerek ifadelerine dolgunluk katmıştır.

“... Kesin uyanıktı. Belki de kucağına Alipur’un hayalini almış yatıyordu. İçimde belli belirsiz bir kıskançlık duygusu yükseldi. Yüksekçe bir yerden atlamış gibi oldum. Ciğerlerimden kopan hava kabarcıkları gelip gelip boğazımda durdular.

Yutkunmak ve boğazımda şiştikçe şişen havayı dışarı boşaltmak arzusu önlenemez hale gelmişti. Uykuda kıpırdanıyormuşçasına gerinerek ofladım.” (s.145)

Aras’ın bu eserinde kısa cümlelerinin yanında, uzun cümlelerinin genişliği de dikkat çekmektedir. Bazı cümleleri neredeyse bir paragrafı bulacak kadar uzundur.

“...Denizin üzerinde, rotaları hiç bilmediğim yönlerde olan kocaman gemilerden söz ettim. Gemilerin kaptanlarından, beyaz tertemiz üniformalarından başlayarak, içlerindeki yolculara, günlük ekmeğini kazanmak için kollarına taktıkları küçük sepetlerde taşıdıkları bıçakları, kalemleri, sakızları, çakmakları satmak için sabahın erken saatinde yollara düşen ve müşterilerin ilgilerini çekebilmek için çeşitli şaklabanlıklar yaparak ciyak ciyak bağırarak doğulu çocuklara ve onların yüzlerindeki hüznülere kadar her şeyi anlattım.” (s.46 – 47)

Aras, *Son Cennet*’te kullandığı uzun cümlelerin tam tersi olarak *Ayrılığın Rengi Hüzün*’ü kısa cümlelerin üzerine inşa etmiştir. Yazar, adeta bütün duygularını ve düşüncelerini bu cümlelerine yüklemiştir.

“... Evet, bulutlar kıpkızıl. Gözlerimi alamıyorum onlardan. Nedense bugün ruhum hep olağanüstülüklerle meşgul. Ne zaman ayaklarım yere değecek bilmiyorum.” (s.51)

Aras, *Ayrılığın Rengi Hüzün*’de eksilteli cümlelere de çok yer vermiştir.

“... Acılar ise derin izler bırakıyorlar. Aslında insana en büyük acıyı ruhunun bölünmüşlüğü veriyor. Bir tarafın burada, ir tarafın yurdunda... Geçen günler, anılar... İstanbul’da bekâr evimizde kahkahalı kahvaltılar... Bir elimizde kitaplarımız, bir elimizde çantamız...” (s.50)

Romanlar, genel itibariyle geçmiş zaman kipi üzerine kurulmuştur. Romanlarda yüklemeler bütün zamanların ya hikâyesinde, ya da rivayetinde karşımıza çıkmaktadır.

“... Ani ses, içinde kaybolduğum düşlerimi bir kâğıt parçası gibi yırtıp atarken kalbim hızla atmaya başladı. Eğer gelen Michael ise ağzıma geleni söyleyecektim. Dünden beri gözüme görünmemişti. Belki Frau Meier’di. Bugün saat on iki de geleceğini söylemişti. Saatile baktım daha dokuzdu. Kapı tekrar vurulunca aceleyle aynada yüzüme baktım, rengim sapsarıydı. Dağınık saçlarımı düzelttim sonra kapıyı açtım.” (s.269)

“... Bir kez olsun şöyle kırlara çıkıp da renkli bir uçurtma uçuramadık. Bir kez olsun canımızın çektiği şekerleri yiyemedik. Bir kez olsun atlıkarıncaya binemedik...” (A.R.H., s.74)

Ayrılığın Rengi Hüzün’de yazar, yer yer şimdiki zamanı kullanarak içinde bulunduğu, o anki ruh halini resmetmeye çalışmıştır.

“... Masamda bir tas sıcak kahve duruyor. Bir nefes sigara, bir yudum kahve... Gel keyfim gel diyeceğim ama bende nerede o keyif? Karamsarlığımı küfredip duruyorum.” (s.62)

Son Cennet’te **Aras**, samimî hitap ifadelerine yer vermiştir. Anadolu’nun bir köyünde yaşayan ve gerçek dünyanın kötülüklerinden etkilenmemiş Memo, samimî hitaplarıyla karşımıza çıkmaktadır.

“... – Kirve, korkma buraya kimse gelmez!

- Memo, sen anlamıyorsun! Çok geçmeden her yeri aramaya başlarlar.

Memo güldü.

- Kurban, ben doğdum doğalı buraya devlet adamı diye hiç kimse gelmedi.” (s.59)

“- Kirvem, rahat uyudun mu?

- Birkaç saat uyuyabildim! Hep babamı düşündüm.

Yanındaki bakraca kovadan süt doldurdu.

- Kirvem, bunu ısıtıp içsen iyi gelir.

Bakracı aldım. Memo’nun yanında dikildim.

- Aman kirvem, burada kal daha iyi!” (s.61)

“Deyim, tek bir kelimenin gerçek anlamından ayrı olarak yan anlamda kullanımı veya birden çok kelimenin duyguyu, bir kavramı veya bir durumu ifade etmek için oluşturduğu sözdür.”¹¹⁷ Kısaca deyim; az sözle çok şeyi ifade etmektir. **Aras** da, eserlerinde bulunduğu durumun yansımalarını deyimleriyle vermeye çalışır. Söz gelimi, *Son Cennet* adlı eserde ihtilalin çıkmasıyla Can’ın telaşa kapılıp kaldığı yayladan

¹¹⁷ Nurullah Çetin, Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap, Ankara 2008, s. 60.

kaçmak istemesi ve Memo'nun kendisini ve Can'a yaptığı yardımı anlatan deyimleri kullanmıştır.

“... Kararımı vermiştim, bekleyecektim. Ayrıca Memo'nun varlığı ve gözü karalığı da kararında etkili olmuştu. Aramızda hiçbir bağ olmamasına rağmen o, Dilo'nun anlattığı Karaçoban'ın soyundan olduğunu ispatlarcasına insanlığını göstermiş ve bana kol kanat germiştir.” (s.61)

Orhan Aras, *Son Cennet*'te kişilerini konuştururken bazı çelişkili durumlara düşmüştür. Örneğin, Iğdır'ın bir köyünde yaşayan Can'ın babası ya da Ağrı'nın eteğinde yaşayan Memo veya Dilo çoğu zaman düzgün ve kusursuz bir Türkçeyle konuşmaktadır.

“... – Üst taraftan gelmezler, dedi. Orası çok sarp. Oradan yürümek her babayiğidin harcı değildir. Tek geliş yolu bizim geldiğimiz aşağıdaki ince yoldur. Oraya da köpeği bağladık mı tamamdır. Bu köpekler sürü köpeği değildirler. Yabancı bir koku aldılar mı hiç durmaz hemen havlarlar. Biz de havlama sesini duyar duymaz, tepeye çıkar aşağıları uzaktan kolaçan ederiz...” (s.62)

“ – Baban köye gelir gelmez hemen aldım, getirdim.

Babam gece yarısından beri yoldaymış. Anamı kardeşlerimi sordum.

- Merak etme hepsi iyidirler, dedi.” (s.63)

Yazar, kimi zaman da kusursuz konuşan bu insanları yöresel ağızlarıyla konuşturarak kendi içlerinde bir çelişki yaratmışlardır.

“... Ye babo ye! Yanında huri gibi kızlar öp babo öp” (s.31)

“... Memo yoğ mi?” (s.33)

Son Cennet adlı roman, sosyal zemini kuvvetli bir eserdir. Bunun bir göstergesi olarak vak'anın anlatıldığı devrin özelliklerini gösteren ifadeler kullanılmıştır. Yazar, Türkiye ve İran'daki devrim olaylarının gençler üzerindeki izdüşümlerini gayet canlı bir biçimde vermiştir. Hatta olayların ruhunu anlatırken bazen de ayrıntılarda takılı kalmıştır.

“... - Bugün 12 Eylül 1980. Türk silahlı kuvvetleri bu sabahtan itibaren yönetime el koymuştur!” (s.56)

“... Bir hükümet vardı., Meclis’te partiler, milletvekilleri vardı. Hani başbakan vardı. Adı **Süleyman Demirel**...” (s.57)

“... Marşların bitiminde de ya askerî bildiriler okunuyor, ya da ‘sokağa çıkma’ yasağının kaldırıldığı bildirilerek, halkın sükûnet içinde normal hayata dönmesi çağrıları yapılıyordu. Kayıp parti başkanı hâlâ teslim olmamıştı...” (s.61)

“... Âkil Abi’dendi. ‘Bütün ahlak ilkeleri yalandır’ demişti bana. Sonra da eklemişti. ‘Unutma, **bu Vladimir İlyic Ulyanov**’un sözüdür.’” (s.63)

“ ... O dönemlerde Şah’ın halkın üzerindeki baskısı korkunç derecede ağırdı. Ama bu baskılar biz gençleri yıldıracağına daha da kamçılıyordu. Boykotlar, mitingler, bombalı eylemler birbirini izliyordu. Hepimiz devrimci kesilmiştik. İslamcılar, milliyetçiler, solcular herkes Şah devrilince her şeyin güllük gülistanlık olacağını düşünüyordu. İslamcı – sosyalist olduğu söylenen **Ali Şeriatî** isimli sosyologun kitapları elden ele dolaşıyordu. Onun, İmam Hüseyin gibi İslam’ın devrimci yanını temsil eden kişiler üzerindeki yorumları tam bizim topluma uygundu. Şeriatî’nin her sözü bizim için bir slogandı. Zaten biz doğuştan onun öne çıkardığı kişilere büyük bağlılık ve sevgi besliyorduk. Ehl-i Beyt, yani peygamberin Ali ve Fatma’dan gelen sülalesi bizim için kutsalların en kutsalıydı.” (s.125)

Ayrılığın Rengi Hüzün ise sosyal ve siyasal bir zemin üzerine kurulmadığından, bu romanda kullanılan ifadeler daha çok **Aras**’ın iç dünyasını yansıtan ifadeler olmuştur. Eserin adından da görüldüğü gibi yansıtılan bu duygular, yazarın içindeki karamsarlığın birer izdüşümleridir.

“... Şimdi, bilgisayarın tuşlarına basarken dışarıya baktım. Dışarı sessiz, sakin ve güneşli. Gökyüzünde bulutlardan eser yok. Ufukta boylu boyunca bir beyaz çizgi gökyüzünü ortalamış. Belli ki, az önce bir uçak geçmiş. Keşke o iz boyunca ben de uçup gitseydim. Gitmek, evet gitmek bir rüyayı yaşamak gibi geliyor bana. Yolculukları ne kadar da severim! Belki de böyle bir roman yazacağım. Bir türlü yerinde duramayan, şehirden şehre, ülkeden ülkeye koşup duran yaralı bir adam... Aslında her an bir yanımızı alıp götürüyor...” (s.60)

Yazar, **Son Cennet** romanında folklorik öğelere ve Halk Edebiyatına ait unsurlara yer vermiştir. Halk inanışına göre bazı kuşların ötüşü “bir felaketi, perişanlığı

haber verir.”¹¹⁸ **Aras** da eserinde, bu inanışa yer vermiştir. **Orhan Aras**’ın romanında geçen kuş “saksağan”dır. Kötü haberi saksağan kuşu getirir.

“... Aniden, sabahın sessizliği bir saksağan çılgılığıyla bozuldu. Korkuyla irkildim. Yüreğim üşüdü, titredim. Bu saatte burada saksağanın işi neydi? Yusuf’un anasına haber mi götürüyordu. Köyümüzdeki yaşlı kadınlar öyle söylerdi; ‘Birinin başına bir olay gelmişse saksağan mutlaka onun ailesine haber getirir’ derlerdi.” (s.13)

Günümüzde önemini yitirmeye başlamış olsa da, ekonomik durum ne olursa olsun, gelinlerin gelin gideceği eve büyük ve tahtadan yapılmış içine çeyizlerinin konulduğu bir sandık götürme geleneği vardır. Bu sandık, baba evinden getirilmiş en değerli eşyadır. **Aras**’ın romanında da çeyiz sandığı geçmektedir.

“... Sonra bir ara sakinleşir gibi oldu ve yıllar önce çeyiz olarak babasının evinden getirdiği koca çeyiz sandığı açtı...” (s.18)

Orhan Aras, eserinde gidenin ardından su dökme geleneğini de işlemiştir. Gidenin arkasından su, çabuk gidip gelmesi için dökülmektedir.

“...Anam arkamızdan bir kova su serperken arkaya döndüm... ve onun yanında şaşkın şaşkın olup bitenleri izleyen kardeşlerime son kez baktım.” (s.19)

“‘Kirvelik’ (kelimenin kirve, kivra, kirve biçimleri de var.) kurulu doğu, güney ve güney-doğu Anadolu’da görülüyor. Kirve, Hristiyan çocuklarının vaftiz törenindeki ‘parrain’ (vaftiz babası) ile ‘marraine’ (vaftiz anası)in aşağı yukarı yerini tutar. Önemli bir geçiş töreni olan sünnet vesilesiyle çocuğun ailesine dışardan katılan ve o günden sonra aileden sayılan bir erkektir kirve. Kirveligi çocuğun babası yakın akraba veya dostlarından birine önerir; kabul etmek, hem bir onur hem de borç sayılır.”¹¹⁹ Yazar, romanında kirvelikten bahsederek hem bu geleneği gözler önüne sermiş, hem de kirvenin sonsuz yardımda bulunan, elinden geleni ardına koymayan biri olduğunu ortaya koymuştur.

Yazar, halk gelenek ve inanışlarını **Son Cennet** romanında titizlikle işlemiştir. Yazar, adeta bu romanıyla halkın yaşayışına ayna tutmuştur. Halk arasında birinci

¹¹⁸ Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999, s.62.

¹¹⁹ Pertev Naili Boratav, a.g.e., s.162.

derecede akrabalık bağlarının önemini vurgulayan atasözü niteliğinde ifadeler vardır. **Aras**, bunu eserinde şöyle dile getirmiştir:

“... Dayı ne demektir? Dayı da ana kokusu olduğunu bilmez misin?...” (s.23)

Namus kavramı Türk halkı için çok önemlidir. Uğruna nice kanlar dökülmüş, nice sözler söylenmiştir. Halk arasında büyük bir değer olan namus kavramına **Son Cennet**’te yer verilmiştir.

“... Biliyorsun buradaki insanlar namuslarına çok düşkündürler, nereye kaçsan bulurlar seni!” (s.26)

Kız kaçırma olayı Türk toplumunda olan, varlığı doğal olarak karşılanan; fakat kaçırma sonunda büyük olaylar ortaya çıkarabilecek bir durumdur. Bu durum, “ekonomik düşüncelerle kimi de başka sebeplerle, en çok kız tarafının engellemesiyle ortaya çıkar. Delikanlı, daha önce kızla da anlaşarak ve arkadaşlarının yardımıyla, olmazsa kendi olanaklarıyla kaçıtır.”¹²⁰ **Orhan Aras**, eserinde kız kaçırma olayını ayrıntılarıyla anlatmıştır.

“... Dedeniz korkusuz bir adamdı. Birkaç kez birbirimiz görmüştük. O gün beni yapayalnız Karasu’nun kıyısında görünce atını üzerime sürdü. Üzerime öyle bir geliş geldi ki, kaçmaya fırsat bile bulamadım. Bir kartal gibi beni kaptı ve kucagında sıkı sıkıya tutarak atını şimşek gibi sürdü. Ağladım, çırpındım, sövdüm; ama fayda etmedi. Sonunda tehdit ettim: ‘Benim beş erkek kardeşim var’ dedim. ‘Biliyorsun buradaki insanlar namuslarına çok düşkündürler nereye kaçsan bulur seni!’ Güldü geçti. Beni köye getirdi. Sonra bir hoca getirip nikâhımızı kıydırdı. Birkaç gün içinde onun yabancı bir köyden kız kaçırdığı haberi her yere yayıldı ve kardeşlerimle akrabalarım bir gece yarısı köyü bastılar. Yağmur gibi yağın kurşun sesleri, ürken atların kişnemelerine karışıyordu. Ben korkumdan yatağa girmiş üzerimi sıkı sıkıya örtmüştüm. İki taraftan da ölen olmasın diye dua üstüne dua ediyordum. Çatışma uzadıkça, kurşun sesleri arttıkça endişem artıyordu. Bir an her şeyi göze aldım ve dışarı fırladım. Başımdaki beyaz örtüyü açtım ve savaşanların aralarına attım. Kurşunlar bir süre susunca, sessizlikten yaralanan birkaç aksakal araya girdi ve iki tarafı barışmaya rıza etti. Barıştıktan sonra... dostlaştık ve aradaki buzlar eridi...” (s.26 – 27)

¹²⁰ Pertev Naili Boratav, a.g.e., s.169.

Çocukların aralarında oynadıkları oyunlar da folklorik bir öğedir. **Aras**, eserinde kayışa düşme oyununu anlatarak yine bir folklorik öğe kullanmış olmaktadır.

“...Çobanlarla atlara biner yarışırdık. Sonra olardan öğrendiğim ‘Kayışa düşme’ oyununu oynardım. Çizilmiş dairenin içinde sağa sola kemer sallayan çobana benden başka hiçbiri kolayca yaklaşılamazdı. Çünkü ben kemerin vücudumda şaklayışını hak edilmiş bir ceza olarak görürdüm. Çobanlar bu halime çok şaşırırlardı.” (s.29)

Aras, eserinde başlık parası geleneğinden de bahsetmektedir.

“... - Başlık olarak elli koyun istediler. Bende elli koyun ne gezer?...” (s.32)

Türk halk geleneği içerisinde misafire hürmet etmek büyük önem arz eder. Bu durum sadece Türkiye’de yoktur. Türklerin yaşadığı tüm coğrafyalarda aynıdır. Bunun en güzel örneğini yazar, İran’dayken verir. Çünkü İran’daki bir aile, Can’ı sorgusuz sualsiz evlerine misafir olarak kabul eder. Misafire hürmet, önemli bir gelenek olduğu gibi misafir olarak gidilmiş evin kızına farklı gözle bakmak da ayıp sayılmaktadır. **Aras**, bu geleneğe eserinde yer verir.

“... Çünkü evlerinde kaldığım, ekmeğini yediğim, suyunu içtiğim bir evin kızıyla gizli işler çevirmek en son yapacağım işti...” (s.93)

Orhan Aras, romanında folklorik unsurların yanı sıra, Dilo’nun anlattığı **Karaçoban** efsanesi, Ali’nin anlattığı **Kız Veli** hikâyesi, Can’ın hikâyesini anlattığı türkü ve atasözleri gibi Halk Edebiyatına ait unsurları da kullanmıştır.

Orhan Aras’la yaptığımız bir röportajda “Ben yurt dışında yaşayan bir Türk tebligatçısıyım.” demiştir. Bu nedenle de **Aras**, Türk’ü tüm Avrupa’ya tanıtabilmek için, Türk folklorunu **Son Cennet**’te bir nakış gibi işlemiştir.

Ayrılığın Rengi Hüzün’de folklorik öğelere rastlayamasak da bir **Hint ilahisiyle**, **Mevlana Celaleddin Rumî**’nin şiiriyle ya da Türk edebiyatının en hisli ve en sıra dışı şiirleriyle karşılaşmaktayız.

Orhan Aras’ın **Son Cennet** romanında yazının yansımaları olan söz diziminde, yazı düzeninde, sözcüklerinde, sesbilimsel veya anlambilimsel olarak sapmalara rastlamayız. Yazar, dilini açık, sade ve anlaşılır bir tarzda kurmuştur. Kelimelerle oyun kurup, onları adeta bir bilmece haline getirip okuyucusunun önüne sunmamıştır. Fakat

Ayrılığın Rengi Hüzün adlı eserinde, sayısı çok fazla olmasa da alışılmamış bağdaştırmalara rastlamaktayız.

“... Gökyüzü benek benek bulutlarla dolu. Güneş onların arasından bir batıp bir çıkıyor. Mutsuzluk kader değil. Umutsuzluk da öyle... Yaşamı bir yerlerinden tutmak da önemli. Bir okyanusa bakıp düşünmek ne kadar güzelse, ruhumuzdaki okyanusu görmemek de o kadar acıdır. Ömrüm boyu hep, elime bir törpü alıp aykırı yanlarımı törpülemek istedim. Sonunda tükeneceğimden korkuyorum. Adeta düzen, ortam, çevre insanları yiyip bitirmeğe ahdetmiş.” (s.87)

Ayrılığın Rengi Hüzün adlı eseri incelediğimizde, karşımıza çok fazla yazım yanlış çıkmaktadır. Bunu eserin teknik kusuru olarak kabul edebiliriz. Eserde “*tombis elleri, hiç bir düşünce, körolasıca mantık, herşey de bir, kendisi türkolog, Türkçe’yi, bir kaç gün, bir takım hisler...*” gibi hatalar yapılmıştır. Yazarın, son eseri olan **Son Cennet**’te bu tip kusurlarla karşılaşmamaktayız.

Orhan Aras’ın romanlarında ve özellikle **Ayrılığın Rengi Hüzün**’de en çok kullandığı teknik iç monolog¹²¹ tekniğidir.

Yazar, **Ayrılığın Rengi Hüzün**’ü baştan sona bu teknikle yazmıştır, diyebiliriz. Çünkü bir biyografi niteliği taşıyan ve aynı zamanda psikolojik boyutu ağır basan bu romanda, iç dünyanın sesleri ancak iç monologla kendini ifade edebilmektedir. Bunu yaparken de “*dolaysız düşünce aktarımı*”¹²²ndan yararlanmıştır.

“...Sabahtan akşama kadar Almanca konuşuyorum. Almanca kitaplar, gazeteler okuyor, Almanca şarkılar dinliyorum. Ya anamın çileli dizleri üzerinde inilleyen bir çocuğum, ya da pembe şeftali çiçekleri ortasında gülümseyen heyecanlı kara bir oğlanım. Yani geleceğin kucagında büyümemiş, geçmişin büyüüne kapılan deli dolu bir garibim. Peki, ne olacak? Bilmiyorum. Bazen, her şeyi bırakıp doğduğum ülkeye

¹²¹ Mehmet Tekin, Roman Sanatı - Roman Unsurları I, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2001, s.264–266, 268. İç monolog tekniği bir sahnede okuru, kişinin iç yaşamıyla doğrudan doğruya karşılaştırmak için kişinin yaptığı konuşmadır. İç monolog okuyucuyu, kahramanın iç dünyasıyla karşı karşıya getiren bir yöntemdir. Yöntemin uygulandığı bölümlerde anlatıcının varlığı ortadan kalkar; muhtemel yorum ve açıklamalar, okuyucuya bırakılır.

Bu yöntemin uygulandığı bölümlerde dil, dil bilgisi kurallarına uygun ve bilinçli bir yaklaşımla kurulmuş cümlelerden çok, konuşma diline daha yakındır.

Kişinin bilincine sızmamıza yarayan, bireyi daha iyi anlayıp tanımamıza yardımcı olacak teknik yerinde ve dikkatli uygulanması halinde, romanın genel dokusunu güçlendirir. Mehmet Tekin, Roman Sanatı - Roman Unsurları I, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2001, s.264–266, 268.

¹²² Mutlu Deveci, “Ferit Edgü’nün Küçük Öykülerinde Anlatım Biçimi ve Teknikleri”, Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, S.636, Şubat 2009, s.133.

kaçasım geliyor. Ama mutlu olabilir miyim? Pişman olma korkusu beynimi kurt gibi kemiriyor...” (s.85)

“... Ya benim iç dünyam? Renkli veya paramparça bir mozaik düşün. İç dünyam aynen öyle. Tarif edemediğim renkler, biçimler, melodiler, acılar, özlemler ruhumu baştanbaşa bir sur gibi kuşatmışlar. Ruhumdaki bütün bu karmaşaya rağmen nasıl bir çizgi üzerinde sabırla yürüyebildiğime hep şaşırışımdır.” (s.19)

Yazar, **Son Cennet**’te ise bu tekniği Can ve Aliye üzerinden kullanmıştır. Romanda anlatıcı konumunda olan Can ve Aliye, bu teknikle daha çok kendileri hakkında bilgi vermektedirler.

“... Ben ne biçim insandım? Bazen çocuk gibi korkuyor, ürküyor, ağlıyor bir ideal, bir dava adamı olmadığımı ortaya koyuyordum. Bazen de her şeyini idealine kurban etmiş taştan bir heykele dönüşüyordum. Bu iki kişinin hangisi bendim? Eğer düşüncelerim, ideallerim benim kişiliğimi, kimliğimi oluşturan etkenler idiyse, bu korkular, bu pişmanlıklar da neyin nesiydi?” (s.129)

Aliye’nin kendini yargıladığı satırlardan bazıları şunlardır:

“... Makû’de en azından isyancıydım, inatçıydım, sıra dışıydım; ama burada sıra dışı olmak hiçbir şey ifade etmiyordu. Sokaklarda rüzgâra kapılmış buruşuk bir kâğıt parçasından farkım yoktu...” (s.233)

Can’ın yürüdüğü Marksizm yolunun yanlışlığını fark ettiğinde duyduğu pişmanlıkların terennümü şunlardır:

“...Şimdi kendimi ve daha birkaç ay önceki halimi eleştirebiliyorum. Ama hâlâ bir kararsızlığın pençesindeyim! Çünkü bir yanda ülkemizdeki kör dövüş, eşitsizlik, haksızlık, sömürü, baskı, zulüm, yoksulluk bana ‘durma savaşı, karşı çık’ diyor. Öte yandan düştüğüm çaresizlik ve yalnızlık beni her şeyden soğutuyor, uzaklaştırıyor.

Halkın anladığı anlamda bir kadere inanmıyorum. Ama kendi yolumu kendim çizerim yaklaşımına da inanmıyorum. Hangi ölçüyle ve hangi araçlarla kendi yolumu çizeceğim? Ne yeterli tecrübem var ne de derin bilgim... Karanlıkta debelenip duran sahipsiz, yaralı bir hayvan gibiyim! Bu beni ölümüne korkutuyor!” (s.133)

Aliye’nin Almanya gerçeğiyle karşılaştığı an ve iç dünyasının çılgınlıkları satırlarda kendisini şöyle bulur:

“... Bildiğim Almanca, İngilizcem ile insanlara sokulacak, onları dinleyecek, kısacık da olsa onlarla sohbet edecek ve kocaman pencere, modern donanımlı bir büroda oturacak, hayallerimi gerçekleştirmek için çalışacak çalışacaktım...Zavallı Aliye, düşleri çalınan Aliye!...” (s.205)

İki romanın büyük bir kısmında iç monolog tekniği kullanılmıştır. Bunların örneklerini çoğaltmak mümkündür; fakat bu kadar örneğin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Yazarın romanlarında kullandığı diğer bir teknik de özetleme tekniğidir. *Son Cennet*’te özetleme tekniği, daha çok kahramanların mazisini vermek için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, uzun vakaların monotonluğunu kırarak, okuyucuyu sıkmamak için de kullanılmıştır. Romanda genellikle Can ve Aliye’nin çocukluk yıllarına dair bilgiler verilirken ya da yakın geçmişte başlarından geçen olaylar anlatılırken bu teknik kullanılmıştır.

“...Çocukken bizler de, bazen ellerimizle bazen de küçük küreklerle kumu kazardık. İlkokuldayken hava iyi olduğunda öğretmenimizle buraya gelirdik. Açık hava, masmavi gökyüzü, düzlüğe yayılmış çeşit çeşit renkteki otlar ve karmakarışık kokular zihnimizi açar, neşemize neşe katardı. Güle oynaya o güne kadar bilmediğimiz yeni bilgiler öğrenirdik...” (s.12)

“... Beraber okula giderdik. Sınıflarımız ayrıydı. Teneffüslerde onu görebilmek için heyecanla dışarı fırlardım. O, okulun arka tarafındaki yaşlı elma ağacının altında durur kara gözlerini ufuklara dikerdi. Neler düşünüyor, neler düşlerdi anlatmazdı... Konuşurdu benimle ama içini dökmezdi. Gereksiz sözler etmezdi...” (s.179)

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi *Ayrılığın Rengi Hüzün* romanı biyografik bir eser niteliği taşıdığı için, bu teknik en az iç monolog tekniği kadar çok kullanılmıştır.

“... Çocukken, diğer çocuklar gibi bostan beklerdik. Yeni olmaya başlayan kavun ve karpuzları satılacak hale gelinceye kadar kontrol eder, ilk çıkanları da kendimiz yerdik. Bizim tarlanın yanında komşumuzun da bir bostan tarlası vardı. O tarlayı da Halime beklerdi. Komşumuzun sevimli kızı...” (s.19)

Orhan Aras, eserlerinde diyalog tekniğine de yer vermiştir. Fakat genel olarak diyalogları “bağımsız dolaysız düşünce aktarımı”¹²³ ile oluşmuştur. Yani “aktarıcının müdahalesi sıfır noktasındadır.”¹²⁴ Romanlarında geçen diyalog tekniğine örnek verecek olursak:

“... -Sen gözcülük yapacaksın, diyordu Âkil Abi.

- Ama ben...

- İtiraz yok, diyordu sertçe.

Ağzını açtığı anda ortaya çıkan bembeyaz dişleri içimi üşütüyordu.” (s.158)

“-Peki şimdi nerede biliyor musunuz?

- Hayır bilmiyorum, dedim.

Kafasını salladı.” (S.C., s.198)

“- Bildiğim kadarıyla Muhammediler (Muhammedan) domuz eti yemezler, dedi.

Karısı telaşla elindeki çatalı yere düşürerek tam gözlerimin içine baktı.

- Çok ama çok üzgünüm. Bunu hiç hatırıma getirmedim, diye inildedi.” (A.R.H., s.112)

Ayrılığın Rengi Hüzün ve **Son Cennet**’te kullanılan bir diğer anlatım tekniği montaj tekniğidir. “Montaj tekniği, film yapımcılığından edebiyata geçmiş bir kurgu tekniğidir.”¹²⁵ Montaj tekniği, yazarın kültür dünyasını yansıtır.

Yazar, **Son Cennet**’te de montaj tekniğiyle türkü, beyit, dörtlük ve ilahilere yer verilmiştir.

“Aman yârim canım yârim

Yiğidim, aslanım yârim...

Türkü, bir aile faciası içindeki bir kadının kocasından ayrılışını, ölümün, azarlanışını, yalnızlığın, yılgınlığın, fukaralığın acısını anlatıyordu.” (s.35)

“Kes nist ki uftade-i an zulf-i duta nist

¹²³ Mutlu Deveci, “Ferit Edgü’nün Küçük Öykülerinde Anlatım Biçimi ve Teknikleri”, Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, S.636, Şubat 2009, s.133.

¹²⁴ Mutlu Deveci, a.g.m., s.133.

¹²⁵ Gürsel Aytaç, Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s.56.

Der rehguzer-i kist ki dam izi bela nist!

- Üstat Hafız bak seni, beni ve bizim gibi olanları ne güzel uyarmış:

‘Hiç kimse yoktur ki o iki kat zülfe düşmüş olmasın!

Yolunun uğrağında bir bela tuzağı olmayan kim var?’

Ancak bir sevgilinin bürünebileceği bir masumiyet ve şefkatle elimi tuttu. Yine aynı melodilerle damla damla ruhuma aktı.

Sinideem suhani hoş ki pir-i Ken’an guft

Firak-i yar ne an mikuned ki bitranguft

Kenan pirinin söylediği hoş bir söz duydum!

Sevgilinin ayrılığı adama bir iş eder ki sözle söylemesine imkân yoktur.” (s.136)

Sanki sırasıymış gibi günlüğümde son sayfaya yazdığım Mayakovski’nin o ünlü şiiri aklıma geliyordu.

susun artık konuşmacılar,

siz savdınız sıranızı,

söz sırası mavzer arkadaşta,

şimdi o konuşacak!” (s.157)

“Pencerenin önünde açık duran Schiller’in bir kitabından Can’a ‘Haffnung’ başlıklı şiiri okumuştum.

‘Es reden und traumen die Menschen viel

Von bessern künftigen tagen”

-İnsanlar hep gelecek güzel günlerden konuşur, güzel hayaller kurarlar!”

(s.291)

İncil’den alınmış bir beşlik:

“Lab uns deine Herrlichkeit

Sehen auch in dies Zeit

*Und mit unserer kleinen Kraft
Suchen, was den Frieden svhaft
Erbarm dich, Herr.*

*Bırak senin mucizenle Tanrım
Bizim de zamanımızda
Küçük kuvvetimizle
Arayalım barışın başardığını
Merhametini esirgeme Tanrım!” (s.310)*

Ayrılığın Rengi Hüzün’de montaj tekniğiyle birçok sanatsal ürünle karşılaşmaktayız. Örneğin yazar bir *Hint İlahisine* yer vermiştir.

“Soma içmişiz bu akşam
Ölüm yok bize artık
İnsanlar dostumuz olmuş
Düşmanımız olmuş ne gam
Mükemmelleştik.
Ölümsüzüz hey!” (s.102)

“Bizim, filozofluğu tartışmalı ama şairliğı tartışmasız olan ve,
Uçun kuşlar uçun doğduğum yere..
Ve

*N’olur her seher alnından öpiip,
Saçını ben çözüp, ben bağlasaydım. (s.101)*

“Yıllar önce Russo (J.J.Roussseau)’nun ‘İtirafıar’ını okumuştum.” (s.100)

“Biliyor musun, Joaguin Rodrigo öldü. Doksan sekiz yaşında koca bir çınar gibi devrildi gitt. Onun Concierto de Aranjuez’ini kim bilmez ki!” (s.101)

Ayrılığın Rengi Hüzün'de bu tekniğin örneklerini çoğaltmamız mümkündür. Fakat bu kadar örneğin yeterli olacağı kanısındayız.

“Üslûp öyle bir şeydir ki arasından konuşanın veya yazanın maneviyatını, yaradılışını görmek mümkündür; hatta aynı zamanda ırkının muhitinin, milliyetinin, devrinin her hususiyetini görürüz.

Herkesin lisanını iyi söyleyip, doğru yazması lüzumu ortaya çıkınca, üslup, herkesin yaradılışına, zevkine, kabiliyetine göre kendiliğinden doğar.

*Üslûp ne ziynette, ne teferruattadır; asıl üslûp herhangi bir mevzuun tasvir ve tespiti için seçilen yollardadır.”*¹²⁶ **Halit Ziya Uşaklıgil**'in ifade ettiği gibi üslûp, cümlelerdeki düzen ve bununla beraber cümlenin ifadelenişindeki sanatsal bir yapı demektir.

Orhan Aras'ın tasvirî üslubu, cümleleri estetik olarak kullanabilmesi dikkati çeken bir durumdur. O, eserlerin devrini, muhitini, duygularını ustalıkla ifade etmiştir.

Aras, eserlerinde mekân ve psikoloji ilişkisinin tasvirini çok canlı bir şekilde vermeyi başarmıştır.

“... Gözyaşlarım otların yanaklarını yalıyor, toprağa karışıyordu.” (S.C., s.35)

“...Yapayalnız ve seninle dolu yürüdükçe, gözlerimin önünde uçuşan ışık dalgaları, beynimin, gönlümün kıyısına, köşesine yapışmış karanlık soru kutucuklarını teker teker asmaya, aydınlatmaya başladı. Başım önümde yürüdüm yürüdüm. Sanki varacağım hedefte sen vardın. Güneş tepede bir süs gibi duruyordu. Renkli duvarlar, geçmişini anımsatan parke taşları, yıpranmış kaldırımlar içime yabancılik püskürtüyordu. Kırmızı tuğlalı evlerin arasında dönüp duran bakışlarım her şeyi silip süpürmüştü. Arabalar, insanlar sesler, renkler yoktu. Ben de yoktum. Koca kent musalla taşındaydı ve ölüydü...” (A.R.H., s.79)

“... Durduğum yerden aşağıya baktım. Pınardan akıp giden incecik su boyunca kırmızı, beyaz laleler dizilmişti. Lalelerin aralarını öbek öbek otlar sarmıştı. Aşağıdaki derenin kıyısına gelişi güzel dizilmiş çadırlar birer siyah nokta gibi görünüyordu...” (A.R.H., s.21)

¹²⁶ Olcay Öner toy, Halit Ziya Uşaklıgil (Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965, s.164.

Aras'ın romanlarında “*nesnel tasvir üslubu*”¹²⁷ kadar romantik duyguların sergilendiği “*sanatkârane üslup*”¹²⁸ da kullanmıştır. Bu üslup, özellikle *Ayrılığın Rengi Hüzün*’de çok daha kuvvetli olarak görülmektedir.

“...Ancak bir sevgilinin bürünebileceği bir masumiyet ve şefkatle elimi tuttu. Yine aynı melodilerle damla damla ruhuma aktı.” (S.C., s.136)

“... Mozart, Chopin, Beethoven, Gagner dinleyip kendimi, uçsuz bucaksız sonsuzluğun içine bıraktım. Beyaz kanatlı bir kelebek biraz romantik olur ama karaya yakın mavi kanatlı bir kelebek gibi düşünceden düşünceye, duygudan duyguya, gerilimden gerilime atladım durdum...” (A.R.H., s.92)

Sonuç itibariyle, **Orhan Aras** hâkim olduğu tasviri üslupta, dil özelliklerini tüm kıvraklığıyla kullandığını tespit etmekteyiz.

¹²⁷ Nurullah Çetin, Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap, Ankara 2008, s.295.

¹²⁸ Nurullah Çetin, a.g.e., s.295.

SONUÇ

Orhan Aras, 10 Ekim 1963'te Iğdır'ın Merkez ilçesine bağlı olan Kuzugüden Köyü'nde doğmuştur. Kalabalık bir aile içerisinde büyüyen **Aras**, çocukluk yıllarının geçtiği Iğdır'ı birçok çalışmasında anlatmıştır. **Aras**'ın yapıtlarında önemli bir yer tuttuğunu gördüğümüz otobiyografik öğelerin içinde, çocukluk yıllarının ve yetiştiği coğrafyanın önemli etkisi vardır.

Orhan Aras, edebiyatın çeşitli alanlarında ürünler vermiştir. Yazarın *Azerbaycan Davamız* (1998) ve *Hoşgördük Gözel Yurdum* (2007) adlarında siyasi yazılarının toplandığı iki kitabı vardır.

Orhan Aras'ın *Azerbaycan Davamız* adlı eseri, Azerbaycan uğruna yapılan çalışmalarının, kendisinin deyimıyla “dava”larının toplanıp bir silsile şeklinde anlatıldığı bir eserdir.

Orhan Aras, Azerbaycan'da çıkan 525. adlı gazetede yazılarından yirmi dokuz tane köşe yazısını *Hoşgördük Gözel Yurdum* adlı eserinde toplayarak kitaplaştırmıştır.

Orhan Aras'ın art arda sıraladığı bu yirmi dokuz yazı, aynı zamanda art arda sıralanmış Türk dünyasının dertlerinin bir silsilesidir. Yazarımız tarihini unutmuş Türk halkının derin uykusundan uyanmasını sabır ile beklemekte ve bunun için çalışmaktadır. **Aras**, eserinde Türk yurdunun kanayan yaralarını; bir Karabağ'ı, bir Hocalı katliamını okuyucusuna hatırlatmış ve “Ey Türk uyan!” demiştir. Kimi yazılarında Türk yurdunun meselesini hatırlatmış ve kimilerinde ilim âlimlerine meydan okumuştur.

Yazarın *Karabağ'ın Gözyaşları* (1990) ve *Aşklar Daha Ölmedi* (2000) adlarında iki şiir kitabı vardır.

Orhan Aras'ın hayatında Azerbaycan çok farklı ve önemli bir yere sahiptir. **Aras**'ın hemen hemen bütün çalışmalarında Azerbaycan, kimi zaman bir vatan hasreti olarak kimi zaman ise yaşadığı talihsizliklerle karşımıza çıkmaktadır.

Aras'ın ilk şiir kitabı olan *Karabağ'ın Gözyaşları*'nda Azerbaycan, şiirlerinin ağırlık merkezini oluşturmaktadır. Kitabın adından da anlaşılacağı üzere bu şiirler, bugün hâlâ devam etmekte olan Azerbaycan halkının kanayan yüreğinin sessiz haykırımlarını anlatmaktadır.

Orhan Aras'ın uzun zamandır Almanya'da yaşıyor olması, şiirlerinde Azerbaycan'dan sonra vatan, hasret, özlem ve gurbet gibi temaların fazlaca yer almasına zemin hazırlamıştır.

Aras'ın şiirlerinde göze çarpan bir başka unsur da hüznle beraber gelen karamsarlıktır. İçerisine düştüğü bu karamsarlık, onun iç dünyasında çatışmalar yaşamasına sebep olmuştur. İç dünyasının çapraşıklığı ona şiirlerinde karanlık, ümitsizlik, hüzn gibi kavramları terennüm ettirmektedir. **Aras**'ın yaşadığı bu içsel çatışmalar onun bir dönem mistik şiirler kaleme almasına da sevk etmiştir.

Aras, on yıl aradan sonra yazmış olduğu ikinci şiir kitabı *Aşklar Daha Ölmedi* ile kendisinin ve şiir kalıplarının kurallarını zorlamıştır. İki şiir kitabı arasında son derece açık bir değişim görülmektedir. Tema bakımından pek fazla farklılık görülmeyen *Aşklar Daha Ölmedi*'de şekil itibarıyla görülen değişim barizdir. *Karabağ'ın Gözyaşları*'nda hece ölçüsüyle yazılmış Millî Edebiyat tesiri altında olan şiirleri varken **Aras**, *Aşklar Daha Ölmedi* ile Millî Edebiyat tesirinden uzaklaşmıştır.

Orhan Aras'ın *Ayrılığın Rengi Hüzn* (2002) ve *Son Cennet* (2008) isimlerinde toplam iki romanı vardır.

Orhan Aras'ın *Ayrılığın Rengi Hüzn* adlı eseri otobiyografik bir romandır. Fakat alışılmış bir otobiyografik roman türünden de farklıdır. Çünkü eser, **Aras**'ın yaşadığı olayları, hayat hikâyesinden kesitleri, çocukluk, gençlik yıllarını; ailesini, eşini, dostunu, yaptığı işleri ve görüp geçirdiklerini bir silsile içinde anlatmaz. **Aras**, daha çok iç dünyasında var olanları okuyucusuna aktarmak istemiştir. Bunu yaparken de yeri geldikçe gerçek hayatından kesitlere yer vermiştir. Bu açıdan baktığımızda esere hatıra romanı da diyebiliriz.

Orhan Aras'ın ikinci romanı olan *Son Cennet*'i yazara 2007 Uluslararası Ş. Ekberzade Edebiyat Ödülü'nü getirmiştir.

Orhan Aras romanında, 1980 yılında sol görüşlü bir gencin başından geçenleri anlatmaktadır. Kendisi, Milliyetçi bir görüşe sahip olmasına rağmen sol görüşlü bir bireyin dünyasını ve fikirlerini tüm gerçekliğiyle verebilmiştir. Farklı bir dünya görüşünün penceresinden bakmaya çalışan **Orhan Aras**, diğer yandan da bir kadının gözüyle olayları yorumlamaktadır. **Aras**, *Son Cennet*'teki Aliye karakteriyle Batılıların

zihinlerinde yer etmiş olan kadın duruşunu yıkmaya çalışmıştır. İdealize ettiği karakteri Aliye ile Doğu kadının aslında güçlü olduğu imajını vermeye çalışmıştır.

Aras, *Son Cennet*'te başkahramanlardan sonra iki önemli karakterle iki görüşü karşı karşıya getirmiştir. Ali muhafazakâr İslamcı, Akil Abi Marksist'tir.

Aras, romanda yine iki zıt durumu daha gözler önüne sermiştir. Özgürlükler, medeniyetler ülkesi Almanya ve asıl perdenin arkasındaki Almanya gerçeği. Almanya'ya dışarıdan bakıldığında refah içinde yaşanılan bir yer olarak bilinirken aslında insanlığı öldüren yasaları içinde boğulmuş bir ülkedir.

Görüldüğü gibi aslında roman 1980 olaylarının arka planından var olan çatışmaları anlatmaktadır.

Aras'ın romanlarında, kişi kadrosuna bakıldığında yazarın kimi zaman anlatıcı, kimi zaman roman kişisi olarak karşımıza çıktığını görürüz.

Aras'ın *Ayrılığın Rengi Hüzn* ve *Son Cennet* romanlarında mekân ögesi olarak doğduğu ve büyüdüğü köyün önemli bir yeri vardır. Bu yer kimi zaman bir coğrafya kimi zaman bir kültürel öge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Almanya, **Aras**'ın romanlarında karşımıza çıkan bir başka önemli mekândır. Yazar, Almanya'yı tüm gerçekliğiyle anlatmaktadır. Yazarın Almanya'da yaşıyor olması Almanya'daki mekânları uzun uzun tasvir etmesine de yol açmıştır.

Orhan Aras, eserlerinde daha çok kronolojik zamanı kullanmayı tercih etmiştir. *Ayrılığın Rengi Hüzn*'de zaman her bölümün başında belirtilmiştir ve yaklaşık bir seneyi kapsamaktadır. *Son Cennet*'te de olaylar bir senelik süre zarfında başlayıp bitmektedir. Eserlerinde şahıslarının geçmişi hakkında bilgi vermek için **Aras**, zaman zaman geriye dönüş tekniğini de kullanmıştır.

Aras'ın romanları her kesimin anlayabileceği bir dil ve üsluba sahiptir. Onun kullandığı dil yalın, üslubuysa açık ve anlaşılırdır.

Orhan Aras, eserlerinde folklorik öğeleri titizlikle kullanabilen bir yazardır. *Son Cennet* adlı romanında folklorik öğeler ve Halk Edebiyatına ait unsurlarla çok sık karşılaşırız. **Aras**'ın folklorik öğelere önem vermesi Türk kültür ve geleneklerine ne denli önem verdiğinin ve bunlara sahip çıktığının kanıtıdır.

Aras, romanlarında iç monolog, diyalog, özetleme ve montaj tekniklerini kullanmıştır. **Aras**, iç monolog tekniğini kullanarak okuyucusunu yarattığı karakterlerin iç dünyasıyla baş başa bırakmıştır.

Aras, romanlarında kullandığı montaj tekniğıyle de kendisinin kültür dünyasının birikimini ve yansımalarını ortaya koymuştur.

Orhan Aras'ın tasvirî üslubu, cümleleri estetik olarak kullanabilmesi dikkati çeken bir durumdur. O, eserlerin devrini, muhitini, duygularını ustalıkla ifade etmiştir.

Sonuç itibariyle, **Orhan Aras**'ın hâkim olduğu tasviri üslup, dil özelliklerini tüm kıvraklığıyla kullanması ve eserlerinde halkın inanışlarını titizlikle kullanması onun başarılı eserlerin altına imza atmasına zemin hazırlamıştır.

ORHAN ARAS'LA YAPILAN SÖYLEŞİ

A. HAYATINA DAİR SORULAR

1. Nerede ve kaç yılında doğdunuz?

10.06.1963 tarihinde Iğdır'ın Kuzugüden Köyü'nde doğdum.

2. Anneniz, babanız ve kardeşleriniz hakkında bilgi veriniz.

Annemler başka köyden gelmişler. Çok güzel bir kızmış. Dedesi **Molla Hamza** sözü dinlenir bir din âlimiydi. İlk terbiyeyi ondan aldım diyebilirim. Kerbelâ yolculuğunda hanımını kaybetmiş. Vefat edene kadar yaklaşık 25 yıl evlenmedi. Vefat ederken yaşı yüze yakındı. Yanı başında oğlu **İbrahim** (Annemin babası) Yasin okurken o yatağında tekrar ediyor onun yanlışlarını düzeltiyordu.

Annemin babası **İbrahim** çok temiz mizaçlı, saf ve inançlı bir adamdı. Ninem **Zeynep**'e çok düşkündü. Evde otoriter olan ninemdi. Annem, dedem **Molla Hamza**'dan çok etkilenmiş. Okuma yazması var ve yüzlerce hikâye, şiir bilir. Babamla 16 yaşlarında evlenmiş, şimdi köyde yaşıyor ve 1945 doğumlu.

Babam yetim büyümüş. Onun babası **Halil İbrahim** de din âlimiymiş. Babamların kabile ismi Hanedan... Sanıyorum köyü ilk kuranlardan. Bir söylenceye göre Azerbaycan'dan göç etmişler. Kuzugüdenliler Sivas tarafında da var. Büyük bir kabile.

Babamın okuma yazması yoktu. Sinirli ve cesur biriydi. Evde sert ama dışarıda çok şakacıydı. Yaptığı şakalar köyde hala söylenir. Çok iyi bir avcıydı. 12-13 yaşlarında anne ve babasını yitirmiş. Çok acılar çekmiş. Yoksuldu. Çok erkenden uyanır, bütün tarlaları gezerdi. Benim okumam için elinden geleni yaptı.

Annemle önce nişanlanmışlar sonra düğün yapamayız diye annemi kaçırmış. Annem 12 çocuk doğurmuş. Altısı vefat etmiş. Vefat edenlerin bir kısmını ben hatırlıyorum. Çocuklar altı aya varmadan ölüyorlardı. Evdeki gözyaşları ve üzüntüler ruhumda derin izler bıraktı. Anneme çok düşkün bir çocuktum.

Şimdi benim dışımda ikisi kız, üçü erkek olmak üzere 5 kardeşim var. Benim dışımda sadece en küçüğümüz liseyi bitirdi. Öbürleri okumadılar. Kızlar evliler. Bir kardeşim Almanya' da ve her türlü müzik enstrümanını çalabiliyor. Yetenekli.

3. İlkokul yıllarınız hakkında bilgi veriniz. Örneğin o sıralardayken şiir yazar mıydınız ya da başınızdan büyük bir olay, hastalık vs geçti mi?

İlkokul bir rüya gibiydi. Çok sert hocalarımız vardı. Korkardık. Düğün olduğunda dışarıya bile çıkamazdık. İlkokula çok erken başladım. Çünkü köyde İlkokul kurulduğunda okula gidecek yeterli öğrenci yoktu onun için bütün çocukları yazmışlardı.(Köy 50-60 hane idi) Bu nedenle ilk iki yılı hemen hemen hiç hatırlamıyorum. İlkokulda çok başarılıyım. Her dersim pekiyi idi. O yıllarda bizim okul Iğdır’ da birinci seçilmişti. Bütün okulların öğretmenlerinin köye geldiklerini ve okulun bahçesinde bizim iki öğretmenin onlara ders metotları konusunda bilgiler verdiklerini hatırlıyorum.

O sırada bir şeyler yazıp yazmadığımı hatırlamıyorum ama ceplerim kâğıtlarla doluydu. Annem hep şikâyet ederdi. Gazetelerden, takvimlerden önemli ne bulsam alır saklardım. Notlar alırdım. Köyde ne olsa bana sorarlardı. Muhtarımızın okuma yazması yoktu. Bekçi gelir beni evden alır muhtarın odasına götürürdü orda gelen mektupları okur, cevaplar yazardım. Bir de genç kızlar bana hediyeler vererek sevgililerine mektuplar yazdırırlardı. Şimdi bile hatırladığımda gülümserim. Sevgililere yazan mektuplar güya tanıdık bir kıza yazılıyor gibi söylenirdi bana ama ben anlardım. Yaramaz bir çocuk değildim. Hemen hemen herkes beni severdi. Ama içime kapanıktım. Çabuk üzülür, çabuk ağlardım.

Okulda derslerim çok iyi olduğu için kızlar benden hiç ayrılmazlardı bu da kıskançlığa ve öfkeye neden olurdu, erkekler beni dövmek için sürekli fırsat ararlardı. Bir defa kızların beni erkeklerin elinden nasıl kurtardıklarını keyifle hatırlarım.

Köyde ramazan geceleri hikâyeler anlatılırdı. Gece yarısına kadar o hikâyeleri dinlerdim. Yine Kerbelâ hadiseleri anlatan kitaplar okunurdu. Sonradan o kitapları dükkânlarda okuyanlardan biri de ben oldum. Hacı amcalar sesime öyle alışmışlardı ki başkası okuyunca istemezlerdi. Hayal dünyanın gelişmesinde o hikâyelerin rolü büyüktür.

Ayrıca babam Iğdır’dan *Kerem ile Aslı*, *Leyla ile Mecnun* gibi hikâye kitapları alır getirir akşamları bana okuttururdu. Çok şevkle okurdum. Bir defasında annem o kadar hikâyeye dalmış ki babam onu eliyle dalgınlıktan ayırmaya çalıştığında aniden yüksek sesle ağlamaya başlamış bizi korkutmuştu. O hikâyeler bana aşkın yüceliğini

öğretti. Bu konuda ilginç bir konuyu anlatmak istiyorum. **Yıldıray Çınar**'ın sanıyorum *Leyla ile Mecnun*'u anlatan, (başka hikâye de olabilir) bir filmine bakmıştım. Sonra onun bir başka filmde yarı çıplak bir kızla seviştiğini görünce ağlayarak sinemadan çıkmıştım. Aşkın kirletildiğine inanıyordum. Sanıyordum âşık aynen **Mecnun** gibi olmalı ve harama el uzatmamalıdır.

Evde pamuk kozaları tarladan eve getirilerek pamukları içinden çekildiğinde babam da hikâyeler anlatır bizleri neşelendirirdi.

4. Ortaokul yıllarınız hakkında bilgi veriniz.

Ortaokul benim için ilk şoktu. Bu nedenle birinci sınıfta tam 8 zayıf getirdim. Şehirde bir tek odada dört kişi kalıyorduk. Benimle kalan üç talebe de lise talebeleriydiler ve benden bir hayli büyüktüler. Bütün işleri bana yaptırıyorlardı. Derse çalışmıyordum. Sonra sinema ile tanışmıştım. Bir başka dünyaydı benim için. Derslerden kaçır sinemaya giderdim. Hiç bir filmi kaçırmazdım. Sağ-sol çatışması yoktu ama köyler arası çekişme vardı ve bizim köyden okula giden sadece bir kaç kişiydi. Bu yüzden büyük köylerden gelen talebeler tarafından baskı altında tutulurduk. Çok kavgalar eder, tabii ki dayak da yerdik.

Okulda ilgimi çeken hiç bir şey yoktu. Sosyal Bilgiler hocam Mustafa Bey çok iyi bir insandı. Bir tek onunla aram iyiydi ve beni çok severdi. O dersten hep 10 alırdım. Türkçe hocamız bizim lehçemizle alay ederdi bu yüzden Türkçe dersinden nefret ederdim.

Ortaokulla ilgili olumlu pek anım yoktur. Çok az şey hatırlıyorum. Hele parasızlık felaketti. Çoğunlukla tek başıma oturur hayallere daldırdım. En büyük hayalim okuyup ailemi kurtarmaktı. Ama ev problemi, hep onun bunun evinde bir sığıntı gibi kalarak okula gitmeler beni çok utandırıyor, çok yaralıyordu. Uzaktan bir kızı seviyordum. Bir kaç kez konuşmuştuk. Ama giyimimden utanır pek yanına gitmezdim. Sevgiyi de sadece göz göze gelmek, beraber gülmek diye bilirdik. Elini bile tutamadım.

Okulun son sınıfında kalacak yer bulamadığımız için altı ay boyu babam omzunda av tüfeği beni köyden alır 6 km uzaklıktaki asfalt yola kadar götürürdü. Akşam da gelir oradan alırdı. Bunu hiç unutmam.

Kitap sevdam o dönemlerde başladı. Çizgi romanların hastasıydım. Tarkan, Teksas, Tommiks... Sinemanın önünde başkalarıyla değiş tokuş ederdik. İlk okuduğum roman sanıyorum **Sunguroğlu** isimli tarihî bir romandı. Beni çok etkilemişti. Ondan sonra bir yıl boyu hep roman okudum. **Abdullah Ziya Kozanoğlu**'nun bütün eserlerini okudum.

Atsız'ın **Bozkurtlar** kitabını okuduğumda artık hayalimde ben bir Kür Şad'dım ve Çin sarayını basmak için sabırsızlanıyordum. Gözümde Türk'ten başka bir millet millet bile sayılmazdı.

Ortaokulda **Mustafa Bey**'in önerisi ve teşviki ile Öğretmen Okulu sınavlarına yazıldım. Babamın haberi yoktu. Hatta damga pulu ve fotoğraf parasını da başkalarından almıştım. **Mustafa Bey**'in görüşüne göre benim gibiler için en uygunu yatılı okuldu. Çünkü ailemiz yoksuldu ve bizleri okutamazlardı.

Sınava Kars'ta katıldık. Bu konuda bir roman bile yazabilirim. İki günde başımdan inanılmaz olaylar geçti. Daha çocuktum. Babam beni yapayalnız gönderdi Kars'a. 170 km. Hiç tanımadığım bir şehir. İlla **Âşık Çobanoğlu**'nu bulma sevdası... **Çobanoğlu**'nun dinledikten sonra gece yarısı geri dönme, oteli kaybetme, yolda ağlamalar... Sınav günü o gece yağmış yağmur suyu ile dolmuş küçük gölete düşme...

Islak elbise ve ıslak ayakkabılarla müthiş bir performans...

Sorular bana çok basit gelmişti. Çoğunu cevapladım. Kazandım. Kazandığım müjdesini bize bir köylümüz (benim yaşlarımda) getirdi ve annem ona bir tavuk verdi. İlk kavgamızda ondan tavuğu geri istedim. Hala gülüyorum hatırladığımda.

5. Lise yılları hakkında bilgi veriniz.

Ortaokuldan sonra Artvin Öğretmen Okulu'nu kazanmıştım. İlk önce babamla gittik. Ardahan üzeri gittik. Bir gece Ardahan' da kaldık, orda otelde bayıldım. Uzun yolculuk yormuştu beni. İlk kez babamın beni çok sevdiğinin orada şahidi oldum. Uyandım, başımı dizlerine almış ve dizleri titriyordu. Beni hiç öpmemişti. Mesafeliydi. Orada öptü, ağladım.

Artvin dağların tepesinde bir yerdi. İlk kez dağ görüyordum. Gerçi Ağrı Dağı bizim oradan görünüyordu ama bir Kaf dağıydı bizim için. Ama kayalar, yokuş,

derelere kurulmuş evler... Yabancıydı bana... Çok şaşırmıştım. Bir de orda ilk defa Gürcüce diye bir dil duydum şaşırdım. Türkiye’de Gürcülerin de olduğunu bilmezdim.

İlk yıl zevkliydi ama evden ayrılık hasretine dayanamıyordum. Gözlerim hep Çoruh Nehri’nin kıyısı boyu akıp giden yoldaydı. Okul çok güzel bir yerdeydi. Tam Çoruh Nehri’nin kıyısına kurulmuştu, moderndi. Şehre haftada bir gidebiliyorduk. Yürüyerek gidiyorduk ve çok yorucuydu. Çünkü sürekli yokuş tırmanıyorduk. Okulun yanında bir dükkân vardı orda bir âşıkla tanışmıştım. İsmi hatırlamıyorum ama hep gider dinlerdim.

İlk yıl dersler zordu. Sınıfımızdaki bir kızı seviyordum. Sanıyorum ilk şiirimi ona yazmıştım. Kızın ismi **Hayal**’di ve şiirin kafiyeleeri hayal ile doluydu. Sonra kırmızı bir defter aldım ve bir sürü şiir yazdım. Bir gün benden büyük bir arkadaşım şiirlerime baktı ve önerilerde bulundu. İlk edebiyat hocam onu sayarım. Bana şiirin inceliklerini öğretti.

Edebiyat hocamız **Ali Can Bey**’di. Çok iyi biriydi. Benimle özel olarak ilgilenirdi. Yazılarımı kontrol eder, düzeltirdi. Duvar gazetesi çıkarırdık. Yazıların çoğunu ben yazardım. Yazacak çok konum vardı ama dilim iyi değildi. Hep Azerbaycan Türkçesi ile karıştırdım.

Öğretmen okulunda okuma sevdam zirveye çıkmıştı. Okulun zengin kütüphanesinden çıkmıyordum. O kadar okuyordum ki sınıflarda seminerler verecek düzeye gelmiştim.

İlk yılın sonuna doğru (1976) sağ-sol tartışmaları hızlanmış, saflar belirmişti. Tabî ki ülkücüydüm. Ama doğrusu ne olduğunu da bilmezdim. Boyum uzundu ama daha çocuktum. Benim sınıfımdakiler 15 ben ise 13 yaşındaydım.

Sadece Komünistlerin namus ve dini sevmediklerini, reddettiklerini öğrenmiştik. Sonra başka şeyler de öğrendik. Hatta seminerler bile vermeye başladım. Siyaset bir hastalık gibi beni sarmış sarmalamıştı. Siyasetten başka hiç bir şey düşünmüyordum. Dersleri umursadığım yoktu. Sınıfı kör topal geçiyordum. Sonra olaylar başladı. Her iki ayda bir okulun camları çerçeveleri iniyor ve bizler polis zoruyla evlere yollanıyorduk. Ölümünden korkmak, dayak yemek gibi şeyler önemsizdi. Hepimiz Türkiye’yi kurtarma sevdasında idik. Türk dünyası ile ilgili konular kafamı meşgul ediyordu. **Mustafa Cemiloğlu**’nun açlık grevi ile ilgili “Duvar” gazetesi hazırlamıştık. Azerbaycan’ı

tanımaya çalışıyordum. Şairleri biliyordum. Beni en çok **Şehriyar**'ın '*Heyder Babaya Selam*' şiiri etkilemişti. O kadar okumuştum ki adeta ezberlemiştim.

O sıralar Azerbaycanlı Şair **Hüseyn Cavit, Ahmet Cevat** gibi şairleri tanıyor ve severek okuyordum. Sonra **Bahtiyar Vahapzade**'yi de okudum, sevdim.

Türkistan sözü Mekke- Medine gibi kutsaldı içimde. Oradakileri hep ayaklarında kollarında zincirlerle düşünüyordum.

Öğretmen Okulu büyük bir karmaşa içinde geçti. Her gün boykotlar, kavgalar, tatiller, yaralanmalar ve sürgünler... Bir buçuk yıl sonra Kars Öğretmen Okuluna sürgün edildik. Oradaki durum daha kötüydü. Dışarıya bile çıkamıyorduk. Her hafta okulun arkasına dinamitler atılıyordu. Dışarıya çıkınca elli altmış kişilik gruplarla çıkıyorduk. Daha çocuk yaşta militanlaşmıştık. Ayaklarımızda askeri botlar, sırtlarımızda asker elbisesi renginde parkalar vardı.

Kars'ta bir yıl okuduktan sonra Erzurum Öğretmen Okuluna sürüldük. Kars'ta ilk kez karakolla tanıştım, polisten dayak yedim. Okulu Erzurum'da bitirdim.

6. 1980 kuşağını yaşayan biri olarak hayata bakışınız neydi?

Doğrusu hayata dar bir pencereden bakıyordum. Kafamda her şey siyah ve beyazdı. Sağcılar iyi, solcular kötüydü. Herkes Türklerin düşmanıydı. Devlet kutsaldı. Her şeye sadece ve sadece millî çizgiden bakıyordum. Yoksulluğumuz, kaybolup giden aşklarımız, daha bir el tutamamanın özlemi yoktu kafamda.

Şimdiki kuşaktan tek farkımız çok okumamızdı. Hemen hemen her şey hakkında az çok bilgimiz vardı. Saatler süren tartışmalar yapıyorduk. Ama hayatı tanımıyorduk. Hayatla ilgili fikirler üretemiyorduk. Hiç bir düşüncemiz şahsi değildi. Hep tarihin övücü ile oyalanıyorduk. Viyana'ya kadar bütün ülkeler bizimdi ve bir gün bizlerin olacaktı.

Doğrusu o karamsar yıllarda karamsar değil hep ümitliydim. Ama içimde bir yara hep sızlıyordu. Bu sanıyorum sevgisizlikti. Sevgiye muhtaçtım. Belki de bu yüzden kitaplarımda hep sevgi arayışı oldu. Sevdığım kızlarla ilişkileri hep siyasi çalışmalara kurban ediyordum. Hatta beni çok seven bir solcu kızı sadece solcuydu diye üzmekten

zevk alıyordum. Hep hayal kırıklıkları ve şiddet... Hayat görüşümü etkileyen etkenler vatan, Turan ve şiddetti.

7. Üniversite yıllarınız hakkında geniş bilgi veriniz.

Üniversite yılları 1980 yılından sonra olduğu için sakindi ve hep derslerle meşguldüm. İktisat fakültesini bitirdim. Daha çok yazmaya ve düşünmeye zaman ayırdım. Ciddi şiirlerimi o dönemde yazdım. Zaman buldukça hikâyeler, romanlar karalıyordum ama ciddi şeyler değillerdi. Çoğunlukla kahvelerde oturur felsefi sohbetler yapardık. Üniversite yıllarında hemen hemen dünya klasiklerinin önemli bir bölümünü okuyup bitirmiştım.

8. Mesleğiniz, ilgi alanlarınız hakkında bilgi veriniz.

İktisat fakültesini bitirdim ama çok az bir süre bu sahada çalıştım. Almanya'ya da yine siyasi çalışmalar nedeniyle burada insanlarla birlikte olabilmemin tek yolunun sendikal çalışmalar olduğunu anladım ve bu yöne ağırlık verdim. Çünkü burada herkes çalışan. Sabah beşte uyanıp akşam eve geliyorlar. Herkesin derdi iş ve emeklilik...

15 yıldan beridir sendikacıyım ve bu konuda seminerlere katılıyor, toplantılar düzenliyor, insanlarla içli dışlı olabiliyorum.

İşimin dışında ilgi alanım Avrupa'da Türk kültürünü tebliğ etmek ve tanıtmaktır.

9. Panel, konferans, sempozyum gibi katılımlarınız varsa isimlerini ve konularını yazınız.

Dış Türklerle ilgili Avrupa'da ilk çalışmaları yapanlardan biriyim. 1989 yılında Azerbaycan Dayanışma Komitesi kurucusuyum. Sonra da Azerbaycan Türkleri federasyonu Genel Başkan Yardımcısı... Azerbaycan konusunda 1990 yılında ilk mitingi biz düzenledik. O günden sonra hemen hemen her şehirde dernek çalışmalar, konferanslar, seminerler düzenledim. Hala gençlere yönelik dil ve diğer konularda seminerler düzenlemekteyim.

Bazen Alman okulları ve üniversitelerinden İslam ve Ermeni konusu hakkında gelen davetlere konuşmacı olarak katılıyorum. Çeşitli dernekler ve kiliseler okuma günleri için davet ediyorlar.

Türk dünyasına yönelik davetli ziyaretlerim oldu. Avrupa'dan oralara çeşitli yardım hareketlerini koordine ettim.

Son olarak Avrupalı Türk gençleri için seminerler veriyorum.

10. Orhan Aras'ı Almanya'dan önce ve Almanya'dan sonra şeklinde değerlendirebilir miyiz?

Evet. Almanya'da kendimi geliştirme imkânı buldum ama en yalnız ve mutsuz dönemlerim Almanya'dadır. Ruhum hep Türkiye'de kaldı. Rüyalarımı bile hala Türkiye'de görüyorum. Bir türlü alışamadım buraya. Ama ilk ciddi ilmi çalışmalarım burada başladı. Bochum Üniversitesinde dışarıdan Türkoloji derslerine katıldım. Oradaki Türkologlar beni çok etkilediler. **Prof. Hermann Vary, Prof. Marcel Erdal** gibi Türkologları orda tanıdım. **Prof. Annemaria Schimmel** ve **Annemaria von Gabain**'a yazdıklarımı gönderdim, mektuplaştım.

11. Orhan Aras'ın fikir dünyasını etkilediği şahsiyetler kimlerdir, geniş bir bilgi veriniz.

Beni ilk etkileyen şahıs dedem **Molla Hamza**, annem ve sonra da **Nihal Atsız**'dır. Onun kitapları, makaleleri... Sonra **Peyami Safa**. İlk üstadımdır diyebilirim. Hemen hemen her eserini okudum. **Ahmet Hamdi Tanpınar**'ın *Huzur* romanını sanıyorum üç, dört kez okumuşumdur.

Necip Fazıl'ın şiirlerinin çoğunu ezberlemiştim. Sonra **Sezai Karakoç**, **Abdurrahim Karakoç**, destan şairi **Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu**.

İlk dönemler solu okumazdım. Sonra **Kemal Tahir**'in romanlarını okudum. Sevdim. **Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Aziz Nesin**'i okudum. **Nazım Hikmet**'e hep soğuktum. Sonra şiirlerini okuduktan sonra Türkçesine hayran kaldım. **Oğuz Atay**,

Adalet Ağaoğlu'nu, **Fakir Baykurt**, **Bekir Yıldız** gibi belli başlı sol yazarları da okudum.

Fikir dünyası olarak **Peyami Safa**, **Erol Güngör**, **Ahmet Kabaklı**, **Cemil Meriç** gibi yazarlardı. Sonra felsefi kitaplara merak sardım. O dönemlerde İran devrimi olmuşt . Sosyolog **Ali Şeriatî**'nin eserleri tercüme ediliyordu. Hemen hemen hepsini okudum ve çok etkilendim.

Türk klasiklerinin hemen hemen hepsini okudum. Divan edebiyatında en çok **Fuzulî ve Nef'î**'yi sevdim. **Tevfik Fikret**'in bazı şiirlerini sevsem de en çok **M. Akif**'e yakın oldum. Edebiyat-ı Cedide' den en sevdiğim **Halit Ziya Uşaklıgil**'dir. Onun hikâye ve romanlarında teknik bakımdan tam bir kusursuzluk dikkati çeker. Realist bir yöntemle, gözleme dayalı olarak yazdığı eserlerinde insan- evre ilişkisi çok başarılıdır. Yazar, kişilerin i  dünyası ile yaşadıkları  evre arasında çok sıkı bir bağlantı kurar.

Mehmet Rauf ve onun Eylül romanı da o dönemin dikkati çeken bir çalışmasıdır ve beni etkilemiştir.

Tarihe çok merakım vardı ve ciddi tarih kitaplarının hemen hemen hepsini okudum. **Hammer**, **Lamartine** ve diğerleri...

Yabancı romanları okumaya başladığımda uzun bir süre Türk romanı okumadım. Bir süre Rus klasikleri beni öyle cezbedti ki hep Rus yazarı okudum. **B. Pasternak**'ın *Doktor. Jivago* isimli romanını defalarca okudum. **Tolstoy**, **Turganyev**, **Gogol**, **Puşkin**, **Soljenitsin**, **Çehov** ve diğer Rus yazarları. **Dostoyevski**'yi çok sevdim ama Ortodoksluğu ve Slavcılığı beni soğuttu ondan. **Stendhal**'ın *Kırmızı ve Siyah*'ı da beni çok etkilemiştir.

Rus tesirinden sonra Fransız klasiklerini okudum. Sefiller başucu kitabım oldu. **Hugo**, **Balzac**, **J.P. Sartre**, **G. D. Maupassant** ve tabii ki **Madam Bovari**'nin yazarı... Adı neydi şimdi dilimin ucunda. Ha, **G. Flaubert**. **J. J. Rousseau**'nun itiraflarını defalarca okudum. Hâla da okurum. Fransız şairlerinin karamsarlığı bana itici geldi.

Almanlardan en sevdiğim **Hermann Hesse**'dir. **Thomas Mann** bilmiyorum hoşuma gitmedi. **Stefan Zweig**  ok önemli. **Heinrich Böll**  ok değerli. **Günther Grass**'ı da sevemedim. Klasiklerden **W. Goethe** ve **Schiller**'i sevdim.

Amerikalıları doğrusu çok az okudum. **E. Hemingvey, J. London...** İngiliz edebiyatında beğendiklerim var ama dünyaları bana soğuk geldi.

Norveç edebiyatından **Kunt Hamsen**'ın Açlık eseri beni çok etkilemiştir. Geçenlerde yine okudum. **Kafka** çok önemli bir yazar ama ruh hastası.

12. Hayatınızdaki “dönüm noktaları” hakkında genişçe bilgi verebilir misiniz?

Hayatımda ilk dönüm noktası şehre gidişimdir. Sonra da Öğretmen Okulu'dur. Orada çok şey öğrendim. Hem sosyal hem de bilgi açısından. Orayı bitirdikten sonra kendimi çok ama çok değişmiş buldum. 16 yaşında çok ciddi tartışmalara girebiliyordum. Bilgi seviyem hayli yüksekti. Deli gibi okuyordum ve sindirebiliyordum da. **Orhan Hançerlioğlu**'nun *Felsefe Sözlüğü*'nü ezberler gibi okumuştum felsefe hocam bana ‘sen delisin’ demişti.

İkinci dönüm noktası Almanya'ya gelişim ve bir yabancı dil öğrenişimdir. Bana başka dünyaların kapısını açtı. Başka dillerde eserler okumak fikir dünyamı zenginleştirdi.

Türk dünyasının bağımsızlaşması hayatımın bir diğer dönüm noktasıdır.

Babamın 2006'daki vefatı ile acı bir nokta.

13. Yazma dışında özel hobileriniz var mı?

Tabî ki hala en büyük hobim okumaktır. Ama yüzmeği, uzun uzun yürümeği çok severim. Fotoğraf çekmek bir diğer hobimdir. Bir de seyahat ve gittiğim şehirler hakkında resim ve bilgi biriktirmek...

14. Azerbaycan üzerine çalışmalarınız hakkında bilgi verebilir misiniz?

Türkiye'de daha çocuk yaşlarımda okuduğum iki kitap beni çok etkilemişti. Biri *Ali ve Nino* romanı, biri de *Suyu Arayan Adam*. *Ali ve Nino*'daki Ali'nin bağımsızlık savaşındaki kahramanlığı kanıma işlemişti. Mutlaka bir gün oraya gidip ben de savaşmak istiyordum. *Suyu Arayan Adam*'da ise bir öğretmen vardı. O öğretmen gibi

gidip orada öğretmenlik yapmak istiyordum. Dilimde **Ahmed Cevad**'ın bir şiiri vardı hep:

.....Elimde asa

Bir gün huzuruna geleceğim ben!

Ve 1990 yılında 'huzur'a gittim. Bir fabrikada yüzlerce insan karşısında bu şiiri okudum, hayallerimi anlattım hem salon ağladı hem ben ağladım. Sovyetler Birliği daha yıkılmamıştı.

Azerbaycan edebiyatını, tarihini çok çok severek, sindirerek okudum, öğrendim.

Azerbaycan için onlarca broşür, makale (belki 300 makale) ve üç kitap yazdım. Hala bir Azerbaycan gazetesinde günlük köşe yazıları yazıyorum. Azerbaycan yazarlar birliği fahri üyesi ve Avrupa Bürosu rehberiyim.

15. Yazılarınızı yayınladığınız gazete ve dergiler hangileri, ne zamandır yazmaktasınız vs bilgi veriniz.

İlk şiirim 1978 yılında Her Gün gazetesinde yayınlandı. Bir kahramanlık şiiriydi. Sonra Türk Edebiyatı Dergisinde ve Erciyes dergilerinde şiirlerim yayınlandı. Almanya'da Dill Post, Die Zeit gibi Alman gazetelerinde yazılarım yayınlandı. Azerbaycan'da 525. gazetede, Adalet, Pressepost ve adını bilmediğim bir sürü dergi ve gazetede yayınlandı yazılarım. Google'da bakabilirsiniz. Gerçekten yazılarım nerelerde yayınlanıyor ben de bilmiyorum. Çünkü öyle yerlerde yayınlanıyor ki ben gördüğümde kendim de şaşıyorum. Herkes alıp kullanıyor. İtirazım yok. Türk Dünyası Dergisi Yom da yazılarım çıkıyor. Avrupa temsilcisiyim. Kendimin Yayın Yönetmeni olduğum Avrupa'dan Bakış dergisinde yazıyorum. Yine bir internette gazeteleri olan Turkpartner, Aktuell gibi gazetelerde yazıyorum. Altı ay kadar Zaman gazetesinde tam ve yarım sayfa haftalık hikâyelerim yayınlandı.

16. Orhan Aras'ın siyasî görüşleri, kültürel ve sosyolojik görüşleri nelerdir?

İlk siyasi görüşlerim kesinlikle Türkçülüktü. **Gökalp** ve **Atsız**'dan çok etkilenmişim. Tarih anlayışım **Atsız** ve **Dr. Rıza Nur**'un, **Zeki Velidî Togan**'ın Türk

Tarihi tezlerinden çok etkilenmişti. 1980'lere doğru Türkçülük anlayışında İslam da yerini almaya başladı. Avrupa'ya geldikten sonra karşılaştığım ırkçılık olayları fikirlerimde değişimlere yol açtı. Özellikle İslam'a saldırılar ister istemez bizim gibileri savunma pozisyonuna geçirdi. Burada kültürümüzün daha çok farkında olmaya başladım. Kıyaslama imkânı doğdu. Türk ve İslam kültürünün üstünlüklerini keşfettim. Önyargıları tanıdım. Ama fütihat ve başka ülkelere sahiplenme duygularım içimde tatlı birer hatıra olarak kaldı. Milletime olan sevgime insan severlik de eklendi. İnsanların aslında temelde iyi olduklarını anladım. Kötü yapanın politika ve sömürü olduğunu düşünüyorum. Savaşları insanlık için tehlikeli buluyorum. Tabiatın daha çok farkında olmaya başladım. Çevre kirliliği ve insanın doymazlığı, hırsı beni korkutmaya başladı. Hala 'millîci'yim ve ırkçılıktan nefret ediyorum. Sadece benim milletim de iyi, müreffeh ve eşit yaşasın diye düşünüyorum. Kültür deyince durağanlığı değil, yüzyıllardan akıp gelen güzel tecrübelerin ve dilin çok iyi korunması düşüncesindeyim. Bu konuda mirasyedi olamayız. Açık bir toplum anlayışı, adil bir demokrasi ve iyilerin muhafaza edilmesi adına muhafazakârım. Ama insanların ortak dünyası ve barışı adına beynelmilelciyim.

B. EDEBÎ KİŞİLİĞİNE DAİR SORULAR

1. Orhan Aras ilk ne zaman yazmaya başlamıştır?

İlk yazdığım şiiirdir. Ortaokul sıralarında o dönemde vurulmuş bir kaçak hakkında yazılmış destan elden ele geziyordu. Onu okuyup ona benzer bir şiir yazmıştım. Farkında değildim ama hece ve kafiye tamdı. Sanıyorum 12-13 yaşlarındaydım. Ama ezberimde çok şiirler vardı âşık tarzında. **Âşık Elesger**'den şiirler ezberimdeydi.

2. İlk hangi türde yazılar yazmıştır?

Şiir ve hikâye. Hikâyelerim ve şiirlerim ben daha 15 yaşındayken yayınlandılar. Erciyes, Türk Edebiyatı dergisi ve Her Gün gazetesi.

3. Orhan Aras'ın edebî dünyasını etkileyen yazar ve şahsiyetler kimlerdir neden?

Üzerimde ilke etki destan ve halk hikâyeleridir. Sonra, **Atsız, Peyami Safa, Necip Fazıl, Yunus Emre, Ziya Gökalp, Cemil Meriç**'tir. **Gaspıralı İsmail**'in çalışmalarına hayrandım. Hep öyle biri olmak istiyordum. **Kaşgarlı Mahmut** ve **Ali Şîr Nevâî**'nin dilimize vurgunlukları çok derinden etkilemiştir beni. Çocukça yazdığım roman ve hikâyeler hep **Abdullah Ziya Kozanoğlu** taklitleriydi. Şiirlerim ise halk şiirleri tarzındaydı. İlk ciddi roman olarak **Çalikuşu** romanından etkilenmiş ve ciddi ciddi roman nasıl yazılır hakkında düşünmüş, araştırma yapmıştım. **Ömer Seyfettin**'den sonra **G. D. Maupassant**'ın hikâyeleri hikâyeye tutkunluğumu artırmıştı. Ama hikâyeye dalında sonralar **Çehov**'u daha çok sevdim. Ondaki derin humor beni çok güldürmüştür. **Montesque**'nun denemeleri gözlerimin etrafa daha dikkatli ve derin bakmasına sebep olmuştu. **Cemil Meriç**'te kendi yabancılığımızın farkında olmuştum. **Ali Şeriatî**, İslam'a ve İslam dünyasının problemlerine dikkatimi çekmişti.

Arif Nihat Asya'yı okuduktan sonra şiirdeki rahatlığım arttı. Onun dili serbest ama dolu dolu kullanması beni çok etkilemişti.

Romanda hâla en çok sevdiğim **Marquez**'dir. Onun lirik dili çok cazibelidir. **Yüz Yıllık Yalnızlık** gerçekçi bir destandır.

Batı şiirinde **Eluard**'dan çok **Louis Aragon**'u severim. Onun ideolojisi değil de hem şiiri hem de yorulmaz eylemciliği hoşuma gider. **Elsa'nın Gözleri** şiirinden bazı parçalar hâla dilimdedir;

'Öyle derin ki gözlerin içmeye eğildim de

Bütün güneşleri pırıl pırıl orada gördüm'

Bana göre son dönem Türk edebiyatının en büyük şairi hiç şüphesiz Sezai Karakoç'tur. Ondandır da çok etkilenmişim.

4. Orhan Aras'ın dünya edebiyatı üzerine düşünceleri nelerdir?

Biliyorsunuz dünya edebiyatında her devirde bir akım baskın olmuş ve belli bir döneme hem edebiyat hem de felsefe olarak damgasını vurmuştur. Bunlar, klasizm,

romantizm, parnasizm (sanat sanat içindir), naturalizm, sembolizm, idealizm, realizm, fütürizm, dadaizm, gerçeküstücülük, letrizm (harfçilik), varoluşçuluk, personalizm olarak sıralanabilir.

Bence her dönem edebiyatın kendine göre bir tadı vardır. Son dönemler dünya edebiyatında personalizm (şahsiyetçilik) daha çok ön plâna çıkmaktadır. İnsanın yalnızlığı, çaresizliği, çevreden soyutlanması, insan ilişkilerindeki yozlaşma, temel değerlerin yoka çıkması, küçük aileler nedeniyle geçmişten gelen tecrübelerin kesintiye uğraması gibi konular genel olarak dünya edebiyatının konusu haline gelmiştir. Özellikle son dönemler Batı’da masal gibi bir dünyaya dönüşün anlatımı dünyayı doldurmaktadır. Bu insandaki aşkın bitişine duyulan isyanın göstergesi olsa gerek.

5. Orhan Aras’ın Alman edebiyatı üzerine düşünceleri nelerdir?

Alman edebiyatını diğer Avrupa ülkeleri edebiyatı ile karşılaştırsak, Alman edebiyatında daha çok yerellik görülür. Bunun nedeni de Almanca konuşan topluluklar arasındaki bölünme ve parçalanmadır. 1600’lü yıllardaki din savaşları, sonra soğuk savaş dönemi bu ayrılıkları artırmış ve yazarları yerelliğe yöneltmiştir.

İlk kez Almanya’ da başlayan ‘dinde reform’ dalgası da Alman edebiyatını derinden etkilemiştir. İnsanın içsel ruhanî özgürlüğü vs.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Alman edebiyatı, darmadağın edilen bir ülke nedeniyle büyük psikolojik travmalarla doludur. Bunu **Grass**’ın ve **Böll**’ün romanlarında açık şekilde görürüz.

Günümüz Alman edebiyatı otobiyografiler, romanlar ve denemelerle adeta geçmişle bir hesaplaşma fırtınasına dönüşmüştür. **Wolfgang Hilbig, Erich Loest, Monika Maron, C. Wolf** gibi yeni dönem yazarları çevre kirliliğini, ahlaki çöküşleri ve kendisini bir kâbusun içinde bulan insanları anlatırlar.

6. Orhan Aras'ın Almanya'da gelişmekte olan Türk edebiyatı üzerine düşünceleri nelerdir?

Almanya'da üçüncü kuşak Almanca yazıyor (F. Zaimoğlu, Akif Pirinççi gibi). Biz ikinci ve birinci kuşak ise iki dilde yazıyoruz. Doğrusu ben iki dilde yazılması taraftarıyım, Bu Türk dili ve kültürünün hem tanıtımı hem de yaşaması açısından çok önemlidir.

Almanlar ne yazık ki hala Almanya'daki Türk edebiyatına gereken dikkati göstermiyorlar. Ama edebiyatımız gün geçtikçe güçlenmektedir ve çok geçmeden Alman edebiyatı üzerinde gerekli tesiri de icra edecektir.

7. Orhan Aras'ın Türk edebiyatı üzerine düşünceleri nelerdir?

Türk edebiyatındaki Batı etkisi, sonra Cumhuriyet öncesi ve sonrası 'millî'cilik, dilde sadeleşme, öze dönüş gibi eğilimler gittikçe farklı yönlere kaymıştır.

Tanzimat'taki çırpınışlar, taklitler, sonra vatan mefhumunun edebiyata girişi, **Namık Kemal**, gittikçe kendini aramaya yönelik akımlar, dilde sadeleşme çabaları hatta ifrat, Türkçülük, İslamcılık, Millî mücadele dönemi sonra Anadoluculuk; köyü ve köylüyü merkeze alan akımlar... Bir dönem tamamen ideolojilerin emrine giren edebiyat... Sonra durulma, gelişme... Her akım ve dönem kendine özgü bir edebiyat türü yaratmıştır. Bence Türk şiiri ve nesri şu anda çok iyi bir yerdedir. Ülkemizde taşlar yerli yerine oturdukça edebiyat da üzerine düşeni yapmaktadır. Türk kültürü büyük bir edebiyat yaratmaya müsait mümbit bir kültürdür. Batıya öğretecek çok değerimiz vardır. Şiirde ve nesirde onları taklit etmekten vazgeçersek büyük atılımlar yapacağımızdan ümitliyim.

8. Orhan Aras Halk Edebiyatı hakkında neler düşünmektedir ve şiirlerine yansımaları nelerdir?

Halk Edebiyatı halkımızın hem göç, hem ayrılık, hem sevda, hem sevinç, hem zafer, hem de inanç deryasıdır. Bu millet her gittiği yere dilindeki hikâyesi ile gitmiştir. **Dadaloğlu**'nda başkaldırıyı, **Yunus**'ta hoşgörü ve inancı, **Karacaoğlu**'nda elif elif

tüten sevdayı görürüz. Asya'dan Avrupa'ya kadar türkü yakılmayan aşk, gözyaşıyla sulanmayan ağıt köy yoktur.

Mayamız halkımızın dilindeki incelikle, yani onun oluşturduğu sanatla oluşmuştur. Daha küçücükken halk hikâyeleri dinler, şiirler, türküler, destanlar, atasözleri ezberlerdim. Annem yüzlerce şiir bilirdi.

İlk yazdığım şiirler de zaten halk türkülerinin taklitleri gibidir. Romanlarımda da o hikâye ve söylencelerden izler var.

Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni, Âşık Şenlik, Âşık Elesger, Âşık Veysel, Dede Korkut ve Köroğlu destanları bu halkın gönlünün zenginliğine işarettir. Onlardan etkilenmemek mümkün müdür?

9. Orhan Aras Divan Edebiyatı hakkında neler düşünmektedir ve şiirlerine yansımaları nelerdir?

Divan Edebiyatında **Fuzulî**'yi çok severim. Gazellerini çok erken yaşta ezberlemiştim. Bu konuda derinleşemediğime çok üzülürüm. Ne yazık ki Divan Edebiyatında hiç üstadım olmadı. Ama bir kaç nazire kabilinden bir şeyler yazmıştım.

Ama Divan Edebiyatının belli başlı şairlerini okudum. Aşk konusunda rehberim hala onlardır. **Fuzulî**'nin aşka vurgunluğunu, **Nefî**'nin öfkesini ve küfrünü, **Nedim**'in güzelliğe ve zevke olan vurgunluğunu, **Şeyh Galip**'in mistik deruniliğini severim. **Yahya Kemal** Divan Edebiyatımıza yeni bir nefes getirmiştir. Az şiirleri olsa da insanı büyüleyen bir yapıya sahiptirler.

Divan Edebiyatı aşkın hazinesidir. Ne yazık ki dildeki yozlaşma Divan Edebiyatımızın okunmasını ve anlaşılmasını zorlaştırdı. Yeni şiirin ve şairlerin Divan Edebiyatından öğrenecekleri çok şey vardı.

10. Orhan Aras Yeni Türk Edebiyatı hakkında neler düşünmektedir ve şiirlerine yansımaları nelerdir?

Yeni Türk Edebiyatı farklı farklı limanlarda kanlanmış, canlanmışır. Genel bir kanaat için geldikleri akımları iyi incelemek gerekmektedir. Tabii ki yeni Türk

edebiyatında gerçekçilik adına toplumcu bir akım daha baskındır. Karikatürize edilmiş insan veya toplum bir dönem rağbet bulsa da önemini yitirmiştir. Şiir de, romanda yerlilikle birlikte sanatın asıl hedefine doğru bir çırpınış var. Ben Yeni Türk Edebiyatının toplumcu gerçekçiliğinden etkilenmişim ama bir az şahsiyetçiliğe de yer verdiğim saklanamaz.

Yukarıda yazdığım gibi yenilerden en çok etkilendiğim Sezai Karakoç'tur.

11. Orhan Aras Memleket Edebiyatı üzerine neler düşünmektedir eserlerine yansımaları nelerdir?

Bildiğim kadarıyla Memleket Edebiyatı ismini **Yahya Kemal** vermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'yu ve Anadolu insanını merkeze alan sanat çalışmaları bu isimle anılmıştır. Bu başlık altında incelenen sanatçıların ortak bir sanat anlayışları yoksa da heceyi tercih etmeleri ve Halk Edebiyatı motiflerini kullanmaları göze çarpan ortak yanlarıdır. Başlıca temsilcileri **Zeki Ömer Defne, Ömer Bedrettin, Ahmet Kutsi, Behçet Kemal, Halide Nusret** gibi şair ve yazarlardır.

Cumhuriyet öncesinde Anadolu ancak Halk şairlerinin şiirlerinde vardı. Cumhuriyetten sonra yazarlar, şairler Anadolu'yu ve Anadolu insanını tanımaya, tanıtmaya çalıştılar. Bence Millî Edebiyat için bu gerekliydi ve bizler de bu akımdan ister istemez etkilenmişizdir.

Memleket Edebiyatını doğrusu biraz dar mekân olarak görüyorum ben.

12. Orhan Aras'ın eserlerinde Mahallî Edebiyat unsurları hangi boyuttadır?

Eserlerimde Mahallî Edebiyat unsurları az da olsa vardır. Ama gittikçe derinleşen medeniyetler arası çekişme daha çok dikkatimi çekmektedir. Farklı bir medeniyet olarak var olup olmama konusu gündemdeyken dimağımın başka konularla dolu olmasını kabullenemem. Bu nedenle mahallilik şiirlerimin pek dışına taşmamasına dikkat ediyorum.

13. Orhan Aras II. Yeni şairlerinden etkilenmiş midir?

Evet, etkilenmiş olabilirim. II. Yeni şiirinin en önde gelenlerinden **Sezai Karakoç** ve **Cemal Süreya** çok sevdiğim şairlerdir. Onlardaki yeni imgeler ve kapalılık demeyeyim de sırlı yapılaşma bazı şiirlerimde vardır. Garipçiler ne kadar aksini iddia etseler de şiirde soyutluluk her zaman olmuştur ve sanıyorum gelecekte de olacaktır.

14. Orhan Aras postmodern edebiyat üzerine neler düşünmektedir ve yazılarında bunun izlerine rastlar mıyız?

Postmodern bizde yanlış anlaşılıyor. Aslında postmodern edebiyatın Doğu'ya getirdiği bir şey yoktur. Doğu zaten baştan beri postmodern'dir. (Batı'nın anladığı manada değil tabî) İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıkmış modern edebiyat, savaşın büyük yıkımları ve acılarından sonra edebiyata mistik bir hava hâkim olmuştur. Bu da Amerika'da moderne karşı bir akım olarak nitelendirilmiştir. Demirin (Sanayinin) soğukluğundan ve acı gerçekliğinden bıkan insanlar eserlerinde masalımsı bir dünya yaratmaya başlamışlardır. Bu bizim için yeni değil ki... Şarktaki bütün hikâyelerde bu vardır. Aradaki fark Doğu'nun mistizmi ve masalı tabiidir ve kendindendir.

Avrupa ve Amerika kendisine bu akımla yeniden masal veya mistik bir hava vermeğe çalışmaktadır. Ama edebiyatta lirizmin öldürüldüğünün farkında değildirler. Çünkü modernizmden bu kaçış sunî bir kaçıştır. Edebiyatta sunîlik yenilik değil yıkılıştır.

Benim eserlerimde Avrupaî bir postmodernizm yoktur. Sadece kendimizden izler taşır ve izler hep yeniliğe doğru kapılar açar. Eserlerdeki mistik hava kendi mistiğimizdir.

15. Orhan Aras'ın en sevdiği Türk ve yabancı yazarı kimdir? Neden?

En sevdiğim Türk yazarları **Peyami Safa**, **Ahmet Hamdi**, **Kemal Tahir** ve **Reşat Nuri Güntekin**'dir. **Peyami Safa** ve **Ahmet Hamdi** en girift ruh çözümlerini, **Kemal Tahir** Anadolu'yu, **Reşat Nuri** de İstanbul insanını en güzel anlatan yazarlardır. **Tolstoy** bambaşka bir yazardır. Onu düşününce bir okyanus aklıma gelir. Onun eserlerinden çok şey öğrendim.

Yabancı yazarlardan **Dostoyevski**'yi severim çünkü kendi milletinin ruhunu çok güzel yansıtmıştır. Onu okuduğunuzda Rus ruhunu hemen tanırırsınız. **Marcel Proust** ve **Ismail Kadere** sevdiğim yazarlardır. Son dönem yabancı yazarlardan **Amin Maaluof**'u beğenirim. **Marquez**'i çok severim.

16. Orhan Aras deyince akla ilk edebî şahsiyeti mi yoksa siyasî kimliği, çalışmaları mı gelir?

Edebi kimliğimle akla gelmek isterim. Aslında geçmişimle bir dava adamı olduğumu düşünüyorum. Çünkü okuldan başlayarak her yerde mutlaka siyasi ve kültürel derneklerde kurucu ve yönetici oldum. Faal olarak bu alanlarda çalıştım, mücadele ettim. Avrupa gençliği beni siyasi ve kültürel çalışmalarımınla tanır.

17. Orhan Aras ile müzik, resim, tiyatro ve sinema arasında ne derece etki, bağlılık vardır?

Yazarken mutlaka bir şarkı veya türkü dinlemek isterim. Halk türkülerini çok severim. Klasik müzik de dinlerim ama inceliğini anlamadığıma üzülüyorum. Müzikle ilgili haddimi aşarak bir kaç makale de yazmıştım.

Resim de hiç kabiliyetim yok ama sergileri kaçırmamaya çalışırım.

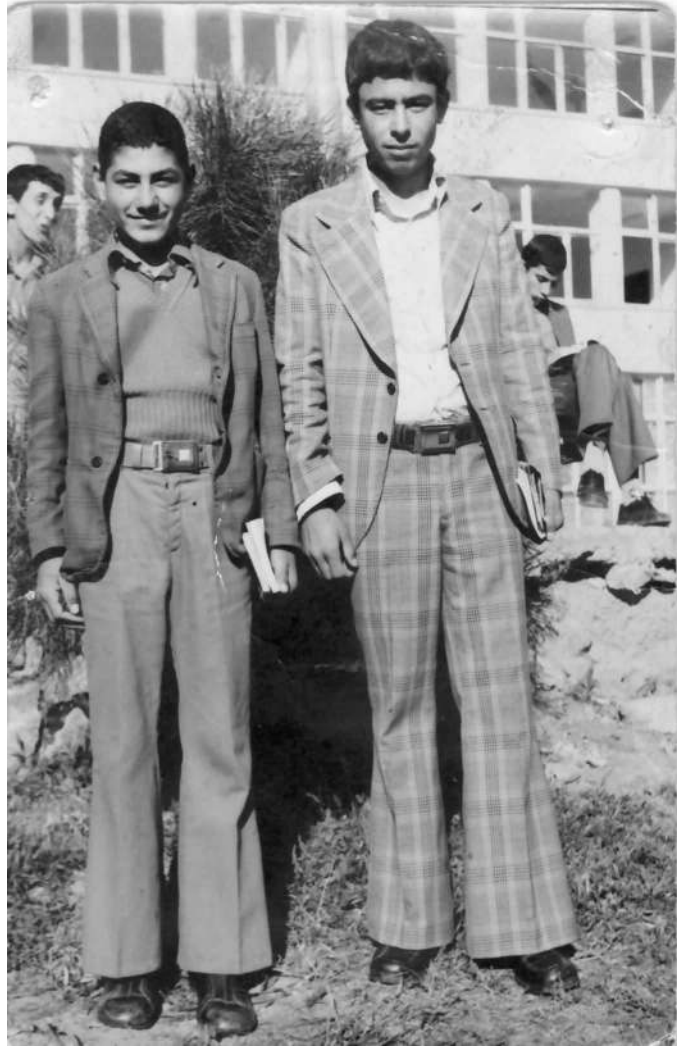
Şimdiye kadar üç tiyatro eseri yazdım ama daha yayınlanmadılar. Zaman buldukça Alman oyunlarını izlerim.

Sinemayı çok sevdiğimi yukarıda yazdım. Hala zevkle giderim sinemaya. Her sanat etkinliği beni etkiler ve yazılarımin üzerinde etkisi olur.

18. Orhan Aras folklorik öğelere yazılarında yer verir mi?

Evet. Eserlerimde halk deyimlerine ve hikâyelerine çok yer veririm. Son cennet romanımda bunlardan çok örnek var. Makalelerimde de folklorla çok yer veririm. Folklor bizim canlı kültürümüzdür mutlak klasik çizgileriyle korunmalıdır.

FOTOĞRAFLAR

1975 Artvin (Soldaki Orhan ARAS)

1976 Artvin (Oturam Orhan ARAS)

1977 KARS (Ortadaki Orhan ARAS)

1978 KARS (Soldan İkinci Orhan ARAS)

1978, Erzurum, Orhan ARAS

2007, Zürich, Orhan ARAS

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan, Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Engin Yayınevi, Ankara 1999.
- AKTAŞ, Şerif, Edebiyatta Üslûp ve Problemleri, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- , Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- ALVER, Köksal, Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri, Hece Yayınları, Ankara 2004.
- Anthony GIDDENS, Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara 2000.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914–1990 (Cilt II: 1980–1990), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1994.
- ATAR, Zafer, Doksan Üç Harbinden (1877–1878) 1923’e Karabağ Meselesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004
- AYTAÇ, Gürsel, Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- , Romancı Yönüyle Heinrich Böll, Gündoğan Yayınları, Ankara 1985.
- AYTAŞ, Gıyasettin, Çağdaş Gelişmeler Işığında Şiir Tahlilleri, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- AYTÜR, Necla, Amerikan Romanında Gerçeklik, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.
- BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999.
- BOURNEUR, Roland ve QUELLET, Réal, (Çev. Hüseyin GÜMÜŞ), Roman Dünyası ve İncelemesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- CAN, Gürhan, AYDIN, Betül, BİLGE, Filiz ..., Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Pegem Yayıncılık, Ankara 2004.
- ÇETİN, Nurullah, Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap, Ankara 2008.
- , Şiir Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap, Ankara 2006.
- ÇETİŞLİ, İsmail, Batı Edebiyatında Edebî Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- ÇOBAN, Ahmet, Edebiyatta Üslûp Üzerine, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

DEMİR, Yavuz, İlk Dönem Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

DEVECİ, Mutlu, “Ferit Edgü’nün Küçürek Öykülerinde Anlatım Biçimi ve Teknikleri”, Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, S.636, Şubat 2009.

DEVELLIOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.

DİLÇİN, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK, Ankara 1983.

EFE, Ahmet, Çocuklar ve Gençler İçin Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

ELÇİN, Şükrü, Türk Edebiyatında Tabiat, AKM Yayınları, Ankara 1993.

ENGİNÜN, İnci, KERMAN, Zeynep, Mehmet KAPLAN’dan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

HAEDENS, Kleber, Roman Sanatı, (Çev. Yaşar Nabi), Varlık Yayınları, İstanbul 1961.

HAS-ER, Melin, Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, “Halit Ziya’nın Sefile Romanında Realist Tenkitler” Mehmet Kaplan’a Armağan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1984, s. 185–202.

İDİL, A. Mümtaz, Gerçeklik ve Roman, Dayanışma Yayınları, Ankara 1983.

KAHRAMAN, Âlim, Edebiyatın İç Yapısı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008.

KAPLAN, Mehmet, Hikâye Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.

-----, Nesillerin Ruhu, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

-----, Şiir Tahlilleri I-II, 15. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.

-----, Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995.

-----, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar III -Tip Tahlilleri-, 3. Baskı, İstanbul 1992.

-----, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I-II, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.

KARABURGU, Oğuzhan, “Postmodern Anlatılarda Zaman”, Maî Dil-Edebiyat-Kültür Dergisi, Sayı 1, Yıl 1, Nisan-Mayıs 2009, s.30.

KARPAT, Kemal, Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular, Varlık Yayınları, İstanbul 1971.

KAVCAR, Cahit, Edebiyat ve Eğitim, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

KIZILÇAM, Yavuz, Toplumbilimsel Roman Çözümlemesi Luis Aragon ve Atilla İlhan, Ürün Yayınları, Ankara 2005.

KOCA, Hayati, “Türk Sineması 12 Eylül’ü Sorguluyor”, Türk Edebiyatı Dergisi, nr. 400, Şubat 2007

KOCAGÖZ, Samim, Roman ve Yazarlık Onuru, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1983.

KORKMAZ, Ramazan, “Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler”, Scholarly Depth and Accuracy, Grafiker Yayıncılık, Ankara 2002.

KULA, Orhun Bilge, Alman Kültüründe Türk İmgesi I-II, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.

KÜLEKÇİ, Numan, Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

LUKACS, Georg, Roman Kuramı, (Çev. Sedan ÜMRAN), SAY Yayınları, İstanbul 1985.

MORAN, Berna, Edebiyat Üzerine Makaleler/Röportajlar, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

NİRUN, Nihat, Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür, AKM Yayınları, Ankara 1994.

ÖNERTOY, Olcay, Halit Ziya Uşaklıgil (Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965.

ÖZAKPINAR, Yılmaz, Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 1997.

ÖZBALCI, Mustafa, Yahya Kemal’in Duygu ve Düşünce Dünyası, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

ÖZTÜRK, Nurettin, Türk Edebiyatında İnsan, AKM Yayınları, Ankara 2001.

ÖZÜNLÜ, Ünsal, Edebiyatta Dil Kullanımları, Ankara 1997.

-----, Edebiyatta Dil Kullanımları, Doruk Yayınları, Ankara 1977.

- PARLA, Jale, Don Kişot'tan Bugüne Roman, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- PLISNIER, Charles, Roman Üzerine Düşünceler, (Çev. Hilmi UÇAN), Hece Yayınları, Ankara 2003.
- POLAT, Hasan, "Almanya'ya Anadolu'dan Göç Sorunları", Haksöz Dergisi, S.119, Şubat 2001, s.4.
- SARAY, Mehmet, Türk – İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- STEVIK, Philip, Roman Teorisi, (Çev. Sevim KANTARCIOĞLU), 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ŞAHİN, İbrahim, Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- TAŞDELAN, Vefa, Hemeneutiğin Evrimi, Hece Yayınları, Ankara 2008.
- TEKİN, Mehmet, Roman Sanatı (Romanın Unsurları), Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.
- , Romancı Yönüyle Peyami Safa, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.
- TOKLU, M. Osman, Şiir Dili ve Çevirisi, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- TOPDEMİR, Ramazan, "Romanda ve Tarihi Romanda Zaman", Dergah Dergisi, Cilt.XIX., sayı:222, Ağustos 2008
- UÇAN, Hilmi, Edebiyat Bilimi ve Eleştiri, Hece Yayınları, Ankara 2003.
- UMRAN, Sedat, Şiirde Metafizik Gerçek, İZ Yayınları, İstanbul 2004.
- YALÇIN, Alemdar, Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946–2000, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- YAVUZ, Hilmi, Roman Kavramı ve Türk Romanı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1977.
- YILDIRIM, İrfan Murat, Ahmet Cevat (Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Çalışma), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990.
- , Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerine Bir Araştırma, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1994.

YILMAZ, Durali, Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

YÜCEL, Tahsin, Yazının Sınırları, Adam Yayınları, İstanbul 1982.

ZIMA, Peter V., Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi, (Çev. Mustafa ÖZSARI), Hece Yayınları, Ankara 2004.

<http://www.turktarihi.com>

[http:// Azerbaycan.ihh.org.tr/insan/daglik/daglik. html.](http://Azerbaycan.ihh.org.tr/insan/daglik/daglik.html)

[http://www.turksam.org.tr/a1157.html.](http://www.turksam.org.tr/a1157.html)

<http://blog.milliyet.com.tr/>

<http://www.1forum.net>